A. Serafimoviç
DEMİR TUFANI

yar yayınları

A. Serafimoviç
DEMİR TUFANI

2. baskı

Türkçesi:
Mehmet Harmancı

yar yayınları
PK 531 - İstanbul

ÖNSÖZ YERİNE

Bu öylesine güzel bir kitaptır ki, sıradan karton kapağının altında güney güneşi toplanmış gibidir. Onun köreltici ışığı ve yakıcı sıcağı kitabı açar açmaz üzerinize boşalıyor gibidir. Masmavi gökyüzünde kavurucu güneşin gerçekten asılı olduğunu, denizin dayanılmaz bir parıltıya sahip olduğunu hisseder, bembeyaz tozları dişlerinizin arasında çiğner ve gönül gözüyle, paçavralar içindeki güneşten yanmış insanların kendilerinden başka kimsenin bilmediği bir hedefe doğru yürüdüklerini görürsünüz - bir ihtilali yaşayan insanların tufanıdır bu, demir tufanıdır.

Bu küçük kitap bu yüzden "Demir Tufanı" adını almış olup ihtilalin ilk romanlarından biridir.

Romanda alışılagelmiş anlatımlar, kişilerinin kişisel hikayeleri yoktur. Kitapta bir büyük göç anlatılmaktadır, insanların büyük bir göçü, silahların ve semaverlerin, denizcilerin ve kadınların, yaşlıların ve askerlerin göçü yer almaktadır. Ama bir karmaşa değildir bu. Bir hal-

kın kaderi çekilen acılarla, kahramanlıklarla çizilmektedir. Bir ırmak gibi hızla akmakta, bir an duraklamakta, sonra yeniden akmaya devam etmektedir. Bu karmaşa arasında yeni bir dünyanın nasıl doğduğuna tanık olmaktayız.

İhtilal ve komünizm fikirleri bu bayrağın çevresinde toplanan herkesi yeniden yaratmıştır. Yeni doğan Sovyet edebiyatında var olan yeninin sürekli aranması sadece gençlerin kaderi değildi. Demir Tufanı'nın yazarı Alexander Serafimoviç romanının son satırını yazdığında altmış yaşındaydı.

Serafimoviç, 1863'te Kazak süvarilerinde yüzbaşı rütbesiyle hizmet gören bir Kazak ailesinin evladıydı. Bu bir asker ailesiydi. Yazarın bir Kazak generali olan dedesi 1813'te alayının başında Paris'e girmiştir. Bu geçmişe rağmen torunun oğlu olan Alexander askerliği seçmeyip, Rusya'nın en iyi evlatlarının o yıllarda bulunmak istediği Petersburg Üniversitesi'ne girmiştir. İhtilalci faaliyetleri yüzünden Alexander Serafimoviç (gerçek adı Popov'dur) üniversiteden mezun olur olmaz 1887'de Uzak Doğuya sürülmüştür. Ve kutuptaki bu sürgün yerinde yazmaya başlamıştır.

İlk hikayeleri Maxim Gorki'nin dikkatini çekmiş, Gorki genç yazarı yazmaya devam etmeye özendirmiştir. Serafimoviç gerçekten güç günler geçirmiştir. Sürgünden sonra bir köy öğretmeni olmuş ve sürekli polis gözetiminde yaşamıştır. Hikayelerinin kişileri sıradan emekçilerdi: Madenciler, balıkçılar, köylüler. 1909'da "Bir Step Kasabası" romanını tamamlamıştır. Gorki'nin kurduğu Znanie (Bilgi) Yayınevi Serafimoviç'in hikayeleri ile Bir Step Kasabası'nı ihtilalden önce yayımlamıştır. 1917 yılı gel-

diğinde yazar insanların yaşamları ile sıkı sıkı bağlı olan realist bir yazar olarak ün kazanmıştır.

Serafimoviç Ekim Devrimi'ni uzun zamandır beklenen birşey olarak karşılamış, Komünist Partisi'ne girmiş, Kızılordu tiyatroları için oyunlar yazmış, merkezi gazetelerin muhabiri olarak İçsavaş'ın en önemli savaş alanlarında bulunmuştur. Kendisinden "ben alaydan yetişme bir edebiyat askeriyim" der. İhtilal ve İçsavaş sırasında gerçekten de yeni bir dünya için savaşan dürüst ve kahraman bir edebiyat askeri olmuştur.

1923'de Demir Tufanı ilk kez basıldığında okurlar ve eleştirmenler tarafından Sovyet edebiyatının büyük bir zaferi olarak karşılanmıştır. Bir sanat mucizesi olmuştu: İçsavaşın belirli bir olayını anlatan bir hikaye bütün Devrimi ve bütün devrimcileri yansıtan bir eser olmuştu.

Serafimoviç Sovyet edebiyatında popüler bir liderin dev simgesini yaratan ilk yazarlardan biriydi. İradeli, zeki, demokratik düşünceli Kozhuk bu yeni doğan edebiyatın kahramanıdır.

Kitabın üslubu gerçekten alışılmışın dışındadır. Hikayenin temposu trajik yürüyüşün duygusunu veren müzikal değişimlerle belirlenir, üslup ise günlük hayattan efsanelere kadar uzanan bir yol izler. Doğanın da romanda özel bir yeri vardır: Ormanlar büyülüdür, mavi dağlar dumanlar üstünde yükselir, deniz göz kamaştırır ve o tadına doyum olmaz Rus efsanelerinden alınan stepler vardır her yanda. Acımasız, ama bir şarkı kadar güzel olan doğa insanın ruhunu kavrar, insanların kaderlerinde rol oynar, onları ölüm saatlerinde uğurlar.

Demir Tufanı'nın bu sıcak ve parlak alevi bütün ye-

ni Sovyet nesrini etkilemiştir. Serafimoviç ile Çapayev'in yazarı Dmitri Furmanov'un ilk karşılaştıklarında yakın dostlar olmalarına şaşmamak gerekir. Genç Şolokhov'da geleceğin ünlü Sovyet yazarını Serafimoviç'in ilk görenlerden olmasına da şaşmamalıdır.

Serafimoviç uzun yıllar boyunca edebiyat dergilerinin yazışleri müdürlüğünü yapmış, genç yazarların yetişmesinde yardımcı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı başladığında seksen yaşında olmasına rağmen cepheleri ziyaret etmiş, Sovyetler'in faşist istilacılar karşısında gösterdikleri kahramanlıkları yazmıştır.

Alexander Serafimoviç 86 yaşında Moskova'da ölmüştür.

1

Sıcak toz yüklü bulutlar Kazak köyünü baştanbaşa örtmüş, evleri, bahçeleri ve sokakları kaplamıştı. İnce kavakların sivri ve karanlık uçları görünüyordu ancak.

Dört bir yandan bir uğultu, köpek havlamaları, at kişnemeleri, madenin madene çarpmasından çıkan sesler, çocuk ağlamaları, kabasaba erkek küfürleri, kadın çığlıkları, bir akordeon eşliğinde söylenen sarhoş şarkıları geliyordu. Sanki kocaman bir oğul, arı beyini yitirmiş, ahenksiz ve çok sesli bir coşkunlukla vızıldayıp duruyordu.

Savrulup duran bu sıcak ve boğucu toz bulutu, ta eski iskit mezarlarının oradaki değirmenlere kadar bütün stepi yutmuştu. Orada bile bu bin sesli güruhun dinmek bilmeyen patırtısı hüküm sürmekteydi.

Yalnız nehir, köyün kenarında buz gibi dağ suları ile çağlayan, köpüren o nehir, boğucu toz bulutlarını etkisiz kılıyordu. Nehrin ötesinde yükselen bir mor dağlar dizisi ufkun yarısını gözden saklamaktaydı.

Çaylaklar, stepin o kara renkli haydutları, günün körleştirici ışığında bu uğultunun üstünde uçuşuyorlar, gagalarını sağa sola çeviriyorlar fakat yine de hiçbir anlam çıkaramıyorlardı bu işten. Ömürleri boyunca böyle birşey görmemişlerdi.

Bir kasaba pazarı mıydı bu acaba? O halde çadırlar, önlerinde malları yığılı pazarcılar neredeydi?

Yoksa bir göçmen kampı mıydı bu? Fakat toplar,

cephane sandıkları, asker arabaları, çatılı tüfekler ne oluyordu öyleyse?

Yoksa bir ordu muydu?

Fakat niçin dört bir yanda bebekler ağlıyor, genç analar yavrularını emziriyordu? Çatılmış tüfeklerin üstüne kuruması için çocuk bezleri asılmıştı, topların namlularında beşikler sallanıyordu. Topçu atlarının yanısıra inekler otluyor, yanık yüzlü kadınlar ve kızlar tezek ateşi üstünde yemek tencerelerini kaynatıyorlardı.

Karışıklık, toz gürültü, başıbozukluk hep birden bir uğultu içinde yoğurulmuş gibiydi.

Köyde yalnız Kazak kadınları ile yaşlılar ve çocuklar kalmıştı. Tek bir Kazak erkeği bile yoktu. Erkekler sanki yer yarılmış da içine girmişler gibi ortadan kayboluvermişlerdi. Köyün tozlu yollarında ve dar sokaklarında hüküm süren bu çılgınlığı kulübelerinin küçük pencerelerinden seyreden Kazak kadınları, «Yerin dibine batsın lanetler!» diye söyleniyorlardı.

2

Bu uğultu arasında ineklerin böğürmesi, horozların ötüşü ve stepten gelen kısık ve çınlayan insan sesleri ayırdedilebiliyordu.

- «Toplantıya, yoldaşlar!»

- «Haydi çocuklar... çabuk, çabuk!»

- «Değirmenlerin yanına!...»

Güneş sıcaklığı azalınca sıcak toz bulutları yatışmaya, kavaklar bütün heybetleriyle ortaya çıkmaya başladılar. Alabildiğine uzanan meyve bahçeleri ve beyaz badanalı evler belirdi; gözleri önünde köy sokakları arabalar, cephane sandıkları, atlar ve ineklerle dolup taşıyordu. Bütün bahçeleri ve kollarıyla dört bir yanı işaret eden yeldeğirmenlerine kadar tüm stepi dolduruyordu bunlar.

Yeldeğirmenlerinin çevresinde, gitgide artan insan sesleri arasında, göz alabildiğine uzanan bronz yüzlü bir insan denizinin dalgalandığı görülüyordu. Beyaz sakallı ihtiyarlar, yorgun yüzlü kadınlar, neşeli bakışlı genç kızlar, oradan oraya koşuşan oğlanlar, dilleri dışarıda soluyan köpekler, hep bir ağızdan türkü söyleyen asker yığını arasında kaybolmuşlardı. Uzun, koyun derisinden kalpaklı, siperleri buruşuk kasketli, kenarları sarkmış keçe şapkalı askerler paramparça üniformalı, solmuş basma mintanlı, Çerkez kaputlu, kimi beline kadar çıplak, güneşten yanmış vücutlarına çaprazlama fişeklik asılmış, süngüleri başlarından yukarıda parıl parıl parıldayan askerler...

Yılların kararttığı değirmenler şaşkın şaşkın bakıyorlardı sanki. Hiç böyle birşeyle karşılaşmamışlardı.

Tepede, değirmenlerin yanında alay, tabur ve bölük kumandanları ile kurmay başkanları toplu bir halde duruyorlardı. Kimlerdi bunlar? Alaydan yetişme çarlık subayları, kasabalardan ve Kazan köylerinden gelme berberler, demirciler, marangozlar, denizciler, balıkçılar. Şimdi hepsi kendi kasabalarından, köylerinden, sokaklarından topladıkları küçük Kızıl birliklerinin başkanlarıydılar. Aralarında ihtilale katılmış birkaç eski subay da vardı.

Alay kumandanı olan geniş omuzlu, bıyığı bir karış uzunluğunda Norobyov, değirmenlerden birinin gacırdayan koluna tırmanarak gür sesiyle haykırdı:

- «Yoldaşlar!»

Fakat önünde uzanan güneşte yanmış binlerce yüz, kendisini süzen binlerce göz karşısında çok cılız ve önemsiz kalıyordu gürleyen bu ses. Kumanda heyeti çevresinde toplandı.

«Yoldaşlar!»

«Canın cehenneme!»

«İndirin şunu aşağı!»

«Susun arkadaşlar!»

«Ne biçim kumandansın sen. Şimdi ananın...»

«Hain, apoletlerini ne zaman çıkardın sen?»

«Çok oldu keseli onları.»

«Ne havlıyorsun be?»

«Kırın kafasını şunun!»

O büyük yüz denizinin üstünde sıkılı yumruklardan bir orman dalgalandı. Kalabalığın söylediklerini anlamak imkansızdı.

Değirmenin hemen yanında kısa boylu, tıknaz, sert çeneli bir adam duruyordu. Kurşundan dökülmüştü sanki. Kalın kaşları altındaki küçük, boz, burgu gibi gözleriyle hiçbir şey kaçırmadan dört bir yanı kolluyordu. Güdük gölgesi yere uzanmıştı, komşuları başının gölgesine basıyorlardı.

Kalasın üstüne çıkmış olan uzun bıyıklı adam yine sesini yükseltti:

«Durun... Dinleyin! Konuşalım bir kere...»

«Şimdi ananın...»

Adamın sesi yine bir küfür yağmuru altında boğuldu.

Bir kadın uzun, kemikli, güneşten yanmış ve yorgun kolunu, tehditle sallanan kollar arasından uzattı; sesi hepsinin gürültüsünü bastırıyordu:

«Kes şu viyaklamayı! Dinlemeyeceğiz işte! At boku, sen de! Ahh, bir ineğim, iki çift öküzüm, evim, semaverim vardı... Nerede şimdi bunlar?..»

Kalabalık yeniden dalgalandı, herkes bağırıyor, kimse kimseyi dinlemiyordu.

«Ekinleri toplayabilseydik şimdi ekmeğimiz olurdu.»

«Rostov'a gitmemiz gerekiyormuş.»

«Nerede o söz verdiğiniz elbiseler, kunduralar?»

Kalasın üstündeki adam bağırdı:

«Niçin geldiniz peşimizden? Eğer...»

Kalabalık birden gürleyerek patladı.

«Kabahat senin, domuz herif! Sen getirdin bizi buraya. Evimizde kalsaydık, ambarlarımız dopdolu olacaktı şimdi. Oysa bak, evsiz barksız köpekler gibi oradan oraya dolaşıyoruz stepte.»

Kara süngülerini sallayan askerler hep bir ağızdan, «Bizi tuzağa düşürdün,» diye bağırdılar.

«Nereye gidiyoruz şimdi?»

«Ekaterinodar'a.»

«Ama orada kadetler var.»

«Başka gidecek yerimiz yok ki.»

Değirmenin yanındaki demir çeneli, boz burgu gözlü adam hiç kımıldamıyordu yerinden.

Kalabalığın arasından uğursuz bir çığlık koptu.

«İhanete uğradık!»

Ses yankılanıp geriye, arabaların, beşiklerin, atların, cephane sandıklarının ve hatta sözlerin anlamını kavrayamayan insanların arasına kadar yayıldı. Kalabalık şöyle bir titredi, sonra ağır ağır solumaya başladı. Birdenbire bir kadın çığlığı havayı yırttı. Fakat bir kadın boğazından çıkmamıştı bu ses. Ayağında kendine büyük gelen çizmeler olan, beline kadar çıplak, kısa boylu, kırık burunlu bir askerdi bu.

«Davarmışız gibi satıyorlar bizi!»

Herkesten bir baş uzun, bıyıkları yeni terlemiş, yakışıklı bir denizci başındaki şapkasının kordelelerini güneş yanığı ensesinde savura savura çevresindekileri dirsekleyerek ilerlemiye çalışıyordu. Gözleri kumandanlara dikilmiş, eli parıldayan tüfeğini sıkı sıkı kavramıştı.

«Sonunu getireceğiz bu işin!»

Demir çeneli adam dudaklarını büzdü. Kıpır kıpır kımıldayan insan dalgasına, bağıran ağızların kapkara boşluklarına, kara esmer suratlara, çatılmış kaşların altındaki tehdit dolu gözlere çevrili bakışlarında bir endişe okunuyordu.

«Karım nerede acaba?» diye düşündü adam.

Ensesinde uçuşan kurdelelerini savura savura kendine yol açan denizci şapkalı şimdi çok yaklaşmıştı. Tüfeğini sıkıca kavramış, hedefini gözden kaybetmemek istercesine ileri bakıyor, kendisini sıkıştıran kalabalığı dirsekleriyle iteliyordu.

Demir çeneli adam kederliydi. Türk cephesinde onlarla omuz omuza dövüşmüştü... bir kan denizi... binlerce ölü... o son aylar kadetlere, Kazaklara, Ersk'te, Temryuk, Tamam Yarımadası ve Kuban köylerinde generallere karşı birlikte savaşmışlardı.

Adam çenelerini araladı ve herkesin işitebileceği kuvvetli ve sakin bir sesle, bütün gürültüyü bastırarak konuşmaya başladı.

«Beni tanırsınız, yoldaşlar. Kanımızı birlikte akıttık sizinle. Siz kendiniz beni kumandanınız olarak seçtiniz. Fakat şimdi böyle devam ederseniz, sonumuz geldi demektir. Kazaklar ve kadet'ler dört bir yandan üstümüze yürüyorlar. Önümüzdeki her saat önemli artık bizim için.»

Kısa boylu, yarı çıplak asker, «Sen de apolet takıyordun!» diye bağırdı.

«Ben istiyor muydum sanki apolet takmayı? Cephede savaştığımı ve subayların beni buna zorladığını hepiniz bilirsiniz. Benim yerimin sizler arasında olduğunu da bilirsiniz. Ben de sizler gibi yoksulluk çekmedim mi? Öküzler gibi ağır işlere koşulmadım mı? Benim belim de sizler gibi bükülmedi mi? Ben de sizlerle birlikte ekin biçip, harman kaldırmadım mı?»

«Doğru. Doğru! Bizdendir o,» diye bazı sesler işitildi duraksayan kalabalığın içinden.

Denizci şapkalı uzun boylu adam artık kalabalık-

tan sıyrılmıştı. Gözlerini önünden ayırmadan ileri fırladı ve süngüsünü hedefine saplamak için geri çekerken tüfeğin dipçiği ile arkada duran birine çarptı. Demir çeneli adam kendisine yöneltilen darbeden kaçınmak için hiçbir şey yapmamıştı. Birdenbire kanı çekilince sarı meşine benzeyen yüzünde bir yarım gülümseme dolaştı.

Fakat tam o sırada ufak tefek, yarı çıplak asker kızgın bir boğa gibi başını eğerek kendini denizcinin üstüne fırlattı. Denizcinin dirseğine omuzuyla vurarak, «Çekil oradan, aptal!» diye bağırdı.

Adamın elindeki süngü demir çeneli adamı sıyırıp yanındaki genç bir tabur kumandanının karnına, kabzasına kadar girdi. Kumandan içini çekerek sırtüstü yere düştü. Denizci kurbanın belkemiğine dayanmış olan süngüsünü çıkartmak için tüfeğini sağa sola oynatıyordu.

Tüysüz, kız yüzlü bir genç olan tabur kumandanı değirmenin koluna tutunarak doğrulmaya çalıştı, fakat kayıp yeniden yere düştü. Demir çeneli adamm yanındakiler solgun ve kasılmış yüzlerinde bir umutsuzluk belirtisiyle tabancalarını çektiler.

Çılgın bakışlı bir sürü adam tüfeklerini kavrayıp kalabalığın içinden koparak değirmenlere doğru yürümeye başladılar.

«Köpekler... Köpek gibi gebertelim hepsini!»

«Öldürün hepsini... Üremesinler artık!...»

Birden gürültü kesildi. Bütün başlar çevrildi, bütün bakışlar tek bir tarafa yöneldi.

Stepten dört nala kara bir at geliyordu. Kırmızı benekli bir gömlek giymiş olan binicisi başını hayvanın yelesine gömmüştü; kolları iki yana sarkmıştı. Kor-

kudan çıldırmış olan at arkasında toz bulutları bırakarak son hızla yanlarına yaklaştı. Hayvanın sağrısı beyaz köpüklerle kaplanmıştı, başı yeleye yapışmış olan binici atın hareketiyle iki yana sallanıyordu.

Kalabalıkta bir mırıldanma dolaştı:

«Bakın bir atlı daha!...»

«Deli gibi geliyor...»

Üzerlerine gelen kara at birden önlerinde durdu, arka ayakları üstünde kalktı ve kırmızı gömlekli binici hayvanın üzerinden kayarak bir çuval gibi yere düştü. Kolları açık, başı alışılmamış bir biçimde bükülü, öylesine kaldı orada.

Yere düşen adama doğru birkaç kişi koştu. Birkaç kişi de kara sağrısında kan izleri parlayan şaha kalkmış atın yanına gittiler.

Yerdeki adama yaklaşanlar, «Ohrim'miş!» diye bağırdılar. Sevencenlikle kucakladılar arkadaşlarının ölüsünü. Adamın göğsünde ve omzunda bir kılıç yarası vardı. Arkasında da kurumuş ufak bir kan lekesi görünüyordu.

«Kazaklar Ohrim'i parça parça etmişler!»

«Yazıklar olsun bize!»

«Hangi Ohrim bu?»

«Tanırsın Ohrim'i. Hani Pavlovskaya'da derenin üstündeki kulübede oturan Ohrim.»

Öteki atlı da gelmişti yanlarına. Kan içindeydi - yüzü, elleri, terden sırılsıklam olmuş gömleği, pantalonu, çıplak ayakları kan içindeydi hep. Kimin kanıydı bu? Gözleri faltaşı kadar açılmış olan adam atından atladı ve artık yüzü bir ölüm donukluğunu almış olan ve gözlerinde sinekler dolaşan gencin yanına vardı.

«Ohrim!»

Yerde yatanın üstüne eğildi, kulağını ölünün kanlı göğsüne dayadı. Sonra ayağa kalktı ve başını önüne eğdi.

«Oğlum... oğlum!..»

Kalabalıktan güç bastırılan bir mırıltı yükseldi.

«Öldü... öldü...»

Adam bir süre kımıldamadı. Sonra birden en uzak köşelere, ta arabalara ve kulübelere kadar uzanan bir sesle seslendi.

«Slavyanskaya köyü başkaldırdı. Poltavskaya, Petrovskaya ve Stiblievskaya köyleri de. Kilise meydanlarında darağaçları kurdular, yakaladıklarını hemen asıyorlar. Stiblievskaya'da kadetler önlerine geleni bıçaklıyor, vuruyor, kurşuna diziyor, asıyorlar. Erkekleri Kuban nehrine atıyorlar. Ne yabancılara, ne kadınlara ne de ihtiyarlara acımaları yok bunların. Herkese bolşevik deyip, aynı şekilde davranıyorlar. Kavuncu ihtiyar Opanas... »

Kalabalık hep bir ağızdan bağırdı,

«Opanas'ı tanyoruz!»

«İhtiyar Opanas o kadar yalvardı yakardı, ama hiç dinlemeden sallandırdılar. Ellerinde çok silah var. Kazak kadınları, Kazak çocukları bağlarını bahçelerini kazıp yeni yeni silahlar çıkartıyorlar. Samanlıklar cephane sandıklarıyla dolu. Hep Türk savaşından artakalanlar. Sonu yok sakladıkları eşyanın. Ağır topları da var. Çılgına dönmüş hepsi. Tüm Kuban alevler içinde. Orduda olanlarımıza işkenceler yapıyorlar, ağaçlara asıyorlar. Bazı birliklerimiz Ekatiranodar'a doğru, diğerleri geriye yada Rostov'a varabilmek için savaşı-

yorlar. Ama hepsi Kazak kılıçları altında eriyip gidiyorlar...»

Adam sustu ve oğlunun ölüsü başında yine başını eğdi. Bütün durgun gözler kendisine çevrildi.

Sonra olduğu yerde sendeledi, elleriyle bir hareket yaptı, atının dizginlerini tutarak üstüne sıçramaya çalıştı. Soluğu yerine gelmemiş olan hayvanın sağrısı hâlâ körük gibi inip kalkıyor, kanlı burun kanatları titriyordu.

«Hey Pavlo, deli misin sen? Nereye gidiyorsun?»

«Dur! Geri dön, Pavlo!»

«Tutun şunu!»

Fakat Pavlo atını kırbaçlamıştı bile. Hayvan kulaklarını geriye yatırdı, boynunu uzattı ve dörtnala koşmaya başladı. Değirmenlerin uzamış ve çarpılmış gölgeleri geniş stepte kendisini kovalıyordu.

«Ölümüne koşuyor... Boş yere...»

«Fakat ailesi orada... Buradaysa ancak oğlu var, o da öldü.»

Demir çeneli adam, ağır ağır, «Gördünüz mü?» dedi.

Kalabalık ağır ağır cevap verdi.

«Kör değiliz.»

«Ne dediğimi duydunuz mu?

Gene aynı ağırlıkla «Duyduk,» dediler.

Adam çenelerini değirmen taşı gibi gacırdatarak devam etti. «Yoldaşlar, artık gidecek yerimiz kalmadı. Önümüzde, arkamızda hep bizi bekleyen ölüm var.» Başıyla şimdi pembeleşmiş Kazak evlerini, uçsuz bucaksız meyve bahçelerini, gölgeleri çarpılmış ve

uzamış kavak ağaçlarım işaret etti. «Oradakiler belki de bu gece boğazımızı kesmeyi düşünüyorlar. Buna rağmen ne bir nöbetçimiz, ne de gözcümüz, ne de kumandanımız var. Geri çekilmeliyiz. Fakat nereye?... Herşeyden önce orduyu düzene sokmamız gerek. Birliklerin başlarını seçmeliyiz. Fakat bu kez son ve kesin olmalı bu... Seçtiğimiz kimsenin üzerimizde hayat ve ölüm hakkı olmalı. Demir bir disipline ihtiyacımız var. Bizi ancak bu kurtaracaktır. Ana kuvvetlerimizle birleşebilmemiz savaş yoluyla olacaktır. Orada Rusya bize yardım elini uzatabilir. Kabul ediyor musunuz?...»

Step çın çın çınladı. «Kabul ediyoruz!» Ses, arabaları, sokakları, yolları, bahçeleri, köyü geçerek nehire kadar uzadı gitti.

«Çok iyi. Şu halde hemen seçime başlayabiliriz. Bundan sonra da birliklerimizi düzene koyarız. Ağırlık kısmı savaşçı birliklerden hemen ayrılmalı, her birliğe ayrı bir kumandan seçilmelidir.»

«Kabul!» Uçsuz bucaksız stepte tek bir ses halinde yükselmişti bu söz.

En ön sırada duran ağırbaşlı, sakallı bir adamın biraz kısıkça sesi hepsinin üstünde yükseldi. «Fakat nereye gideceğiz? Ne yararı var bunun? Her yer yanmış yıkılmış. Herbir şeyimizi geride bıraktık. Davarlarımızı, çiftliklerimizi...»

Havuza atılmış bir taş gibiydi bu ses. Kalabalık ürperdi, kıpraştı ve mırıltılar halka halka genişleyen su dalgaları gibi çepeçevre yayıldı.

«Nereye gidebiliriz ki? Geriye mi? Hepimizi öldürmek mi istiyorsun?»

Ağırbaşlı, sakallı adam cevap verdi. «Kendimiz

onların ayağına gidip silahlarımızı teslim edersek niçin öldürsünler bizi? Eninde sonunda vahşi hayvan değiller ya bunlar. Morkuşinski köylüleri tam elli kişi birden teslim oldular, silahlarını, cephanelerini teslim ettiler. Kazaklar saçlarının teline bile dokunmadı onlar. O köylüler bugün tarlalarını sürüyorlar artık.»

«Ama onlar kulak'tı.»

Hepsi kıpkırmızı kesilmiş hiddetli yüzlerini adamdan yana çevirip, ellerini sallayarak küfür yağdırmaya başladılar.

«Köpek herif, sen de!»

«Pis köpekler! Teslim de olsak asarlar bizi.»

Kadınlar da haykırmaya başladılar.

«Kimin için sürecekmişiz tarlaları? Kazaklarla subaylar için mi?...»

«Kazakların bizi kırbaçlamalarını istiyor. Subaylarla generallere uşaklık etmemizi istiyor bizim.»

«Haydi, daha canın tenindeyken defol git buradan. Hain!»

«Gebertin dayaktan şunu. Anasını bile satar böyleleri.»

Sakallı adam sözüne devam etti, «Köpek gibi havlayacağınıza beni dinleyin...»

«Kapat ağzını, geveze herif.»

Öfkeden kıpkırmızı olmuş yüzler çevrildi, gözler parıldadı, yumruklar sallandı. Bir yumruk indirildi. Birisi köye doğru kovalandı...

«Susun, arkadaşlar!»

«Çek elini... Ne sürüklüyorsun beni? Bırak beni. Oradan oraya itilecek saman yığını değilim ben.»

Demir çeneli adam araya girdi.

«Yoldaşlar, yeter artık. Bırakın gitsin adamı. Biz işimize bakalım. Önce bir kumandan seçilecek. O da kurmay heyetini seçecek. Kimi istiyorsunuz bakalım?»

Bir an ortaya tam bir sessizlik çöktü. Step de, köy de, uçsuz bucaksız kalabalık da taş kesilmişti sanki. Sonra havaya nasırlı bir el kalktı ve bir ad söylendi. Bu ad stepte gök gürlemesi gibi patladı ve bahçelere, köye, oradan da nehirin ötesine yayıldı.

«Koz-huk!»

Mor dağlar yankı verdi.

«Uk-uk-uk.»

Kozhuk, demir çenesini kapattı ve halkı selamladı. Sonra yerde yatan iki ölüye yaklaşarak pis hasır şapkasını çıkarttı. Onu taklit eden kalabalık da şapkalarını çıkarttı. Kadınlar ağlamaya başladılar. Kozhuk bir an, başı öne eğik bekledi.

«Yoldaşlarımızı onlara yaraşır bir şekilde gömmeliyiz. Kaldırın onları.»

Yere iki asker kaputu yayıldı. Denizci şapkalı, uzun boylu, yakışıklı genç, elbisenin önünde kurumuş, kocaman bir kan lekesi görünen tabur kumandanına yaklaştı; hiç ses çıkarmadan ölünün yanına eğildi ve ölüyü incitmemeye çalışarak dikkatle kaldırdı. Diğerleri de Ohrim'i kaldırarak götürdüler.

Kalabalık, ölülerine yol açmak için yarıldı ve sonra arkalarından tekrar kapandı, arkadakiler öndekilerin uzun gölgelerini çiğneyerek sonsuz bir sıra halinde yürümeye başladılar.

Genç ve tatlı bir ses acı acı ağıta başladı:

«Umutsuz bir savaşta düştü kardeşlerimiz.»

Şiirin sözlerini karıştıran, bozan kaba ve ahenksiz başka sesler de katıldı araya. Gittikçe kuvvetleniyor, gittikçe yükseliyordu bu ahenksiz ses.

«O kadar sevdikleri milletleri için dövüştüler...»

Bütün ahenksizliğine ve uyumsuzluğuna rağmen bu ses, stepin ıssızlığına, kararmış eski değirmenlere, şimdi soluk altın rengine bürünmüş olan uzun kavaklara, uçsuz bucaksız meyve bahçeleri arasındaki bembeyaz kulübelere uyan bir kederle insanı etkiliyordu. Sanki burası doğdukları yerlermiş, sevdikleri ve alışageldikleri, yaşadıkları ve ölecekleri yurtlarıymış gibi taşıyorlardı ölülerini.

Dağların maviliği koyulaşmıştı artık.

O el ormanı içinde kendi kuru ve kemikli eli de kalkmış olan Gorpina Nine, buruşukları içinde toz birikmiş olan yüzüne, gözünden akan yaşları eski püskü eteğinin ucuyla siliyordu. Hıçkırıklarla vücudu sarsılıyor, boyuna eli ile istavroz işareti yapıyor ve söylenip duruyordu kendi kendine:

«Ulu tanrım, kadir mevlam, acı bize... ulu tanrım...»

İkide bir heyecanlanıyor, burnunu eteğine siliyordu.

Askerler, çatık kaşlı ve ağırbaşlı, sert adımlarla yürüyorlar, süngülerinin uçları inip kalkıyordu.

«Herşeyinizi verdiniz milletiniz için...»

Çöken alaca karanlıkla birlikte yatışan toz bulutları yeniden döne döne havalanıyor, yeniden dört bir yanı örtüyordu.

Şimdi artık hiçbir şey görünmüyordu. Yalnız ayaksesleri ve ağıt işitiliyordu.

«Ulu Tanrım...»

«...işkence edip, mahzenlere attılar seni...»

Yas giysilerine bürünmüş koca dağlar ilk utangaç yıldızları gözlerden saklıyorlardı.

Tahta haçlar. Kimi düşmüş kimi yan yatmış. Çalılıkla kaplı bomboş step, sonsuza doğru uzanan. Bir baykuş uçuyor sessizce. Yarasalar oradan oraya çarpıyor. Akşam karanlığında üstü altın yazılı bir mermer beyazlığı parlıyor. Zengin Kazakların ve tüccarların mezarları; hiç değişmiyecekmiş sanılan geleneklerin, kurnazca yaşanmış mala düşkün hayatların anıları. Alay bu mezarların yanından,

«Zalimler yıkılacak, halk ayaklanacak...» diyerek geçiyor.

İki mezar kazıyorlar yanyana. Taze taze kokan tahtalardan sadece iki tabut yapılıyor. Ölüler yerleştiriliyor.

Kozhuk bir toprak üstüne çıkarak şapkasını çıkarıyor.

«Yoldaşlar, yoldaşlarımız öldü,» diyor. «Onlara saygı göstermeliyiz. Bizler için öldü onlar. Evet, size bunu söylemek istiyorum. Ne için öldü arkadaşlarımız? Yoldaşlar, Sovyet Rusya ölmedi. Sonsuzadek de yaşayacak. Yoldaşlarım bir tuzağa kıstırılmış bulunuyoruz burada. O tarafta Sovyet Rusya ve Moskova var. Sonunda Rusya kazanacak. İşçilerin ve köylülerin iktidarı ele geçirdikleri Rusya. O iktidar herşeyi düzene sokacak. Kadetler, yani generaller, toprak ağaları, kapitalistler, kan emiciler ve haydutlardır şimdi üzerimize saldıranlar. Eğilmiyeceğiz onların önünde. Hepsinin canı cehenneme. Yoldaşlar, arkadaşlarımızın mezarlarına toprak atalım ve onların önünde Sovyet iktidarını desteklemeye söz verelim...»

Tabutlar mezara indirildi. Elini ağzına dayamış olan Gorpina Nine bağıra bağıra ağlamaya başladı. Bir kadın, sonra başka bir kadın hıçkırıklarını tutamadı. Mezarlık kadınların ağlamasıyla çınlıyordu. Kadınlar öne atılıyorlar, mezarların yanına gidiyorlardı. Elleriyle avuçladıkları toprakaları dolduruyorlardı.

Toprağın kuru hışırtısı işitiliyordu yalnız.

Birisi Kozhuk'un kulağına, «Kaç el ateş edeceğiz?» diye fısıldadı.

«On iki el.»

«Az değil mi?»

«Cephanemiz de az. Dikkatli kullanmalıyız.»

Bir silah sesi işitildi... sonra ikinci... sonra üçüncü... çıkan alevler bir an için tahta haçları, hızla savrulan kürekleri aydınlattı. Mezarlıktaki sessizlik artık yaklaşan gecenin sessizliği ile karışıyor, sıcak toz kokusuyla yüklü ve sanki rüyadaymış gibi sürekli akan su onlara anlatılmaz birşeyleri hatırlatıyordu. Nehrin ötesinde, şimdi kapkara kesilmiş olan dağların kapkara gökyüzünde çizdikleri eğri çizgiler seçiliyordu.

3

Karanlığa açılan küçük kara pencerelerin yalnızlıklarında insanı ürküten birşey vardı.

Bir iskemlenin üstüne yerleştirilmiş şişesiz bir teneke lambadan çıkan kara dumanlar döne döne tavana yükseliyordu. Odanın içi yoğun bir tütün dumanıyla kararmıştı. Yere üzerinde garip çizgiler olan, yeşil ve mavi boyalı, kara örgülü ve çeşitli işaretler taşıyan bir kilim yayılmıştı - gerçekte Kafkasların büyük bir haritasıydı bu.

Kemersiz gömlekler giymiş olan kumanda heyeti, çıplak ayak, haritanın üzerine eğilmiş çalışıyorlardı. Sigara içenler küllerini kilime dökmemeye dikkat ediyorlardı. Kozhuk, burgu gözlerinde uzak bir bakış, düşünceli düşünceli diz çökmüştü. Mavi bir tütün dumanı kaplamıştı herkesi.

Kara pencerelerden, nehrin insanı tehdit edermişcesine bir gürültüyle akan sesi geliyordu.

Yanlarındaki kulübeler boşaltılmış olduğu halde içerdekiler fısıltılarla konuşuyorlardı.

«İşimiz tamam sayılır. Hiçbir emir yerine getirilmiyor. Görmüyor musunuz?»

«Bu askerlerle hiçbir şey yapılamaz.»

«Onların da sonu bu - Kazaklar kesecek hepsini.»

«Tehlike kapılarını çalmadan yerlerinden kımıldamayacaklar.»

«Tehlike burnumuzun dibinde, dört yanımız ateş içinde.»

«Onlara anlatamazsın ki bunu.»

«Novorossirsk'i işgal edip beklemekten başka çaremiz yok.»

Temiz gömlekli, yeni traş olmuş biri,

«Novorossirsk'i işgal etmişsin neye yarar?» dedi. «Skorniak yoldaştan bir mektup aldım. Orası da berbatmış. Almanlar, Türkler, Menşevikler, Sosyalist devrimciler kaynıyormuş orada. Ve hepsinin üstüne de bizim İhtilalci Komitemiz... hepsi toplantılar yapıyor, konuşuyor, konferanslar düzenliyor, durumu kurtarmak için plan kuruyorlarmış. Ne yapsalar boşuna ya! Orduyu oraya sevketmek sonu çabuklaştırmaktan başka bir işe yaramaz.»

Nehrin gürültüsü arasında uzaktan gelen bir silah sesi işitildi. Ses uzakta, fakat kesindi. Küçük kara pencereler sanki herşeye hazır ve «başladı» düşüncesini belirtiyor gibiydiler.

Odadakiler farkında olmamış gibi kulaklarını diktiler ve yine sigaralarından derin nefesler çekerek, haritanın üzerine eğilip parmaklarıyla hatları işaret ettiler.

Ne kadar dikkatle eğilirlerse eğilsinler ellerinden hiçbir şey gelemezdi: Sol taraftaki mavi deniz kapısız bir duvar gibiydi; daha yukarıda, sağda düşman köyleri ve çiftlikleri vardı; aşağıda soldaki kırmızımtrak bölge önlerini tıkayan dağ dizisiydi. Evet, tam bir kapana sıkıştırılmışlardı.

Çağlayarak akan nehir önlerindeki haritaydı. Küçük kara pencerelerden sesini işitiyorlardı. Kamplarını nehir kenarına kurmuşlardı. Kamışlı bataklıklarda,

ormanlarda, steplerde, haritada görülen bütün köy ve çiftliklerde şimdi Kazaklar dolaşıyordu. Bu ana kadar orada çıkan ayaklanmalar başarıyla bastırılmıştı, ama isyan alevleri bütün Kuban'ı sarmıştı. Sovyet iktidarı her yerde alaşağı ediliyor, çiftlik ve köylerdeki temsilcileri öldürülüyordu. Mezarlıktaki mezartaşları kadar sıktı darağaçları. Yakalanan her bolşevik asılıyordu. İnsan nereye kaçabilirdi? Nereye sığınabilirdi artık?

«Anlaşıldığına göre Tikhoretskaya'ya, oradan da Svyatoi Krest'e gitmekten başka çaremiz yok. Oradan Rusya'ya geçebiliriz.»

«Svyatoi Krest mi? Aptal herif, elinde kurşunun mermin yokken Kuban'ı nasıl geçeceksin?»

«Fakat ana kuvvetlerimizle birleşmemiz gerek.»

«İyi ama, ana kuvvetlerimiz nerede acaba? Eğer bir haber almışsan söyle de biz de öğrenelim.»

«Bana kalırsa Novorossirsk'i işgal edelim ve orada Rusya'dan gelecek yardımı bekleyelim.»

Herbirinin sözleri altında, eğer kumanda kendisine verilmiş olsaydı, hepsini kurtaracak bir plan yapabileceği düşüncesi yatıyordu.

Yine bir silah sesi duydular nehrin gürültüsü arasında. Sonra iki el daha, arkadan bir daha ve birkaç atıştan sonra yine bir sessizlik.

Küçük kara pencerelere çevirdiler bakışlarını. Yakındaki bir duvarın ardında bir horoz öttü.

Kozhuk, «Prikodko yoldaş, git bak bakalım, ne oluyor,» dedi.

Yakışıklı yüzü hafif çilli, incecik beli sıkılmış, uzun boylu bir Kuban Kazağı çıplak ayaklarına basarak sessizce dışarı çıktı.

«Bana kalırsa...»

Yeni traş olmuş adam diğerinin sözünü keserek, «Özür dilerim,» dedi. Adam, ayağa kalkmış, hepsi de köylü, asker, demirci, marangoz, berber olan diğer kumandanlara bakıyordu. Kendisi ise eğitim görmüş eski bir ihtilalciydi. «Bu duruma gelmiş bir askeri yönetmek imkansızdı. Bunlar artık askerlikten çıkıp bir haydut sürüsü haline gelmişler, durmadan toplantılar yapıyorlar. Onları bir düzene sokmak gerek ilk başta. Bundan başka binlerce göçmen arabası da elimizi kolumuzu bağlıyor. Onları da ordudan ayırmak gerek. Evlerine mi giderler, başka bir yere mi, nereye isterlerse çekip gitsinler. Fakat ordu tek başına ve düzenli olmalıdır. Bunun için iki gün köyde kalıp bu düzenin sağlanacağının ilan edilmesini teklif ediyorum.»

Sözlerinin altında yatan düşünce şuydu:

«Geniş bir askeri bilgim var benim. Teori ile uygulamayı birleştirebilirim. Ben askeri konuları tarihsel açıdan çok inceledim. Niçin ben değil de kumandan o oldu? Zaten halk yığını oldum olası kördür...»

Kozhuk, paslı bir sesle, «Ne diyorsun sen?» diye tersledi adamı. «Yığınak bölgesinde» herkesin bir akrabası var. Ya anası, ya babası, ya sevgilisi yada bütün ailesi. Onları geride mi bırakacağını sanıyorsun? Eğer burada kalırsak Kazak kılıçları altında can vereceğiz. Hiç durmadan ileri, daha ileri gitmeliyiz. Yeni düzeni yürürken de kurabiliriz. Bir an önce kasabayı geçmeli ve deniz kenarına varmalıyız. Tuapse'den sonra dağlara vurur ve ana kuvvetlerimizle birleşiriz. Nasıl olsa çok uzaklaşmış olamazlar. Burada kalacağımız her gün ölüme biraz daha yaklaşmamız demektir.»

Hep bir ağızdan konuşmaya başladılar. Herbiri

kendince pek parlak, fakat diğerlerince pek sudan gözüken çözümler ileri sürüyordu.

Kozhuk ayağa kalktı. Çelik gibi bakışlarla dinleyicilerine bakarken yüzünün kasları oynuyordu.

«Yarın sabah... şafakla birlikte yürüyüşe geçiyoruz,» dedi.

Kararının ardında şu düşünce vardı: İtaat etmeyecekler, şeytanlar!

Hepsi sustular. Sanki sessizlikleriyle, «Bir budaladan bundan başka ne beklenir,» diyorlardı.

4

Aleksey Prikodko kulübeden çıkınca nehrin çağıltısıyla dolup taşan bir karanlıkla karşılaştı. Kapının yanında kısa, kara bir makineli tüfek, yanında da süngü takmış iki kara gölge vardı.

Prikodko çevresini gözleyerek yürümeye başladı. Gökyüzü görünmeyen bulutlarla kaplıydı. Uzaklardan köpeklerin dinmek bilmeyen havlamaları geliyordu. Hayvanlar sanki nehrin gürültüsünü dinliyorlarmış gibi bir ara duruyorlar, sonra yeniden inatla, bıktırırcasına havlıyorlardı.

Belli belirsiz beyazımsı evler gittikçe büyüyorlarmış gibi parıldıyordu. Sokaklar kaba saba şekillerle doludu. Dikkatle bakınca bunların içlerinden derin solumalar ve horultular gelen arabalar olduğu seçilebiliyordu. İnsanlar her yana serilmiş yatmışlardı. Sokağın ortasında kara bir kavak yada bir kilise kulesi yükseliyordu - fakat bu da, bir arabanın havaya dikilmiş okundan başka birşey değildi. Atlar ağır ağır, tembel tembel samanları çiğniyorlar, inekler derin derin soluyorlardı.

Aleksey, yolunu sigarasının ateşiyle aydınlatarak uyuyanların üzerinden dikkatle atladı. Herşey sessiz ve sakindi. Buna rağmen kendisi birşey bekliyormuş gibi heyecanlıydı. Belki de uzaktan atılan bir el silah sesi bekliyordu... belki de ardarda iki el silah sesi...

«Kim var orada?»

«Bir dost.»

«Kim o... Tanrı canını alası?»

Karanlıkta zor görünen iki süngü yolunu kesti.

Aleksey, «Bölük kumandanı,» dedi. Sonra öne doğru eğilerek fısıldadı, «Top kundağı».

«Tamam.»

«İşareti?»

Askerlerden biri Aleksey'in kulağına yaklaştı, bıyığı ile kulağını gıdıklayıp suratına doğru bir ispirto kokusu üfleyerek, «Koşum,» dedi.

Aleksey, belli belirsiz araba şekilleri, samanını yiyen atlar, derin uykulara dalmış insanlar, suyun dinmek bilmeyen gürültüsü, köpeklerin ısrarlı havlamaları arasında yerlere serili kollara, bacaklara basmamaya dikkat ederek yoluna devam etti. Şurada burada bir arabadan askerlerin karılarıyla konuşmaları işitiliyor, bahçe çitleri arkasında sevgililerin kahkahaları duyuluyordu.

«Yine sarhoş hepsi, haydutların, eminim Kazakların bütün içkilerini bitirmişlerdir. Kafaları yerinde olsa değeri yok ama! Nasıl oluyor da Kazaklar hepimizi doğramadılar bu gece. Aptallar.» Yakınlarda bembeyaz birşey görünüyordu.... bir kulübe mi, bir parça beyaz bez mi... «Gene de geç kalmış sayılmazlar. Bizim adam başına on kurşunumuz, top başına onbeş mermimiz kaldı. Onların ise hiçbir eksiği yok.»

Beyaz şey kımıldadı.

«Sen misin, Anka?»

«Ne dolaşıyorsun geceyarısı böyle tekbaşına?»

İki araba arasına yığılmış samanı yiyordu kara bir at. Aleksey yeni bir sigara sardı. Sırtını arabaya dayamış olan kız ayak parmağıyla çıplak bacağını kaşıdı.

Arabanın altına serilmiş bir battaniyenin üzerinden derin horultular geliyordu - kızın babası uyuyordu.

«Çok kalacak mıyız burada?»

Aleksey sigarasından bir nefes çekti.

«Hayır, yakında gidiyoruz,» dedi.

Sigarasının ateşi burnunu, tütünden sararmış parmak uçlarını, kızın parıltılı gözlerini, beyaz gömleğinden yükselen kuvvetli boynunu aydınlattı bir an. Sonra gene karanlık çöktü, bütün arabaların kaba şekilleri, ineklerin soluması, atların saman yiyişleri, nehrin gürültüsüyle birlikte. Niçin ateş etmiyordu o silah?...

«Bu kızla evlenmek kolay olurdu,» diye aklından geçirdi.

Sonra hemen, her zaman olduğu gibi, gözlerinin önüne bir çiçek sapı kadar narin ve ince boynu, mavi gözleri, mavimsi eteğiyle bilinmeyen bir kızı getirdi... daha orta okuldan henüz çıkmış... sözlüsü... hiç rastlamadığı fakat herhalde bir yerde varolan, yaşayan bir kız...

«Kazaklar bize saldırırsa yüreğimden vuracağım kendimi.»

Kız elini göğsüne sokarak donuk donuk parlayan birşey çıkardı.

«Çok keskin... dene bak...»

Ti-li-li-li...

Gecenin ortasında garip ve tiz seslerden biri, insanı titreten bir ses. Fakat çocuk viyaklaması değil bu, olsa olsa baykuştur.

«Eh, gideyim artık. Boş yere zaman öldürmenin anlamı yok burada.» Ayakları yere kök salmış gibiydi, yerinden kımıldayamıyordu. Kendisini gitmeye zorlamak için kızı kötülemeye çalıştı düşüncesinde.

«İnek gibi kız, arka ayağıyla kulağını kaşıyor sanki.»

Pek faydası olmadı bunun; gene kımıldamadan duruyor, sigarasını içiyordu. Gene karanlıkta burnunun ucuyla parmaklarını, kızın kuvvetli boynunu, cam gerdanlığını, beyaz işlemeli gömleğine biçim veren genç ve diri göğüslerini gördü sigarasının ateşinde. Sonra gene karanlık, nehrin gürültüsü, insan solumaları...

Yüzü kızın gözlerine çok yakındı. Bu gözlerin parıltısı kendine iğne batırılıyormuş gibi bir duygu uyandırıyordu. Kızın dirseğini tuttu.

«Anka!»

Kız, adamdan gelen tütün kokusunu duydu, adamın kuvvetli ve genç vücudunun dokunuşunu hissetti.

«Anka, gel biraz bahçeye gidip oturalım.»

Kız iki eliyle adamı öylesine şiddetli itti ki, dengesini kaybeden adam geri geri gidip yerde yatanların eline ayağına bastı. Beyaz gölge gacırtılı arabaya atladı ve içeriden hemen sönüveren meydan okuyan bir kahkaha işitildi. Gorpina Nine başını yastığından kaldırdı, yerinde doğruldu ve konuşmaya başladı.

«Seni gece kuşu seni! Yatsana yerine! Kim var orada?»

«Benim, Nine.»

«Aleksey, sen miydin? Ne istiyorsun oğlum? Senin geldiğini duymamıştım. Ne olacak bu halimiz, söylesene. Hayatımız kötü, kaderimiz acı, yüreğimde hep kötü şeyler var. Yola ilk çıktığımızda önümüze bir kedi çıkmıştı. Hem kocaman, gebe bir kedi. Arkasından da bir tavşan gördük. Tanrı bize acısın! Bolşevikler sonunda ne bekliyorlar sanki? Bütün malımız mülkü-

müz kayboldu gitti. Anam beni kocaya verdiği zaman 'al sana bir semaver. Buna gözünün bebeği gibi bak. Senden sonra çocuklarına, torunlarına bırakırsın,' demişti. Ben de onu evlenirken Anka'ya vermeye niyetliydim, ama şimdi elde avuçta birşey kalmadı ki. Hayvanlarımızı bile geride bırakıp düştük yollara. Bunun sonu ne olacak sanıyor bu bolşevikler? Sovyet iktidarı ne yapacak? Semaverim gibi o da yokolsun gitsin artık. 'Üç gün evinizi terkedin, üç gün sonra herşeyi gene eskisi gibi bulacaksınız' demişlerdi. Bir haftadır yoldayız artık. Ne biçim iktidarmış bu elinden hiçbir şey gelmeyen Sovyet iktidarı? Köpekler iktidarı! Canlarını şeytan alsın, Kazaklar da başkaldırdı. İçim yanıyor milletim için, Ohrim için... ve o genç oğlan için...»

Gorpina Nine kaşındı. O sustukça nehrin gürültüsü gecenin boşluğunu dolduruyordu.

«Boş boş konuşma, nine. Uğursuzluk getirir.»

Sigarasından bir nefes çekerek düşünceye daldı Aleksey. Bölüğünün başına mı geçse iyi olurdu, yoksa karargaha dönse mi? Bu gidişle ince boyunlu, mavi gözlü kıza nerede rastlayacaktı acaba?

Gorpina Nine kolay kolay yatışacağa benzemiyordu. Kendisini gölge gibi izleyen uzun ve yorucu bir hayat vardı arkasında. İki oğlunu Türk cephesinde kaybetmişti. Diğer ikisi şimdi burada askerdiler. Kocası arabanın altında horluyor, elinden hiçbir şey gelmeyen Anka da şimdi köşeye sinmiş, sıçan gibi sessiz duruyordu... uyumuştu belki de, kimbilir? Güçtü yaşamak, güç! Altmışına yaklaşmış vücudunda ağrımadık bir adale kalmamıştı. Kocası, oğulları nasıl da bellerini kırana kadar çalışmışlardı Kazaklar için, generaller, subaylar için... Onlar hep toprak sahibiydiler, ve Kazak olmayanlara hep köpek muamelesi etmişler-

di... Ne biçim hayattı bu böyle! Gözlerini topraktan kaldırmadan öküzler gibi çalışmışlardı. Hergün sabah ve akşam duasında çar'ı anardı - önce ana babasını, sonra çar'ı, sonra çocuklarını, sonra da bütün ortodoksları... Meğer adam çar filan değilmiş, köpeğin biriymiş. Atmışlar tekmeyi sonunda. Ne hayattı bu ama! Çarın kovulduğunu duyunca ödü patlamış, yüreği tir tir titremişti. Sonra da bunun çok iyi bir iş olduğunu, adamın adi bir köpekten farksız olduğunu anlamıştı.

«Bu kahrolası yerde de amma sinek var ha!»

Gorpina Nine kaşındı ve gözlerini büzerek karanlığa baktı. Nehir gürül gürül akıyordu. İstavroz işareti yaptı eliyle.

«Sabah yaklaştı artık,»

Yeniden yattı. Fakat uykusu kaçmıştı bir kere. İnsanın geçmişi hep kovalardı kendisini; bundan kaçınılamazdı. Hep sessiz ve hep kaybolacak gibi silikti. Fakat her zaman da hemen geri gelirdi.

«Bolşevikler Tanrıya inanmıyorlar. Ama belki de ne yaptıklarını biliyorlardır. Gelip heryeri darmadağın ettiler. Subaylarla toprak sahipleri ne de çabuk yokoldular ortadan. Kazakları çılgına çevirdi bu yaptıkları. Ey tanrım, sen bolşeviklere kuvvet ver. Aldırma sana inanmamalarına. Ne de olsa puta filan tapmıyor bunlar. Daha önce çıksalardı ortaya belki de bu lanet savaş olmaz, oğullarım da sağ kalırlardı. Nereden çıkıverdi bu bolşevikler de? Kimi bunların Moskova'da yetiştiğini, kimi de Almanya'da yetiştirilip buraya, gönderildiklerini söylüyor. Alman Çarı göndermiş onları. Rusya'ya gelince, 'toprak halka ait olmalıdır; halk kendisi için çalışmalıdır, Kazaklar için değil,' de-

diler. İyi olmasına iyi adamlar ama ben neden kaybettim semaverimi... oğullarımı... kedimi...»

Gorpina Nine'nin sesi hafifledi ve bütün bütün kayboldu. Uykuya dalmıştı.

Şafak söküyordu.

Hayat değişikliklerle doludur. Duyunca kumrulaın seviştiğini sanırdınız. Fakat kumruların geceyarısı, arabanın altmda cıvıldadığı görülmüş müdür? «Vvvvv-va», «Vu-vu-vu..» Bu ses birisine özellikle tatlı geliyordu anlaşılan. Gerçekte de bu cıvıltı, genç bir ananın zengin ve yumuşak sesiydi.

«Ne o benim küçük çiçeğim? Al biraz daha bakalım. Neden çeviriyorsun başını öyle? Öğrendin artık. Kaldır başını biraz, hah şöyle, koy annenin memesinin altına...»

Kadının gülüşü öylesine mutlu, öylesine sevinçliydi ki, çevresindeki karanlıkların aydınlığa döndüğü sanılırdı. Dışarıdan kadın görünmüyordu, ama insan onun kara kaşlarını, küçücük kulaklarında donuk bir ışıkla parıldayan gümüş küpelerini görür gibi oluyordu.

«Doydun mu yavrum? Ne kadar da kızgınsın böyle. Anasının memesini minnacık eliyle nasıl da sıkıyor. Tırnakları kağıt gibi yavrumun. Ver şu gül parmaklarını öpeyim birer birer. Benim oğlum, büyük adam olacak büyüyünce. Anası ihtiyarlayıp dişleri dökülünce oğlu, 'Gel ana, otur masaya da sana bir tas çorba vereyim,' diyecek. Stefan, Stefan! Uyan artık. Ne uzun uyku bu böyle. Uyan, bak oğlun uyandı!»

«Yapma! Bırak beni. Yapma...»

«Stefan, uyan artık! Bak, oğlun kalktı. Dikkat et... salak. Bak, oğlunu yanına yatırıyorum. Vur şuna

oğlum benim. Çek burnunu, kopart dudağını. Tamam, tamam... aferin sana. Ne yazık ki babanın oynayabileceğin bir sakalı yok daha. Çek dudağını, çek.»

Önceleri uykulu, sonra neşeli ve güleç olduğu belli olan bir erkek sesi işitildi karanlıkta. «Gel, oğlum benim. Gel, yat yanıma. Biz erkeklerin kadınlarla oynaşacak zamanı yok. Seninle önce savaşa gider, dövüşür, sonra da tarlaya gider ekip biçeriz. Ne yapıyorsun oğlum? Babanı boğacak mısın yoksa?»

Genç ana neşeli bir kahkaha attı.

Prikodo, araba oklarına, at koşumlarına, torbalara, insan bacaklarına basmamaya dikkat ederek yoluna devam etti. Nefes aldıkça sigarasının ucu parıldıyordu.

Her yanda tam bir sessizlik vardı. Karanlık hüküm sürüyordu. Arabanın altındaki küçük aile bile uyumuştu. Köpeklerin sesi çıkmıyordu. Nehir bile şimdi sanki daha uzaktaymış gibi ağırbaşlı akıyordu. Karşı konulamaz bir uyku binlerce insanın soluğunun tek hakimiydi artık.

Prikodo dolaşmaya devam etti. Silah sesi beklemiyordu bundan sonra. Gözleri ağırlaşmıştı. Ta uzakta, ufukta dağlar belli belirsiz görünüyordu.

«Saldırılar genellikle şafakla başlar...»

Geri döndü, Kozhuk'a raporunu verdi ve önüne ilk çıkan arabadan içeri daldı. Araba gıcırdadı, sallandı. Prikodo düşünmek istiyordu. Ama neyi? Ağırlaşan gözlerini kapattı ve bir anda derin bir uykuya daldı.

5

Demir şakırtıları, bağırmalar, çığlıklar...

Rat-tat-tat-tat-tat.

«Ne oluyor? Ne var? Durun!»

«Nedir o gökyüzünde parlayan? Yangın mı? Şafak mı söküyor?»

«Birinci bölük... Marş, marş!...»

Kargalar, alev alev yanan gökte kara bulutlar halinde korkuyla uçuşuyorlardı.

Atların eyerlenmesi, arabalara koşulmaları şafaktan önce başlamıştı zaten.

Göçmenler ve yük bölümünün erkekleri birbirlerinin yollarını tıkamışlar küfür edip duruyorlardı.

Bum! Buumm!...

Eyerler daha hızlı takıldı, atlar kamçılandı, ayarı tam yapılmamış tekerleklerle kervan köprünün üstünden hızla geçmeye başladı. Arabalar birbirlerine çarpıyorlar, yol her an tıkanıyor, geçiş aksıyordu.

«Nerede benim bölüğüm? Nerede benim bölüğüm?»

Saçı başı darmadağın bir kadın peşinden koşuyordu askerin.

«Vasil! Vasil! Vasil!»

Rat-tat-tat-tat... buumm!...

Gerçekten başlamıştı saldırı. Ağaçların ve köyün dibindeki evlerin üstünde koskoca bir duman sütunu yükseliyordu. Hayvanlar böğürüyorlardı.

Gece bitmiş miydi? Daha bir dakika önce nehir akıyor, kara dağlar ta dünyanın öteki ucunda gizlenmiş, insanlar ılık karanlıkta mışıl mışıl uyuyorlardı. Dağlar önce mavileşmiş sonra pembe pembe olmuşlardı. Fakat artık bunu önemseyen yoktu. Tıpkı şangırtıların, yük arabalarının gıcırtılarının ve yüreklerde endişe ve korku duygusu yaratan o rat-tat-tat-tat sesinin artık boğduğu nehrin gürültüsünü önemseyen olmadığı gibi. Hatta tüfek sesleri bile ağır topların gürleyişi karşısında cılız ve önemsiz kalmıştı.

«Buuum... bla-aaah...»

Kozhuk bir kulübenin önünde diz çökmüştü. Sararmış yüzü durgundu. Bir tren yolculuğuna çıkıyordu sanki; çevresinde bir hareket, bir telaş vardı, biraz sonra tren hareket edecek ve herşey gene durgun, sessiz ve alışılagelmiş haline dönecekti. Her an yanma birisi yaklaşıyor yada ağzı köpükler içinde atlar geliyor, raporlar veriliyordu. Emir subayı ve emir erleri yanında durmuşlar ağzından çıkacak buyrukları bekliyorlardı.

Güneş yükselmiş, silah ve makineli tüfek sesleri artmıştı. Her gelen rapora aynı cevabı veriyordu:

«Cephanenizi boşa harcamayın. Mecbur kalmadıkça ateş etmeyin. Düşmanın yaklaşmasını bekleyin. Yanınıza gelince üzerine atlayın. Ne olursa olsun, bahçelerden içeri koymayın onları. Birinci alaydan iki bölük alıp değirmenleri ele geçirin. Makineliler mevzilere yerleştirilsin.»

Gelen haberler ürkütücüydü. Fakat onun solgun yüzü hep aynı vurdumduymazlığını muhafaza ediyor, arasıra meşin gibi derisinin altında çenelerinin kasıldığı gözüküyordu. Sanki içinden neşeli bir ses, «Çok iyi evlatlarım... çok iyi,» diyor gibiydi. Belki de bir saat

sonra Kazaklar hatlarını yaracaklar ve hepsini kılıçtan geçireceklerdi. Evet, belki de böyle olacaktı. Fakat kendisi bütün emirlerinin süratle, saygıyla yerine getirildiğine tanık oluyor, daha düne kadar içki ve kadından başka birşey düşünmeyen, kumandanlarına boş veren, gününü şarkılar söyleyip geçiren bu başıbozuk güruhun ne büyük bir cesaretle çarpıştığını görüyordu. Bir gece önce hepsi de kendisinden nefret eden kumandanlar onun ağzından çıkan her sözü anında yerine getiriyorlardı.

Kazakların salıverdikleri bir esiri getirdiler yanına. Askerin kulakları, burnu, dili ve parmakları kesilmiş, göğsüne kanla «Siz Bolşevik köpeklerinin sonu budur,» diye yazılmıştı.

Kozhuk'un içindeki ses, «Çok güzel, evlatlarım... çok güzel,» diyordu.

Kazaklar çılgınlar gibi saldırmaya devam ediyorlardı.

Geriden bir haber geldi soluk soluğa.

«Köprüde kavga var... ağırlıklar... göçmenler...»

Kozhuk'un güneş yanığı yüzü limon gibi sapsarı kesildi. Hemen o yana koştu. Kıyamet kopuyordu. Köprünün başında millet birbirinin arabasını tekerleklerini baltayla paramparça ediyor, ellerinde kalın sopalar kıyasıya dövüşüyorlardı. Haykırmalar, lanetler, çığlıklar, kadınların ağlayışları, çocukların bağırmalarıyla gerçekten bir ana-baba günü halini almıştı köprü başı. Köprünün üstünde ise arabalar birbirlerini sıkıştırmış ilerleyemiyorlardı. Ürken atlar şaha kalkmış koşumlarını koparıyorlar, insanlar ortada sıkışmış ne ileri ne geri gidebiliyorlar, çocuklar cıyak cıyak bağırıyorlardı. Bahçelerin ardından insafsız rat-tat-tat sesi geliyordu.

Kozhuk, demir gibi gıcırdayan bir sesle bağırdı, «Duuurun... Durun!...» Fakat kendi sesini kendi işitemiyordu. Yanında duran bir atı kulağından vurdu bir kurşunda. Çılgına dönen köylüler sopalarıyla üstüne yürüdüler bunu görünce, «Seni şeytanın piçi seni! Atlarımızı öldürürsün ha! Vurun şuna. Kırın kafasını şunun!»

Kozhuk ile emir subayı ve iki er sopalardan korunmaya çalışarak nehrin kıyısına kadar geriledi.

Kozhuk, kısık bir sesle, «Bana bir makineli tüfek getirin,» diye emir verdi.

Emir subayı arabaların ve atların karınlarının altından yılan gibi kaydı gitti. Biraz sonra bir makineli ile birtakım asker geldi.

Köylüler yaralı boğalar gibi böğürüyorlardı. Sopaları ile üstlerine saldırıyorlar, askerlerin ellerindeki tüfekleri almaya çalışıyorlardı. «Hücuuum... hücuum! diye bağırıyorlardı. Kendi insanlarına - babalarına, analarına, kardeşlerine - ateş edemeyen askerler tüfeklerinin dipçiklerini kullanmaya başladılar.

Bir kedi kadar çevik olan Kozhuk makineli tüfeğin başına geçti, ayarladı ve kalabalığın başı üstüne bir kaç el ateş etti. Kurşunlar alçaktan geçmiş, ölüm rüzgarı köylülerin saçlarını diken diken etmişti. Geriledi. Bahçelerin ardından dinmek bilmeyen bir ses geliyordu: rat-tat-tat-tat.

Kozhuk makineliyi bırakarak köylüleri azarlamaya başladı. Hepsi ona boyun eğdiler. Ayrılamıyacak kadar içiçe geçmiş bazı arabalar elbirliğiyle nehre atıldı; köprü açıldı. Kozhuk köprü başına birtakım asker yerleştirdi, emir subayı geçişi bir düzene soktu.

Köprüden üç araba birden yanyana geçiyordu.

Arabaların ardında başlarını sağa sola sallayan inekler, koşuştukça iplerini zorlayan domuzlar bağlıydı. Köprünün tahtaları telsiz bir piyanonun tuşları gibi inip kalkıyor, çıkan gürültü, gözleri kamaştıran bir hızla akan nehrin gürlemesini bile bastırıyordu.

Köprüden geçen yük arabaları arkalarında bıraktıkları toz bulutları arasında kayboluyorlardı. Köyün meydanları, yolları, sokakları bomboş kalana kadar devam etti bu geçiş.

Kazaklar iki ucu nehire dayanan geniş ve ateş kusan bir yarım daire çizerek köyü sardılar. Durmadan bastırıyorlar, meyve bahçelerine ve köprünün üstünden takır takır geçen son arabalara yaklaşıyorlardı. Askerler kararlı dövüşüyorlar, çocuklarını, babalarını, analarını savunuyorlardı. Cephanelerini hesaplı kullanıyorlar ve her attıkları kurşunla Kazak çocuklarını yetim bırakıyor, bir Kazak ailesini kedere boğuyorlardı.

Kazaklar çılgınca saldırıyorlardı; bahçelere giriyorlar, ağaçların, çitlerin, çalıların arkasından birdenbire ortaya çıkıyorlardı. Cephanelerini idareli kullanan askerler birden bir durgunluk yarattıkları savaşta, gizlendikleri yerlerden Kazakları gözlüyorlardı. Havayı kokladıkları zaman Kazak hatlarından gelen bir votka kokusu duyuluyordu.

«Pis köpekler, içkileri de var üstelik. Keşke birazını ele geçirebilseydik.»

Kazak hatlarından hayvanca bir nefretle neşeli bir heyecan karışığı bir ses yükseldi ansızın.

«Bakın, bakın! Komka'ya bakın!»

Arkadan bir Kazak küfür yağmuru boşaldı.

Ağaçların ardından tehlikeye aldırmadan genç bir Kazak fırladı. Gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Askerle-

rin arasından da tıpatıp kendisine benzeyen bir adam ona doğru ilerliyordu.

Genç asker, bir küfür seli arasında «Sen ha, Vanka!» diye bağırdı.

Aynı köyün aynı sokağındandılar. Koca çınarların altındaki kulübeleri bitişikti. Sabahları hayvanlar otlağa çıktıktan sonra anaları bahçelerini ayıran çitin önünde durur dedikodu yaparlardı. Çocukluklarından, at diye değneklere binmelerinden, parıl parıl parlayan Kuban nehrinde balık avlamalarından, yüzmelerinden bu yana çok bir zaman geçmemişti, henüz. Birlikte o hoş Ukrayna şarkıları söylerlerdi kızlarla. Sonra aynı zamanda askere alınmışlar, omuz omuza savaşmışlardı patlayan bombalar altında.

Ve şimdi de?...

Şimdi de birisi sesleniyordu:

«Seni pis sıçan seni, ne arıyorsun burada? Seni çıplak kıçlı haydut, niye katıldın Bolşeviklere?»

«Ben mi haydutmuşum, ulan piç? Senin baban milletin derisini diri diri yüzen bir kulaktı, unuttun mu? Sen kendin de pis bir bitten başka birşey değilsin.»

«Ben mi bitim? Sen de...»

Vanka silahını elinden fırlatıp bir hamlede sıçrayarak Komka'nın burnuna dehşetli bir yumruk indirdi. Komka vahşi bir hareketle kolunu sallayınca Vanka'nın gözü morardı bir anda.

«Üff... seni orospu çocuğu! Al sana!...»

Birbirlerinin boğazına sarılıp kıyasıya dövüşmeye başladılar.

Kazaklar kükrüyorlar, boğalar gibi tepiniyorlar-

dı. Hepsi birden yumruklarını sıktılar, çılgıncasına dönmüş gözleri, votka kokan soluklarıyla askerlerin üstüne atladılar. Heyecana kapılan askerler de gizlendikleri yerlerden fırladılar, silahlarını yere attılar ve sanki ömürlerinde tüfek nedir bilmezlermiş gibi yumruk yumruğa dövüşe başladılar.

Ne dehşetli, heybetli bir dövüştü bu! Patlamış suratlar, kırılmış burunlar, insanın gırtlağına inip soluğunu kesen yumruklar, dağılmış çeneler, çatırdayan kemik sesleri, solumalar, hırlamalar, küfürler, küfürler.... yumruklaşan, dövüşen, birbirine kaynamış bir insan kitlesi.

Kazak subayları ile askerlerin kumandanlarının bağırmaktan sesleri kısılmıştı; ellerinde tabancaları, boşuna oradan oraya koşuşuyorlar, kavgacıları ayırmaya, silahları ellerine vermeye çalışıyorlardı. Subaylar kendi askerlerini vurmak korkusuyla bu kaynaşmış kitleye ateş etmeye çekiniyorlardı. Bayatlamış votka kokusuyla ağırlaşan hava elle tutulacak gibi geliyordu insana.

Askerler, «Sarhoş köpekler,» diye bağırıyorlardı. «Bizi dövebilmek için daha birkaç fıçı içmeniz gerek.»

Kazaklar askerlerin gelmiş geçmişlerine sövüyorlar, «Köylü domuzlar, votka bile çok size,» diye cevap veriyorlardı.

Müthiş bir şekilde yakalamışlardı birbirlerini. Balyoz gibi ardarda inen yorulmak bilmeyen yumraklarla burunlar yamyassı oluyor, çeneler dağılıyordu. Körler gibi dövüşüyorlar, vahşi nefretleri aralarında en ufak bir mesafeyi bile çok görüyordu. Yumruklaşmak, yoğurulmak, boğazlaşmak, yumruklarının altında bir et yığını, ezilmiş kanlı bir yüz bulmak onları çılgına çevirmişti.

Vahşi kediler gibi dövüştüler saatlar boyunca bıkıp usanmadan. Hiç farkında olmadan birden karanlık çöktü üzerlerine. Birbirinin kolları arasında kıvranan, inleyen küfür eden iki asker bir an duraklayıp birbirlerinin yüzüne baktılar.

«Opanas, sen misin? Niçin vuruyorsun bana?»

«Hay Allah, sen miydin, Mikolka? Ben de seni Kazak sanmıştım. Deli herif, suratımı darmadağın ettin.»

Kanlar içindeki yüzlerini silip, küfürler savurarak silahlarını aramaya başladılar.

Onların hemen yanıbaşında iki Kazak askeri deliler gibi dövüşüyorlar, birbirlerinin sırtına biniyorlardı. Sonunda onlar da birbirlerinin yüzüne baktılar.

«Ne yapıyorsun ulan... ne biniyorsun sırtıma?»

«Senin olduğunu bilmiyordum, Garaska. Niçin sesini çıkarmadın daha önce? Küfürlerini duyunca seni onlardan sanmıştım.»

Onlar da yüzlerini silip Kazak hatlarına çekildiler. En sonunda küfürlerin ardı arkası kesildi, nehrin uğultusu, arabalar geçerken köprünün kalaslarının çıkardığı sesler işitilebildi. Batıda, ufukta bulutların kara kenarları hafif kızıla boyanmıştı. Askerler meyve bahçelerine serilmiş yatıyorlardı. Dışarıda stepte Kazak hatları vardı. Herkes sessiz, herkes yaralıydı; biçimi kaybolmuş, şişmiş, patlamış yüzlerini sarıp sarmalıyorlardı.

Köprünün üstündeki araba gürültüsü ve altındaki suyun uğultusu devam etti durdu. Şafaktan önce köy boşalmıştı. Son birlik de geçtikten sonra köprü ateşe verildi. Uzaklaşan askerlerin arkasından tüfek ve makineli sesleri işitildi köyde.

6

Kazak askerleri beli sımsıkı kuşaklı Çerkez kaputlarının uzun eteklerini savura savura, şarkılar söyleyerek geçiyorlardı köy yollarından. Kara koyun postundan tüylü kalpakları beyaz kurdelelerle süslüydü. Yüzleri görülecek haldeydi doğrusu. Birinin gözünün üstünde koskoca bir şiş, diğerinin burnu yerine kanayan bir et külçesi, bir başkasının davul gibi şişmiş yanağı, ötekisinin patlamış dudakları hemen göze çarpıyordu. İçlerinde yara almamış tek bir yüz yoktu.

Buna rağmen neşeyle yürüyorlar, kuvvetli adımlarıyla etrafı toza boğuyorlar, şarkılar söylüyorlardı.

Eğer istemeseydik
başkaldırmayı...
Kaybederdik sonsuza kadar
Ukrayna'yı...

Zengin ve ahenkli sesleri köye, bahçelere yayılıyor, stepe taşıyordu.

Kazak kadınları onları karşılamaya koşuştular; herbiri erkeğini arıyor, bulunca sevinçle kucağına atılıyor, yada çığlıklarıyla şarkıyı bastırıyordu. Orada burada bir ana bayılıp düşüyor, başını yere vuruyor, aklaşmış saçlarını yoluyordu. Kuvvetli kollar bunları kucaklıyor, evlerine taşıyordu.

Kazak çocukları zıplaya oynaya geliyorlardı sürüler halinde. Nereden çıkmışlardı bunlar? Günlerdir ortalarda yoklardı. Bağırıyorlardı bir ağızdan:

«Baba! Baba!»

«Nikola Amca! Nikola Amca!»

«Kızıllar buzağımızı yediler.»

«Askerlerden birinin gözünü çıkardım tüfeğimle. İçmiş içmiş bizim bahçede sızmış uyuyordu.»

Bir gün öncekilerden çok başka ve köylüler tarafından sevinçle karşılanan yabancılar gelip doldurdular köy sokaklarını. Bütün avlularda ocakların dumanları tütüyordu. Kazak kadınlarının çok işleri vardı şimdi. Stepte saklamış oldukları inekleri getiriyorlar, tavukları, horozları ortaya çıkarıyorlardı. Her yandan kaynama kokuları, kızartma kokuları geliyordu.

Nehir kıyısında da hummalı bir çalışma göze çarpıyordu. Stepte yankılanan balta sesleri nehrin uğultusunu bastırıyor, baltalar güneşte parıldıyordu inip kalkarken. Kazaklar yanan köprünün yerine yenisini yapmak için arı gibi çalışıyorlardı. Düşmanlarının peşine düşeceklerdi.

Köyde de boş durulmuyordu. Yeni Kazak birlikleri düzenleniyor, subaylar ellerinde not defterleri oradan oraya koşuşup duruyorlardı. Sokakların ortasına yazıcılar oturmuş, listeler hazırlıyordu. Yoklamalar yapılıyordu.

Kazaklar, aralarında apoletleri güneşte parlayarak dolaşan subaylarına sessiz sessiz bakıyorlardı. İşlerin o günküden değişik olmasından bu yana daha altı yedi ay bile geçmemişti: bunlara benzeyen subayların köy sokaklarında apoletleri koparılmış, kasap dükkanındaki etler gibi doğranmış ölüler yatıyordu o zaman. Çiftliklerde, dere içlerinde, steplerde saklanan subaylar yakalanıp köylere getirilmişler, önce ölesiye dövülmüşler, sonra da kargalara yem olmak üzere ağaçlara asılmışlardı.

Bir yıl önce başlayan bu olay bir anda bütün cepheyi birden sarmıştı.

Kim başlamıştı ilk önce buna?

Cevabını kimse bilemiyordu bunun. Hiçbirinin tanımadıkları Bolşevikler birdenbire çıkmışlardı ortaya. Sanki bir bağ çözülmüştü halkın gözünden. Yüzyıllardır farkında oldukları, fakat göremedikleri herşeyi bir arada görmüşlerdi: Generaller, subaylar, yargıçlar, yüksek rütbeli subaylar, insanı bitirip tüketen askerlik. Her Kazak, oğlunun askerlik masrafını kendi cebinden ödemek zorundaydı. Üç, dört oğlunun herbirine, eyer, tüfek ve teçhizat aldıktan sonra her babanın iflahı kesilirdi. Köylüler için durum bambaşkaydı oysa. Onlar savaşa elleri boş giderler, tepeden tırnağa teçhizatlarını hep hükümet verirdi. Kazaklar gittikçe yoksullaşmış, sınıflara ayrılmışlardı. Zengin Kazaklar kuvvetlenmişler, sözleri geçer olmuş diğerleriyse yavaş yavaş çamura batmışlardı.

Güneş alev alev yanıyordu sıcak dalgası altında donuk donuk parlayan toprağın üstünde.

Halk, «Bizim toprağımız kadar güzel toprak yoktur,» derdi.

Sığ denizde insanı kör eden bir parıltı var. Ufak, yeşil dalgalar tembel tembel yalıyorlar kıyıyı. Deniz balıkla dolu.

Onun ötesinde başka bir deniz daha var - parlak mavi göğü yansıtan sonsuz, dipsiz bir derya bu. Güneş altındaki parıltısı insanın gözlerini kamaştırıyor. Uzaklarda, mavi ufukta döne döne yükseliyor duman izleri - mısır almaya gelen ve karşılığında para getiren gemilerin dumanı bu.

Denizi, heybetli dorukları karla kaplı, üzerlerin-

de yüzlerce yılın izlerini, buruşuklarını taşıyan mor dağlar çevreliyor.

Uçsuz bucaksız ormanlarında, ovalarında, yaylalarında vahşi yaratıklar, kuşlar, hayvanlar kaynıyor dağların.

Bu dev dağların aşınmış, oyulmuş barsakları bakır, gümüş, çinko, kurşun, garfit, cıva, çimentoyla dolu. Her çeşit zenginlik var dağların altında. Topraktan kara kan gibi petrol sızar, çaylar ince bir petrol tabakasıyla parıl parıldır, benzin kokar.

«Bizim toprağımız kadar güzel toprak...»

Dağlardan denizlerden sonra uçsuz bucaksız bir step başlar.

Pırıl pırıl gümüş gibi yanan buğday başakları sonsuzdur, otlaklar sonsuzdur, bataklıkların şarkılar söyleyen kamışlıkları sonsuzdular. Çiftlikler ve köyler sonsuz meyve bahçelerinin yeşilliği ortasında birer beyaz leke gibidir. Upuzun, sipsivri kavaklar nemli göklere uzanır, eski mezarlıklarla kaplı tepelerde eski yeldeğirmenleri kurşun rengi yelkenlerini açarlar rüzgarlara.

Yanyana duran, hareketsiz koyun sürüleri koskoca stepte koyu koyu lekelerdir.

Besili davarların tembel gölgeleri yansır stepin kristal göllerinde. At sürüleri yelelerini savura savura derelere koşarlar dörtnala.

Hepsinin üstünde ezici, ısrarlı, baygın bir sıcak vardır.

Yollarda arabaları çeken atların başlarına hasır şapkalar geçirilir, hayvanların güneşte ölmemeleri için. Başı açık dışarı çıkan insanlar kısa zaman sonra

mosmor suratlarla yuvarlanırlar yolların sıcak tozları arasına.

Kıvrım kıvrım boynuzlu altı yada sekiz öküzün çektiği ağır sabanlar, uçsuz bucaksız stepin topraktan çok kara tereyağına benzeyen verimli topraklarında parıl parıl izler bırakır. Toprak öylesine zengindir ki, bıçaklar ne kadar derine dalarsa dalsınlar hiç kile rastlamazlar, bu hiçbir yerde eşi olmayan toprağı altüst eder dururlar. Öylesine verimlidir ki buraları, oyun oynayan bir çocuk toprağa bir dal parçası sokmaya görsün, kuru sopa hemen yeşerir, koskoca bir ağaç olur. Burada yetişen meyvelerin sebzelerin - üzüm, kavun, karpuz, armut, kayısı, domates, patlıcanın tarifi mümkün değildir. Hiçbir meyve, sebze burada yetişenlerin boyuna erişemez.

Dağ tepelerinde toplanan bulutlar stepe indikleri zaman kara toprağın kana kana içtiği yağmur olur, yağarlar. Güneş çılgın bir sel gibi yağar, yağar ve inanılmaz harmanlar kaldırtır stepten.

«Bizim toprağımız kadar güzel toprak yoktur.»

Kimdir bu güzel toprakların sahibi?

Bu zengin toprakların efendileri Kuban Kazaklarıdır. Kendileri kadar sayısız işçileri vadır onların. Kendileri gibi Ukrayna türküleri okuyan, anadili olarak Ukraynaca konuşan işçileri...

Bu iki halk kan kardeşidirler, her ikisi de sevgili Ukrayna'larından gelmişlerdir buraya.

Kazaklar kendi istekleriyle gelip yerleşmemişlerdir bu topraklara. Yüzelli yıl kadar önce Kraliçe Katerina sürmüştür onları buraya. Zapoorzye'deki bağımsız Kazak yurdunu dağıtmış ve onlara, o zaman vahşi ve korkunç bir bölge olan burasını uygun görmüştü

Katerina. Ukrayna'ları burunlarında buram buram tüten Kazaklar için acı ve keder getiren bir armağan olmuştu bu. Bataklıklardan sızan sarı humma genç dememiş, yaşlı dememiş hayatlarını emmiş, bitirmişti. Bu yeni gelenleri keskin hançerleri ve hedefini şaşırmayan kurşunlarıyla karşılamıştı Çerkezler: Dnieper kıyılarındaki doğum yerlerini anarak gece gündüz demeden kanlı gözyaşları dökmüşler, sarı hummaya, Çerkezlere ve ellerinde onu terbiye edecek tek bir araçları olmadan bu vahşi toprağa karşı savaşmış durmuşlardı.

Ve şimdi? Şimdi de:

«Bizim toprağımız kadar güzel toprak yoktur.»

Ve sonra bütün eller bu inanılmaz zenginliklerle dolu ülkeye uzanmak için kaşınmaya başlamıştı. Harkov'dan, Poltava'dan, Ekaterinoslav'dan, Kiev'den yoksullar ve çıplaklar çoluk çocuklarını, eski püskü öteberilerini toplayıp gelmişler, Kazak köylerine yayılmışlar, bu her bakımdan üstün topraklar karşısında aç kurtlar gibi ağızlarını şapırdatmışlardı.

« Körolasıcalar, sizin değil bu topraklar!»

Bu göçmenler Kazakların yanına ücretli işçi olarak girmişlerdi. Bunlara 'yabancılar' adı vermişti yerli Kazaklar. Onlara akla gelebilecek hertürlü işkenceyi etmişler, çocuklarını Kazak okullarına almamışlar, köleleriymiş gibi davranmışlardı. Çorak topraklar için, meyve bahçeleri için, derme çatma kulübeleri, verimsiz tarlaları için onlardan insafsızca paralar çekmişler, toplumlarınm tüm giderlerini onların sırtından çıkarmaya bakmışlardı. Onlara 'şeytan ruhlular', 'şeytan bokları' 'davetsiz konuklar' gibi adlar takmışlardı.

Topraksız 'yabancılar' her işe kararlı olarak atılı-

yorlardı; becerikliydiler, okuyup öğrenmek istiyorlardı okul istiyorlardı. Kazaklara 'Kulaklar' ve 'kan emiciler'diyorlardı. Aralarında çok acı bir nefret uyanmıştı ve çarlık hükümeti, generaller, subaylar ve toprak ağaları bu hayvani düşmanlık alevlerini bile bile körüklüyorlardı.

Nefret, düşmanlık ve hor görmeyle için için yanan güzel bir toprak.

Fakat bu düşmanlık bütün Kazaklar ile bütün yabancılar arasında paylaşılmıyordu. Sabır, inat ve sonsuz çalışmayla ihtiyaçlarını elde etmiş olan yabancılara zengin Kazaklar saygı ile bakarlardı. Bunlar, Kazak fabrikalarını ve verimli Kazak topraklarını kiralayabilirlerdi. Bunların da yoksul yabancılardan işçileri vardı. Bankalarda paraları vardı, ticaret yaparlardı. Demir çatılı evlerde yaşayan ve ambarları tıkabasa mısır dolu olan Kazaklar saygı gösterirlerdi.

Kargalar birbirlerinin gözlerini oymazlar.

Uzun etekli Çerkez elbiseleri giymiş, kalpaklarını başlarının gerisine itmiş Kazaklar köy sokaklarında dörtnala at koşturuyor, atlarının nalları derin mart çamurunu dört bir yana sıçratıyordu. Bağırıp çağırıyorlar, mavi göğe ateş edip duruyorlardı boyuna. Bayram mı vardı acaba? Kilise çanları köylere, çiftliklere mutlu haberler saçıyorlardı. Kazak olsun yabancı olsun herkes bayramlıklarını giymiş, genç kızlar, çocuklar, ihtiyarlar, dişleri dökülmüş nineler hep sokaklara dökülmüştü neşeyle.

Paskalya mıydı acaba? Hayır, bir kilise bayramı değildi halkın kutladığı. Bir insan bayramıydı bu, uzun yıllardanberi kutlanan ilk insan bayramı. Dünyanın yaratılışından beri ilk bayram...

Kahrolsun savaş!

Kazaklar sarmaş dolaştılar. Kazaklar yabancıları, yabancılar Kazakları kucaklıyordu. Kazak, yabancı ayrımı yoktu artık. Hepsi vatandaştı bundan böyle. Artık ne 'kulak' vardı ne de 'şeytan boku'. Vatandaştı hepsi.

Kahrolsun savaş!

Şubatta çar devrilmişti. Sonra ekimde uzaklarda, Rusya'da birşeyler olmuştu. Ne olup bittiğini bilen yoktu. Ama her yüreği derinden etkileyen birşeydi bu.

Kahrolsun savaş!

İnsanın yüreğinin derinliklerinde yatan, ancak içgüdüsüyle anladığı birşey.

Alaylar cephelerden sırasıyla geri dönüyorlardı. Kazak süvarileri, Kazak taburları, yabancıların piyade alayları, koşulu topçular hep birden bir sel gibi Kuban'a, yurtlarına dönüyorlar, silahlarını, cephanelerini, toplarını, tüfeklerini birlikte getiriyorlardı.

Kuban'da Sovyet iktidarı ilan edilmişti. Şehirlerden işçiler, karaya oturtulan gemilerden denizciler geliyor, herşeyi açıklıyorlardı halka. 'Toprak ağası'nın, 'burjuva'nın, 'ataman'ın ne demek olduğunu öğretiyorlardı. Çarlık hükümetinin Kazaklarla yabancılar arasına, Kafkas milletleri arasına nasıl düşmanlık ve nefret tohumları ektiğini açıklıyorlardı. Subayların kafaları kesiliyor yada çuvallara konulup nehirlere atılıyordu.

Toprağı sürmek, ekmek gerekiyordu. Güney güneşi verimli bir hasat vadediyordu.

Yabancılar, Kazaklara, «nasıl süreceğiz toprağı şimdi?» diye soruyorlardı «Bölüşmemiz gerek toprağı.»

Kazaklar gözlerinde kara bakışlar, «Ne? Toprak mı istiyorsunuz?» diyorlardı. İhtilalin neşeli yüzü kararmıştı.

«Toprak istiyorsunuz, ha... dilenciler!...»

Kazaklar generallerini ve subaylarını öldürmekten vazgeçtiler. Bunlar saklandıkları yerlerden çıkarak gizli toplantılar yaptılar, göğüslerini döve döve Kazak tutkusunu ateşlediler.

«Toprağı Kazaklardan alıp yabancılara verecek kanunlar çıkardılar Bolşevikler. Kazaklar ırgatlık yapacak bundan sonra. Bu kanuna karşı gelenler Sibirya'ya sürülecek, malı mülkü elinden alınıp yabancılara dağıtılacak», dediler.

Kuban'ın parıl parıl günleri sona erdi. Stepi, dereboylarını, kamışlıkları, köylerin çiftliklerin arka avlularını gizli bir ateşin alevleri yaladı.

«Bizim toprağımız kadar güzel toprak yoktur.»

Kazaklar yeniden 'kulak' ve 'kan emici' oldular.

«Bizim toprağımız kadar güzel toprak yoktur.»

Yabancılar yeniden 'şeytan boku' ve 'davetsiz konuk'oldular.

1918 martında neşeli bir hava esmişti. Şimdi Ağustos'ta güneş yakıyor, toz bulutları ortalığı karartıyordu. Mart'm şölen sofrası dağılmış ve konuklar gene birbirlerine düşmüşlerdi..

İşte bunun için baltalar indi kalktı, havada tahta parçaları uçuştu, yeni köprü kuruldu ve atlılar çılgın bir hızla geçtiler üzerinden.

Kazaklar, kaçan Kızılları kovalıyorlardı.

7

Askerler, gacır gacır ses çıkaran yük arabalarının yanında silahlarını sallayarak yürüyorlardı. Birinin gözü morarmış, ötekinin burnu patlıcan gibi büyümüş, bir diğerinin yanakları parçalanmış, yüzü davul gibi şişmişti. Kollarını sallaya sallaya yürüyorlar, mutlulukla övünüyorlardı.

«Burnunun tepesine bir tane oturtunca herif pestil gibi yere serildi.»

«Kafasını bacaklarımın arasına sıkıştırınca canına okudum herifin. Ama köpoğlusu ısırmaz mı...»

Çevreden kahkahalar yükseldi.

«Karına ne cevap vereceksin şimdi?»

Birbirlerini bıçaklayıp öldürecek yerde yumruklarıyla vahşice dövüşmelerini anlatıyorlardı birbirlerine.

Köyde ele geçirdikleri dört Kazak askerini de yanlarına almışlardı. Onların da şişmiş gözleri, biçimi bozulmuş yüzleri bir bağ kuruyordu aralarında.

«Orospu çocukları neden burunlarımızı kopartmaya kalktınız? Tüfekleriniz yok muydu sanki?»

Kazaklar omuzlarını kaldırdılar suçlu suçlu. «Sarhoştuk hepimiz,» dediler.

Askerlerin gözleri parıldadı birden.

«İçkiyi nereden buldunuz?»

«Subaylar yakınlarda bir köyde toprağa gömülü yirmi fıçı bulmuşlar, eğer köyü ele geçirirsek bütün içkiyi bize vereceklerini söylediler. Biz de, içkiyi şimdi

verirseniz köyün işini daha çabuk bitiririz, dedik. Adam başına iki şişe verdiler, hemen çektik kafaları biz de. Etkisi çabuk olsun diye yanında yiyecek birşeyler de vermemişlerdi. Size saldırmak için yerimizde duramaz olmuştuk. Silahlarımız da ağır gelmeye başlamıştı. Onları fırlatıp ortaya işte.»

Askerlerden biri, «Sizi gidi domuzlar!» diye kollarını kaldırıp Kazakların üstüne atılacak gibi davrandı. Diğerleri onu önlediler.

«Bırak adamları. Ne kabahati var onların. Subayları kışkırtmış besbelli.»

Yol kavşağında askerler durdu, Kazaklar kendilerine mezar kazmaya başladılar.

Yük arabaları arkalarında döne döne yükselen toz bulutları bırakarak kilometrelerce uzanan bir konvoy halinde ilerliyorlardı. Arabaların parlak kırmızı yastıklarla dolu içlerinde tırmıklar, kürekler, fıçılar, aynalar ve semaverler parıldıyor; yastık, battaniye, elbise ve paçavra yığınları arasında çocukların kıvırcık saçlı başları, kedi kulakları görünüyordu. Hasır sepetler içinde tavuklar vardı. Bazı arabaların arkasında iple boyunlarından bağlı inekler yürüyor, dilleri sarkmış köpekler arabaların gölgesinde kalmaya çalışarak koşuyorlardı. Ev eşyalarıyla yüklü arabaların sonu yok gibiydi. Kazak isyancıların korkusundan evlerini yurtlarını terketmek zorunda kalan köylüler ellerine geçeni tıkmışlardı arabalarına.

Bu, 'yabancı'ların evlerini terketmek zorunda kalmalarının ilki değildi. Sovyet iktidarına karşı ayaklanan Kazaklar onları bundan önce de yola dökmüşlerdi, ama bu, hiçbir zaman bir-iki günden uzun sürmemiş, sonra gene evlerine dönmüşlerdi. Fakat şimdi iş

gittikçe sarpa sarmaktaydı. İkinci haftasını tamamlamış olan Kazak isyanı da gittikçe şiddetleniyordu. Ellerindeki yiyecek ancak bir-iki gün daha idare ederdi kendilerini. «Artık evlerinize dönebilirsiniz» sözünü umutla bekliyorlardı hergün fakat köylerde darağaçlarının kurulduğu ve yabancıları asıldığı söylentileri de yayılıyordu bir yandan. Bunun sonu ne zaman gelecek, terkettikleri yuvaları ne olacaktı?

Arabalar gacırdıyor, aynalar güneşte parlıyor, yastıklar arasında görünen bebelerin tombul yüzleri bir o yana bir bu yana sallanıyor, askerler karışık bir kalabalık halinde karpuz, kabak ve ayçiçeği ürünlerinin tümüyle mahvolduğu tarla içlerinde yürüyorlar, yürüyorlardı.

Bölük, tabur, alay diye birşey kalmamıştı artık; herşey, herkes karmakarışık bir haldeydi. Herkes dilediğini yapıyordu. Kimi şarkı söylüyor, kimi kavga ediyor, bağırıyor, küfrediyordu; bazıları da arabalara biniyor ve başları iki yana sallana sallana uyukluyorlardı.

Tehlikeymiş, düşmanmış kimsenin aldırdığı yoktu, kumandanlarını da dinlemiyorlardı. Kumandanlardan biri kalkıp da ortalığa bir düzen vermeye kalkışsa hakaretle karşılanıyordu. Askerler tüfeklerini dipçikleri yukarı gelmek üzere omuzlarına sopa gibi asmışlar, ağızlarında pipoları, şarkılar söylüyorlardı.

«Özgür insanlarız artık biz, eski rejimin canı cehenneme!»

Bu sonsuz akan sel içinde boğuluyor gibiydi Kozhuk; yay gibi gerilmişti yüreği göğsünün içinde. Kazaklar saldırdığı takdirde hepsinin kırılacağını biliyordu. Buna rağmen daha ilk tehlike işaretinde askerlerin silahlarına sarılacaklarını ve dünkü gibi, hayatları paha-

sına dövüşeceklerine inanıyordu. Fakat çok geç olmayacak mıydı bu? Gökten bu insanları ayıltacak bir darbenin inmesini istedi mutsuzluk içinde.

Bu disiplinden uzak, gürültücü kalabalığı, aslında, Kızılorduya alınan terhis edilmiş çarlık ordusu askerleri ile Kızıl Birliklere katılan ve çoğunluğu küçük zanaat sahipleri, demirciler, tenekeciler, marangozlar, kundura tamircileri, berberler ve balıkçılardan oluşan insanlar meydana getiriyordu. Bunların hepsi de o gün kazandığını o gün yiyen, çalışkan 'yabancı'lardı. Sovyet iktidarının ortaya çıkışı kendilerine kapalı olan hayat kapısını aralamış ve hayatın her zaman olduğundan daha az sıkıntılı olabileceğini göstermişti. Bu askerlerin büyük bir bölümü köylülerden oluşuyordu. Bir-iki kişi dışında hemen hemen hepsi çiftliklerini terketmek zorunda kalmışlardı. Köylerde yalnız hali vakti yerinde olanlar kalmıştı, - subaylar ve Kazaklar bunlara ilişmiyorlardı.

Bunların aksine bir de uzun Çerkez kaputlar giymiş atlı Kazaklar da vardı. Bunlar düşman değildi, ihtilâlci Kazaklar, yoksul Kazaklardı. Çoğunluğu cepheden gelen askerler meydana getiriyordu. Eski püskü kalpaklarına taktıkları kırmızı kurdelelerle, omuzlarında silahları, bellerinde gümüş kakmalı hançer ve kılıçları, güçlü atlarını başlarını sallaya sallaya sürerek saf halinde geçiyorlardı. O paramparça giysiler içinde düzensiz akışta tek disiplinli grup bunlardı.

Bu adamlar kardeşleriyle, babalarıyla bile dövüşürlerdi. Evlerini, hayvanlarını, bütün varlıklarını terketmişlerdi. Yerle bir edilmişti yuvaları. Bunlar doğal bir zarafetle oturdukları eyerlerin üzerinde, sevgili bir elin bağladığı kurdelelerini savura savura, gençlik dolu kuvvetli sesleriyle Ukrayna türküleri söyleyerek geçiyorlardı.

Kozhuk sevgiyle bakıyordu onlara. Üstün delikanlılar hepsi... umudu ve gururu... Fakat üstleri başları paramparça, ayakları çıplak, toz bulutlarını yara yara yürüyen 'yabancı'lara değen bakışları daha da ılıklandı birden. Kozhuk da onlardan biriydi.

Anıları kendisini, insanın ilerisini gördüğü fakat fırlatıp atamadığı uzun, meyilli bir gölge gibi izliyordu. Aç, kasvetli ve bilgisizlikle dolu, çalışmakla geçen bir hayatın kara gölgesi. Anası yaşça genç olduğu halde, yüzü, yıllanmış bir cadı yüzü gibi kırış kırıştı. Her zaman kucağında bir, eteklerinde birkaç küçük çocuk bulunurdu. Babası bütün hayatı boyunca köle gibi çalışmıştı. Hep yoksulluk içinde yaşamışlardı.

Kozhuk altı yaşına geldiği zaman köy sürüsüne çoban olmuştu. Step, dere boyu, ormanlar, koyunlar, bulutlar ve yere vuran gölgeleri onun öğretmenleriydi.

Akıllı ve açıkgöz bir çocuk olduğu için köyün Kulak'ı kendisini daha sonra dükkanına yardımcı olarak almıştı. Kendi kendine okuma-yazma öğrenmişti orada. Ondan sonra askerlik, savaş ve Türk Cephesi gelmişti. Usta bir makineli tüfekçi olmuştu savaşta.

Savaşta gösterdiği kahramanlıklardan sonra onu subay okuluna göndermişlerdi. Çok güç günlerdi o günler. Kafasının patlayacağını sanmıştı zaman zaman. Fakat bir öküz inadıyla güçlükleri yenmiş, öğrenmeye, hep öğrenmeye çalışmıştı. Ama sınavlarda başarı gösterememişti. Subayları, kumandanları, öğretmenleri onunla alay etmişler, arkadaşları hep yüzüne gülmüşlerdi. Subay olmaya çalışan bir köylü! Bir mujik, beyinsiz bir ilkel! Ha, hay ha!

Onlardan nefret etmiş, dişlerini gıcırdatmış, kaşlarını çatmıştı. Gene alayına göndermişlerdi sonra.

Yeniden patlayan mermiler, binlerce ölü, kan, acı... Makineli tüfekler gene görevlerini yapmışlar, insan vücutları gene ot gibi biçilmişti. Üstün bir gözü vardı. O insanüstü kuvvet günlerinde kimin için dökülmüştü o oluk oluk akan kanlar? Çar için mi, vatan için mi, din için mi?

Belki de bu soruları kendi kendine sormuş, fakat belirli bir cevap alamamıştı. Onun tek düşündüğü belirli ve kesin birşey: Tıpkı çobanlıktan sonra satıcı olması gibi, o acı, ızdırap, ölüm ve kanlar arasında doğrulmak ve subay olmak. Çenesini kasmış, çevresinde yağmur gibi yağan kurşunlara aldırmadan, sanki köyünde tarlasında ot biçermiş gibi makineli tüfekleriyle meşgul olmuştu.

İkinci kez göndermişlerdi subay okuluna. Subay kıtlığı vardı; savaşlarda her zaman subaya ihtiyaç vardı, oysa kendisi hep subay gibi davranmış, bazan büyük birliklere kumanda etmiş ve hiç yenilmemişti. Askerlere adamıştı kendini, onlar gibi topraktan fırlamış, onlar kadar çok çalışmıştı. Bu yüzden askerler hiçbir şeyden korkmayan bu demir çeneli, sert kumandanlarını hiç soru sormadan izlerlerdi. Kimin için yaparlardı bunu? Çar için mi, din için, vatanları için mi? Belki de. Fakat bu uzak, kanlı bir sis perdesi ardından görünen birşey. Önemli olan ve elle tutulacak olan şey ilerlemek, her ne pahasına olursa olsun ilerlemekti. Durdukları takdirde arkadan yerlerdi kurşunu. Kendi dayanıklı ve köylü önderlerinin peşinden gitmek daha güvenlik vericiydi.

Ne kadar güç, ne kadar acıydı bunların hepsi. Evet... kafası patlayacak gibi olurdu zaman zaman. Ateş karşısında ölümü karşılamak, ince metametik problemleri çözmekten çok daha kolaydı.

Subaylar kasıklarını tuta tuta gülmüşlerdi Kozhuk'un haline. Okul subay doluydu - can herşeyden önce gelirdi, cephe gerisi her zaman güvenliydi ve cephenin tehlikelerine katılmak istemeyen açıkgözler için sayısız yararlı işler bulunurdu burada. Subaylar kasıklarını tuta tuta gülmüşlerdi: Düşünün hele, bir köylü, o iğrenç yığından biri karşılarına çıksın ha! Onunla alay etmişler, etmişler sonunda akli yetersizlik gerekçesiyle alayına geri yollamışlardı.

Top mermileri, patlayan şarapneller, makineli tüfek sesleri, havada uçuşan kızıl fırtınalar ve ölüm, ölüm, ölüm... Ve de hepsinin ortasında kendisi, sessiz bir işgüzar köylü.

Bu köylülerde öküzüne bir irade vardı. Boş yere değildi kalın kaşlı, burgu gözlü bir Ukraynalı oluşu.

Bu yeteneği yüzünden üçüncü kez öldürücü işinden alınmış ve üçüncü kez subay okuluna gönderilmişti.

Subaylar gene kasıklarını tuta tuta gülmüşlerdi. O köylü, o pis yığından biri gene geri gelmişti kalp para gibi aralarına. Gene yolladılar alayına akli yetersizlikten.

Bu sırada kumandanlık araya girmiş ve şunu yazmıştı: Subayların çok azalmış olması nedeniyle terfii...

Azaldılar ha? Evet, savaşlarda gerilere kaçmak hızlandığı için tabii. İşte Kozhuk da böylece istenmeden, nefretle, hakaretle subaylığa terfi etmişti. Alayına döndüğü zaman omuzlarında parlak apoletleri vardı artık. Yerine ulaşmıştı: Coşkun ve kederli.

İstediğini insanüstü bir çabayla elde edebildiği için sevinçten coşuyordu. Fakat parıltılı apoletleri kendisini kendi cinsinden, ırgatlardan, sıradan askerler-

den ayırdığı için kederliydi de. Ve üstelik, bunlardan ayrılmış olduğu halde subaylara da yaklaşabilmiş değildi. Bir boşluk vardı çevresinde şimdi.

Subaylar açık açık «köylü», «kaba», «ayaktakımı» demiyorlardı, ama yemekhanelerde, çadırlarda, talim yerlerinde apoletli birkaç kişinin bir araya geldiği yerlerde hep bu çevresindeki boşluğu farkediyordu. Onlar dilleriyle söyleyemediklerini gözleri, yüzleri ve hareketleriyle belli ediyorlardı: «Köylü... pis yığından biri... kaba herif..»

Varlığının derinlerinden gelen bir duyguyla nefret ediyordu onlardan. Dıştan taş gibi sert ve sakin görünerek iğrenmişti. Kendisini onlardan ve askerlerin uzak duruşlarından, ölüler ve ölmek üzere olanlar arasına, soğuk bir korkusuzluk maskesi arkasına gizlemişti.

Sonra herşey birden çözülüvermişti: Ermenistan dağları, Türk tümenleri, askerler, şaşkın ve anlamsız bakışlı generaller, sessiz toplar, yüksek doruklarda Mart karları. Sanki boşluk birden yarılmış ve öteden beri orada olan birşey, üstün birşey, basit, belirli ve kaçınılmaz birşey çıkmıştı ortaya.

Bu yarığı gittikçe genişleten insanlar geliyordu, sıradan insanlar, zayıf, sapsarı fabrika işçisi yüzlü insanlar.

Ve Kozhuk ilk olarak o kadar gayretle sahip olmaya çalıştığı apoletlerinden pişmanlık duymuştu. Apoletleri şimdi kendisini işçilerin, köylülerin ve askerlerin düşmanı olarak ilan ediyordu.

Ekim fırtınasının dalgaları kendisine eriştiği zaman apoletlerini kopartıp bir köşeye fırlatmıştı. Evlerine, köylerine dönen askerlerin arasına katılarak, kalabalıktan patlayacak hale gelmiş bir hayvan vagonu-

na binmişti. Durmadan şarkı söyleyen sarhoş askerler, kaçak subay arıyorlardı. Kendisini tanımış olsalardı canını kurtaramayacağına şüphesi yoktu.

Köyüne döndüğü zaman herşeyin altüst olduğunu görmüştü. İnsan ilişkileri konusunda eski düzenin yerine gelen bu şey karışık ve belirsizdi. Kazaklar bir yandan 'yabancı'ları kucaklıyorlar, bir yandan parçalayacak subay arıyorlardı.

Gemilerini batıran denizciler ve fabrikalarından kaçan işçiler dolmuştu şimdi Kuban'a. Hamurun mayası gibiydi bunlar. Bütün bölge maya tutmuş, kabarmıştı artık. Bütün köylerde, çiftliklerde Sovyet iktidarı ilan edilmişti.

Kozhuk, sınıflar, sınıf çatışması, sınıf ilişkileri gibi yeni siyasî kavramları bilmediği halde, işçilerin anlattıklarını içgüdüyle anlıyordu. Subaylara karşı duyduğu taş gibi nefreti, sınıf çatışması sözleri karşısında hiçe indi birden; subaylarını, toprak ağalarının ve burjuvazinin parayla tuttuğu acınacak insanlar olduğunu anlamıştı.

İnatçılığı sonunda takabildiği apoletleri kendisini damgalamıştı sanki. Köylüler onun kendilerinden biri olduğunu bildikleri halde kendisine yan yan bakıyorlardı. Bu lekeyi silmeye, çıkartmaya karar verdi; bütün o Ukraynalı inatçılığıyla uğraşacak, kor halinde demirle bu lekeyi kazıyacak, bu yoksul kütlenin hizmetine dökeceği kanıyla temizliyecekti.

Ve sonra herşey birdenbire başlamıştı: Yoksul köylüler burjuvaziyi elleriyle yoketmeye karar vermişlerdi, iki pantalonu olanı bile bu sınıftan sayıyorlardı. Ev ev dolaşıyorlar, dolapları çekmeceleri kırıyorlar, bulduklarını paylaşıp hemen orada üstlerine geçiriyorlardı. Eşitlik kurma anlayışı buydu onların.

Kozhuk'un yokluğunda onun da kulübesine girmişler, elbiselerini toplayıp götürmüşlerdi. Yırtık üniforması, eski hasır şapkası ve lime lime olmuş çizmeleriyle cepheden döndüğü zaman üzerine giyecek tek birşey bile bulamamıştı. Köylüler karısına bile ancak tek bir etek bırakıp gitmişlerdi. Kozhuk hiç de önemsememişti bu durumu. Onun ruhunu dolduran tek bir düşüncesi, tek bir tutkusu vardı şimdi.

İhtilalci köylüler Kazakları da eşitleştirmeye başlamışlardı. Fakat iş toprağı almaya gelince bütün Kuban kaynamış ve Sovyet iktidarı silinip süpürülmüştü.

Ve işte, şimdi de Kozhuk bu uğultulu göçebe kalabalığının, kişneyen atların, dinmek durulmak bilmeyen toz bulutlarının arasında gacır gacır ses veren arabaları izleyerek gidiyordu.

8

Dağların eteğindeki son durak akıl almaz bir karışıklık içindeydi: Askeri birliklerin son kalıntılarıyla ufak ufak asker grupları kıyamet koparıyorlardı. Bağırıp çağırma, ağlama, küfür gırla gidiyordu. Durağın arka taraflarından silah sesleri gelmekteydi.

Arada sırada da ağır topların sesleri işitiliyordu.

Kozhuk kendi yönetimindeki askerler ve halkla birlikte durağa varmıştı. Arkasından yeni bir halk grubuyla Smolokurov geliyordu. Kazakların kaçmaya zorladığı diğer birlikler de bunların peşindeydiler. O son dar alanda onbinlerce insan üstüste yığılmıştı. Hepsi de ne Kadet'lerin ne de Kazakların kendilerine acımayacaklarını, kılıçtan geçireceklerini, kurşuna dizeceklerini, asacaklarını, nehre atacaklarını yada diri diri toprağa gömeceklerini biliyorlardı.

Çok kereler umutsuz bir yakarış dalgalanmıştı aralarında: «Mahvolduk! Sonumuz geldi artık! Kumandanlarımız içki için sattılar bizleri!» Hele topçu ateşi tehlikeli olmaya başlayınca korku bir alev gibi sarmıştı muazzam kalabalığı.

«Kaçın çocuklar, kurtarın canınızı! Kaçın!»

Kozhuk'un yönetimindeki askerler Kazakları geri püskürtüp paniği durdurmak için canla başla çalıştılar, sonun yaklaştığını hissediyorlardı artık.

Kumandanlar değerli zamanlarını bitip tükenmek bilmeyen tartışmalarla geçiriyorlardı. Bir dakika sonrasının ne gibi bir sürpriz doğuracağını kimse önceden kestiremiyordu.

Kozhuk, «Tek kurtuluş çaremiz dağı aşmak ve deniz kıyısındaki yolda zorunlu bir yürüyüş yaparak ana kuvvetlerimizle buluşmaktır,» diye düşüncesini söyledi.

Parlak beyaz dişli ve kürek biçmindeki kara sakallı bir dev olan Smolokurov, «Böyle bir işe kalkışırsan askerlerine ilk ateşi ben açarım,» dedi. «Kendimizi şerefimizle savunmalı ve düşmanın önünde kaçmamalıyız.»

Yarım saat sonra Kozhuk askerlerini toplayıp da yola çıkınca kimse kendisine engel olmaya cesaret edemedi. Onun yola koyulduğunu gören onbinlerce asker ve köylü de arabalarını, hayvanlarını toparlayıp korkuyla peşine düştü. Birbirlerini geçmek için acele ediyorlar, dar yolu tıkıyorlar, yollarında duraklayan olursa arasını hendeklere yuvarlayıp geçiyorlardı.

Uzun yürüyüş kolu dev bir yılan gibi dağı tırmanmaya başladı.

9

Hiç duraklamadan bir gün ve bir gece yürüdüler. Sabah daha gün ağarmadan kilometrelerce uzanan kol durdu. Dağın şimdi çok yakın görünen tepesinde kocakoca yıldızlar göz kırpıyordu. Dar ve derin dereler kesintisiz çağıldıyor, akıyordu çevrelerinde. Dağları, ormanları, uçurumları hep bir sessizlik, bir sis kaplamıştı. İşitilen tek şey atların saman yerken çıkardıkları seslerdi. Sonra bir an önce parlak ve canlı olan yıldızlar soldu, ağaçların şekilleri belirlendi, süt beyazı sisler dar boğazlara çöktü. Kervan kımıldadı ve ağır ağır yola koyuldu.

Uzak dağların ardında yükselen güneş insanın gözlerini körleştiren parlaklığını üzerlerine boşaltıyor, tepelere uzun mavimsi gölgeler yayılıyordu. Kolbaşı dağın yamacına varınca şaşkınlıkla durakladı. Önlerinde insanın başını döndüren bir boşluk uzanıyor ve uzaklarda sisler arasında beyaz bir şehir görünüyordu. Şehrin ötesinde de hiç beklemedikleri, uçsuz bucaksız masmavi bir deniz duvarı yükselmekteydi. Derinliklerinin rengi gözlerinde yansıyan muazzam bir duvar.

«Bakın, bakın! Deniz!»

«Ama niçin öyle duvar gibi yükseliyor?»

«Üstünden tırmanacağız herhalde.»

«Peki ama neden kıyıya inince insanın ayakları altında dümdüz uzanır bu deniz?»

«Musa, İsraillileri Mısırlıların yanında kölelikten

kurtardığı zaman, önlerinde böyle duvar gibi bir deniz çıkmış ama onlar hiç ıslanmadan karşıya geçmişler.»

«Bu deniz önümüzde açılacağı yerde yolumuzu kapatıyor bizim, bana kalırsa.»

«Hep Garaska'nın yüzünden oluyor bunlar. Yeni çizmelerinin ıslanmasını istemiyor da...»

Kollarını sevinçle sallayarak, gülerek, konuşarak iniyorlardı yokuş aşağı. Hiçkimse simsiyah ve dev bir ütü gibi denizin ortasında yatan ve dumanlarıyla koyu masmavi parlaklığı pisleten Alman savaş gemisini görmüyordu bile. Savaş gemisinin çevresinde ince sopalara benzeyen ve kara kara dumanlar çıkartan başka gemiler de vardı.

Askerler ardarda beliriyorlardı dağın yamacında. Sırayla hepsi karşılarına çıkan bu deniz duvarının maviliği karşısında şaşkınlığa düşüyorlar, hepsi bu maviliğin parıltısını gözlerinde yansıtıyor ve bembeyaz dönemeçli yoldan kollarını heyecanla sallaya sallaya, uzun adımlarla iniyorlardı aşağıya.

En arkadan halk geliyordu; atlar kafalarını sallıyor, inekler koşuşuyor, çocuklar hayvanları sopalarıyla dürtükleye dürtükleye peşlerinden seğirtiyorlardı. Erkekler arabaların önüne geçiyor, yokuş aşağı inerken hızlanmamaları için olanca güçleriyle dayanıyorlardı. Hepsi de dağ yolunun dönemeçlerini neşeyle, döne döne iniyorlar, kendilerini bekleyen kadere yaklaşıyorlardı.

Dağın sırtı yarı ufku dolduruyordu arkalarında. Yılan gibi kıvrıla kıvrıla inen uçsuz bucaksız yürüyüş kolunun başı şehrin kenarından dolandı, çimento fabrikalarının önünden geçerek dar bir şerit halinde devam eden yola girdi. Bir yanlarında kıyıya dik inen ka-

yalıklı dağlar, diğer yanda ise zarif ve sevimli denizin inanılmaz maviliği vardı.

Ne bir duman izi ne de bir yelken bezi görnüyordu ufukta; yalnızca ıslak kumsal taşları üzerinde ince ince oya desenleri çizen bir köpük dalgası ve yalnızca insan yüreğinin işitebildiği doğanın ilkel şarkısını söyleyen derin sessizlik.

«Bakın, deniz düzleşti gene.»

«Hep duvar gibi mi kalacak sanıyordun? Biz dağın tepesindeyken o alay ediyordu bizimle. Duvar gibi dik olsa hiç denizin üstünde gidilebilir miydi?»

«Hey, Garaska! Yazık olacak cici çizmelerine, suya girince sırılsıklam olacaklar.»

Garaska, omuzuna asılı tüfeği ve çıplak ayaklarıyla neşeli neşeli yürüyordu. İnsan saflarından iyilikçi kahkahalar yükseldi, yapılan şakayı işitemeyecek kadar uzakta olanlar da öndekilere güvenip bastılar kahkahayı.

Ciddi bir ses yükseldi ortalarda bir yerden:

«Hepsi bir... artık çıkış deliğimiz kalmadı işte. Bir yanda su, bir yanda dağlar, ardımızda da Kazaklar. Yolumuzu değiştirmek istesek değiştiremeyiz. Dümdüz gitmekten başka hiçbir çaremiz yok artık.»

Bu dev gibi yılanın başı dar yolun ilerilerine varmıştı bile, vücudu şehri dolanıyor, kuyruğu ise halâ neşeyle döne döne dağdan aşağı iniyordu.

Savaş gemisinde bulunan Alman kumandanı, hâlâ Kayzerin toplarının denetiminde tuttuğu bu yabancı şehirde gördüğü kaynayan kalabalığın bir itaatsizlik belirtisi olduğunu sandı ve şehirden aceleyle geçmeye çalışan bu büyük kalabalığın, bu bilinmeyen insanla-

rın, bu arabaların, askerlerin, kadınların, çocukların derhal oldukları yerde kalmalarını, bütün silah, cephane ve yiyeceklerini teslim etmelerini ve yeni emirlerini beklemelerini buyurdu.

Fakat toz bulutu arasındaki bu yılan sürünmeye devam ediyor, hızlanıyor, inekler daha bir dürtülüyorlar, arabaların kenarına tutunan çocuklar küçük bacaklarının imkan verdiği kadar koşuşuyorlardı. Dağlardan yankılanan sürekli bir uğultu yürüyenlerin üzerinde hep asılı kalıyor, insanı kör eden bembeyaz toz bulutları havalara yükseliyordu.

Şehirden çıkan yeni bir araba seli bu sele karıştı, tekerlekler kırıldı, oklar çıktı, bağırmalar küfürler işitildi. Bu yeni gelenler ağızları içki kokan, iriyarı kaba denizcilerdi. Üzerlerinde mavi yakalı beyaz denizci ceketleri, başlarında arkasında sarı-siyah kurdeleler dalgalanan bereler vardı. Arabalar, droşkalar, boyalı kadın dolu açık faytonlarla ağızlarından küfür eksik olmayan beşbin kadar denizci de diğerlerinin peşlerine takıldı.

Alman kumandanı boş yere bekliyordu akan selin durmasını. Sanki heybetli kayalar yuvarlanıyormuş gibi, dağlarda, derelerde, boğazlarda yankılanıp kırılan, bir gümbürdeme geldi mavi sessizliği yırtarak, savaş gemisi tarafından.

Uçsuz bucaksız insan selinin üzerinde esrarlı ve belirsiz bir beyaz duman yükseldi, arkasından şiddetli bir patlama işitildi; beyaz duman ağır ağır bir yana uçarak erimeye başladı.

Doru bir beygir şahlandı ve bağlı olduğu arabanın okunu kırarak küt diye yere düştü. Birtakım insanlar hemen o yana seğirtip hayvanı yelesinden, kuyru-

ğundan, kulaklarından tutup hendeğe attılar, ardından arabayı da yuvarladılar. Yolu bir baştan bir başa üç dört sıra halinde kaplayan araba selinin duraklamaması gerekti. Gorpina Nine'yle Anka ağlaya ağlaya arabalarından kurtarabildiklerini toplayıp en yakın bir arabanın içine attılar ve konvoyu yürüye yürüye izlemeye başladılar. İhtiyar adam hayvanların koşumlarını keserek sırtladı.

Savaş gemisinden koskocaman, gözleri kör eden bir dil fırladı bir kez daha, bir patlama şehri yerinden oynattı, dağlar arasında yuvarlanarak dümdüz denizde yankılandı, pırıl pırıl mavi gökte yeniden bir beyaz bulut göründü ve beş on kişi inleyerek yere yığıldı. Kara kaşlı, uzun küpeli genç bir kadının arabanın birinin içinde emzirdiği bebek birden gevşedi, minnacık elleri anasının memesini bıraktı, dudakları açıldı, başı yana düştü.

Ana vahşi bir çığlık attı. Çevresindekiler kadının yanına koştular, fakat o onları şidetle geri itiyor ve inatla memesini sıkıyordu. Sıcak beyaz damlalar halinde sütü memesinden bebeğin minnacık ağzına akıyordu. Hayat kıvılcımı sönmüş olan donuk gözlü küçük yüz sararmaya başlamıştı bile.

Yılan şehrin çevresinde dönmeye devam ediyordu. Bir süre sonra batan güneşin son ışığında tepelerde birtakım insanlar ve atlar göründü. Bir tırnak kadar ufak, neredeyse gözle görülemeyecek kadar küçüktü bunlar. Atlarının yanında sağa sola koşuşuyorlar, umutsuzca birşeyler yapmaya çalışıyorlardı. Birdenbire donup kaldılar oldukları yerde.

Birbiri arkasından dört patlama işitildi. Ses dağlarda yankılandı, aşağılarda yolun iki yanında havada, önceleri yüksekte, sonraları daha aşağıda yolun üze-

rinde beyaz bulutlar göründü. Orada burada atlar, inekler, insanlar devriliyor, yıkılıyorlardı. Bağırıp çağırmalarına aldırılmadan insanlar hemen yerden kaldırılıp arabalara yerleştiriliyor, yaralı ve ölü hayvanlar süratle yolun kenarına çekiliyordu. O koskoca yılan hızını kaybetmeden sürünmesine devam ediyordu.

Kayzerin kumandanı kızmıştı. Kendisi düzeni korumak için kadın ve çocukların üstüne ateş edebilirdi, fakat bu işi ondan izin almadan başka kimse yapamazdı. Geminin uzun namlulu topları kalktı, gürledi ve uzun alevli bir dil uzattı. Mavi boşluğun üstünden, insanların arabaların, dağların üstünden birşey fıslayarak geçti ve dağın tepesinde atları ve toplarıyla bir tırnak kadar gözüken insanların ortasına düştü. Bu adamlar gene oradan oraya koşuştular. Dört toptan meydana gelen bataryaları kumandana cevap verdi ve Goeben'in üzerinde havada beyaz bulutlar göründü.

Goeben bir sessizliğe bürünmüştü. Bacalarında kara kara dumanlar yükseldi. Ağır ağır körfezden denizin derin derin maviliklerine çıktı döndü ve...

... bütün gök ve deniz sarsıldı sanki birdenbire. Denizin mavisi koyulandı. Ayaklar altındaki toprak sarsıldı. İnsanlar göğüslerinde ve beyinlerinde müthiş bir ağırlık duydular, evlerin kapı ve pencereleri patlayarak açıldı ve bir an için tüm yaratıklar sağırlaştılar.

Dağın yamacında koyu, yeşilimsi kara bir kitle dalgalandı, çalkalandı. Canlarını kurtarabilmiş olan bir-iki Kazak sağlam kalan tek toplarını çeken atları kamçılayarak, göz açıp kapayana kadar dağdan yukarı çıkan yolda kayboldular. O öldürücü yeşilimsi bulut ağır ağır dağılmaya başladı.

O insanlıkdışı patlama yerlerde çatlaklar açtı, me-

zarları tersyüz etti; sokaklarda balmumu yüzlü, göz yerlerinde kara çukurlar olan, pis kokulu paramparça partallara bürünmüş insanlar dolaşmaya başladı; bunlar emekliyorlar, sürünüyorlar, tökezliyorlar, ama hepsi de tek bir yere ulaşmaya çalışıyorlardı, anayola. Kasılmış yüzler, kırpılmayan gözlerle, koltuk değnekleriyle uzun adımlar atarak, bir kısmı kısık sesleriyle anlaşılmaz birşeyler mırıldanarak koşuyorlar, koşuyorlardı.

Boşluktan bir ses yükseliyordu, sanki yaralı bir kuş bağırıyormuş gibi:

"Su, su, suuu!" Kızgın bir çöle düşmüş yaralı bir kuş gibi. Paramparça elbisesinden sapsarı vücudu görünen genç bir adam, uyuşmuş ayaklarıyla oradan oraya sürükleniyor, önüne bakıyor, fakat ateşten yanan gözleri hiçbir şey görmüyordu.

"Su, su, suuu-uu!"

Saçları kısa kesilmiş bir hastabakıcı kadın, kolunda solmuş bir kızılhaç arması, çıplak ayak peşinden koşuyordu adamın.

"Mitya, Mitya, dur. Nereye gidiyorsun, Mitya? Su vereceğim sana, Mitya. Gel geriye dönelim. Hayvan değil ya bunlar eninde sonunda!»

«Su, su, suuu-uu!»

Şehir halkı çarçabuk evlerinin kapılarını pencerelerini sıkı sıkı kapatıyorlardı. Çitler ardından, tavanaralarından yağan kurşunlar sırtlarından vuruyordu insanları. Hastaneler boşaltılıyor, cüzzamlılar sokaklara dökülüyor, pencereden atlıyor, düşe kalka sürüklene sürüklene sürüp giden insan selinin peşine takılıyorlardı.

İşte çimento fabrikası şuradaydı, onun hemen ile-

risinde de anayol başlıyordu. Hepsi de acele acele koşan insanlar, arabalar, atlar, inekler, köpekler, yılanın kuyruğu oradaydı.

Kolsuz bacaksız, çeneleri dağılmış insanlar, başlarında kanlı sargılar, yüzleri asık, önlerine bakarak ateş gibi yanan gözlerini yola dikmişler, ilerlemeye çalışıyorlardı. Arabaların durmadan geçtiklerini, insanların uzayıp giden yolda kaşlarını çatarak çevrelerine bakmadan yürüdüklerini görünce attıkları çığlıklarla hava çın çın çınlıyordu.

«Kardeşler! Kardeşler! Yoldaşlar...?»

Dört bir yandan gelen kırık, kısık sesler ta dağın eteklerine kadar ulaşıyordu.

«Yoldaşlar, tifüslü değilim ben... değilim... değilim.. yaralıyım.. yoldaşlar»

«Ben de değilim tifüslü kardeşler.. ben de..»

«Ben de...»

«Ben de...»

Fakat arabalar duraksamadan devam ediyorlardı yollarına.

Sakatlardan biri ev eşyası ve çocuk yüklü bir arabanın kenarına tutunmuş tek ayağıyla hoplaya hoplaya gidiyordu. Arabanın sahibi, kır bıyıklı, esmer, rüzgar yanığı yüzlü bir adam, eğildi sakat adamı tek bacağından tuttuğu gibi arabaya çocukların yanına fırlattı. Çocuklar hep bir ağızdan ağlamaya başladılar.

Başına mendil bağlamış bir kadın itiraz etti, «Ne yapıyorsun, dikkat etsene çocuklar ezilecek..»

Tek bacaklı adamın yüzünü bir gülümseme çerçevelemişti şimdi, bu anda yeryüzünün en mutlu kişisi oydu.

İnsanlar itişe kakışa, düşe kalka yürüyorlar, bazıları kaskatı beyaz yığınlar halinde yol kenarında kalıveriyorlardı.

«Kardeşler, elimizde olsa hepinizi alırdık. Fakat elden ne gelir, görüyorsunuz işte. Bizim de yaralımız var, yiyeceğimiz ise tükendi tükenecek... Bizimle gelirseniz hapı yuttuğunuzun resmidir. Sizi bırakınca da yüreğimiz kan ağlıyor.»

Kadınlar burunlarını siliyorlar, gözlerinde biriken yaşları kuruluyorlardı.

Çok uzun boylu, asık yüzlü, tek bacaklı bir asker koltuk değneklerine dayanarak seke seke yürüyor bir taraftan da, «Canınız cehenneme hepinizin... canınız cehenneme...» diye söyleniyordu.

Yük arabaları ağır ağır gözden kayboldular. Artık yalnız son arabanın tekerleklerinin kaldırdığı toz bulutu gözüküyor ve son tekerleğin çıkardığı gacırtı işitiliyordu. Şehir ve körfez geride kalmıştı. Arkada yalnız yol ve artık gözden kaybolan arabaların ardında cesetler gibi sürüklenen insanlar kalmıştı. Bunlar da birer birer askerleri izlemekten vazgeçiyorlar, yüzlerini yol kenarına, dönemece çeviriyorlardı. Batan güneşin ışıklarıyla kızıllaşan toz ağır ağır çöktü yolun üstüne.

O bomboş yolda vücudunu ileri fırlata fırlata yürüyen tek ayaklı dev kalmıştı sadece. O hâlâ söyleniyordu, «Canınız cehenneme hepinizin, kanımızı sizler için akıttık... canınız cehenneme...!»

Diğer yönden Kazaklar girdiler şehire.

10

Yorgun ve bitkin gece sonuna yaklaşıyor, o kapkara insan seli hiç durmadan duraklamadan gürültüyle akmaya devam ediyordu.

Yıldızlar solmaya başlamıştı artık. Güneşten kavrulmuş dağlar, yarlar uçurumlar silik silik şekillendiler gözler önünde.

Her geçen dakika gökyüzü biraz daha aydınlanıyor, uçsuz bucaksız deniz kâh leylak rengi, kâh duman beyazı, kâh, göğün maviliğiyle parıl parıl ortaya çıkıyordu.

Dağların dorukları aydınlanınca kara kara süngüler belirdi ortada. Tepelerden yola kadar inen sırtlarda bağlar, bembeyaz sayfiye evleri, bomboş villalar vardı. Şurada burada kazmalarına küreklerine yaslanmış hasır şapkalı adamlar, kollarını sallaya sallaya geçen bu kapkara süngülü insanlara hayretle bakıyorlardı.

Kimdi bunlar? Nereden geliyorlardı? Hiç durup dinlenmeden, kollarını yorgun argın sallayarak nereye gidiyorlardı böyle? Yüzleri sapsarıydı hepsinin; gözlerinin çevresinde kara gölgeler vardı, üstleri başları paramparça, toz içindeydi. Gacır gacır geçen arabaların içinde çocuk başları görünüyordu. Yorgunluktan tükenmiş atların başları doğrulmuyordu hiç.

Sırtlardaki adamlar işlerine dönerek toprağı kazmaya devam ettiler. Ne ilişkileri vardı bu insanlarla? Uzun bir süre çalıştıktan sonra bellerini doğrulttukları zaman hâlâ kıyı yolunun dönemeçlerinde bu insanla-

rm sabırla ilerlediklerini, yürürken inip kalkan süngülerini görüyorlardı.

Artık iyice yükselmiş olan güneşten toprak cayır cayır yanmaya başlamıştı, denizin parıltısı insanın gözünü kör ediyordu. Saatler geçiyor, onlar hâlâ yürüyor, yürüyorlardı.

Bir an geldi insanlar sendelemeye başladı, atlar oldukları yerde kaldılar.

«Bu Kozhuk delinin biri!»

Herkes küfüre başladı birden.

Kozhuk'un yanına gelen yaveri kendileriyle birleşen Smolokurov'un iki birliğinin o geceyi bir köyde geçirmiş oldukları ve bu yüzden de aralarında on kilometre kadar bir mesafe kaldığını bildirdi. Kozhuk'un gözleri ufaldı, ufaldı fakat ağzından tek bir söz bile çıkmadı. Yürüyüşe devam ettiler.

«Öldürecek bizi bu herif»

«Neden zorluyor böyle sanki? Sağımızda deniz solumuzda dağlar var işte. Kim saldırabilir bize? Bu herif Kazaklardan da beter çıktı, yorgunluktan öldürecek bizi. Beş at bıraktık yolda, insanlar bile birer ikişer düşüp kalıyorlar...»

Denizciler, «Niçin onun sözüne boyun eğecek mişiz?» diye söylenmeye başladılar. Hepsi tepeden tırnağa elbombalarıyla silahlıydılar. Fişeklikleri doluydu. Bellerinde tabancaları vardı. Arabaların arasına girip yürüyenlerin içine karıştılar.

«Kendi kafasında bir plan kurduğunu anlıyamadınız mı hâlâ? Eskiden subay değil miydi bu Kozhuk zaten! Hâlâ da öyle ya. İyi dinleyin sözlerimi. Sizi mahvedecek bu adam. İş işten geçtikten sonra anlayacaksınız ama...»

Güneş tam tepelerindeyken atları sulamak için onbeş dakika mola verdiler. Kan ter içindeki insanlar alev alev yanan yola düştüler. Kurşun gibi ağırlaşan ayaklarını kaldıramıyorlardı artık; yüzlerine sıcak ve nemli bir rüzgar çarpıyordu. Denizin parıltısı gözlerini kamaştırıyordu. Mırıltılar gittikçe artıyor, saflarda düzensizlik göze çarpıyordu. Gene de yürüdüler. Bazı birliklerin kumandanları Kozhuk'a gelerek askerlerine mola vereceklerini ve sonra da kendi başlarına yürüyüşe geçeceklerini bildirdiler.

Kozhuk'un yüzü karardı, ama gene cevap vermedi.

Yürüyüşe devam ettiler.

Gece bastırınca durdular. Yaktıkları ateşler kilometreler boyunca dizilmişti. Bu çöl gibi bölgede ağaç olmadığından bulabildikleri çalı çırpıyı, sayfiye evlerinin bahçe çitlerini, sökebildikleri kapılarını pencerelerini yakıyorlardı. Ateşlerin üzerine yiyecek kazanları asılmıştı.

Gösterdikleri insanüstü gayretten sonra hepsinin oldukları yere yığılıp kütük gibi uyumaları beklenirdi. Oysa ateşlerin çevresindeki aydınlık alanlar heyecanlı insanlarla kaynıyordu. Konuşmalar gülüşmeler, akordeon sesleri yükseliyordu her yandan. Askerler şakalaşıyorlar, birbirlerini ateşin üstüne itiyorlardı. Bir kısmı arabaların yanma gidiyor, kızlarla dalga geçiyorlardı. Küçük tencerelerde çorbalar kaynıyor, büyük ateşlerin alevleri bölüklerin karavanalarını yalıyordu. Şurada burada sahra mutfaklarının dumanı yükseliyordu göğe.

Sanki oraya yerleşme gelmiş gibiydiler.

11

Yürüdükleri sürece bir bütün olan bu insanlar durdukları zaman parçalara bölünmüşler, herbiri kendi bencilliğiyle dolmuştu.

Gorpina Nine, arkada bıraktığı arabasından kurtardığı birkaç eşyadan biri olan tencereyi koyduğu ateşin yanına çömelmişti. Darmadağın saçlarıyla tıpkı bir cadıya benziyordu. Kocası yanında uzanmış yatıyordu. Gecenin sıcaklığına aldırmadan yünlü ceketini yüzüne örtmüştü. Gorpina Nine ateşe bakarak yakınıyordu:

«Ne kaşığım kaldı, ne çatalım. Fıçımı da yolun ortasında bıraktım geldim buraya. Kimin eline geçti acaba? O giden at gibi bir at daha geçecek mi elimize? Ne iyi hayvandı, kendi kendine giderdi, hiç kamçılamak istemezdi. Kalk bakalım moruk, kalk da ye bakalım!» İhtiyar adam örtünün altından başını çıkarmadan, kısık bir sesle, «Yemek istemiyorum,» dedi.

«Ne dedin, ne? Yemezsen hasta olursun, sonra da seni kucağımda taşıyacağımı mı sanıyorsun?»

İhtiyar adam gene yüzünü açmadan durdu öylece, cevap vermedi.

Yolun biraz ötesinde bir arabanın yanında ince beyaz bir kız gölgesi vardı. Yalvaran sesi işitiliyordu: «Ama onu bırakman gerek şekerim, böyle devam edemez ki bu?»

Arabanın yanında başka beyaz kadın gölgeleri belirli, her kafadan bir ses çıkmaya başladı.

«Evet, bırak artık. Küçük meleği gömmek gerek. Tanrı ruhunu ister artık onun.»

Erkeklerse biraz uzakta duruyorlar söze karışmıyorlardı.

Kadınlar devam ettiler.

«Göğüsleri de öyle sertleşti ki. Sütü tıkandı kaldı.»

Ellerini kadının şişmiş memelerine bastırıyorlardı. Karanlıkta gözleri kedi gözü gibi parlayan, saçı başı darmadağın genç ana, yırtık bluzundan fırlamış göğsüne eğiliyor ve memesinin başını parmakları arasına alarak yavrusunun soğumuş ağzına şefkatle sokuyordu.

«Taş kesilmiş sanki!»

«Ceset kokmaya başladı bile. Yanında durulmuyor artık»

«Kadınla konuşmanın faydası yok... alın çocuğu elinden.»

«Hastalık yayacak etrafa. Böyle sürüp gitmez bu iş, çocuğu gömmek gerek.»

İki adam genç kadının kollarını zorla açarak cesedi almaya kalkıştılar. Çılgın, vahşi bir çığlık karanlığı yırttı, yol boyunca zincirleme uzanan ateşlerin üstünde çınladı, görünmeyen denizde, sarp kayalıklarda yansıdı. Araba şiddetle sarsıldı bu çekişmede.

«Isırdı beni..»

«Kadın değil şeytanın ta kendisi bu. Parmağımı kemiğine kadar ısırdı.»

Adamlar gerilediler. Kadınlar bir süre başlarını kederli kederli salladılar, sonra onlar da birer ikişer çekildiler kadının yanından. Başkaları geldi yerlerine.

«Ölecek. Sütü sertleşmiş.»

Üstü başı paramparça olan genç ana arabanın içinde oturmuş, kendini korumak için çevresini kuru gözlerle kolluyor, çılgınlar gibi başını bir sağa bir sola çeviriyor, arada sırada memesini ölü çocuğun ağzına sokuyordu.

Ateşler bir süre titrek titrek yandıktan sonra söndüler.

«Hayatım, kızım ver onu bana. Görmüyor musun ölmüş işte. Biz onu gömeriz, sen de doya doya ağlarsın. Haydi ağla biraz.»

Genç bir kız bu parıldayan kurt gözlü, darmadağınık saçlı başı göğsüne kadar bastırdı. Ana, kızı hafifçe iterek kısık bir sesle, «Sus, yavaş konuş, Anka,» dedi. «Uyuyor bak. Uyandırma sakın. Bütün gece uyudu, birazdan uyanır. Stefan'ı beklemeye başladı. Babasını görünce ne oyunlar yapıyor, nasıl tekmeler atıyor küçük ayaklarıyla bir görsen... Öyle akıllı, öyle uslu, öyle iyi bir bebek ki...»

Hafifçe güldü.

«Şşşşt.»

Gorpina Nine ateşin başından, «Anka, haydi gel de yemeğini ye,» diye seslendi. «Moruk yattığı yerden kımıldamıyor, sen de defoldun gittin. Çorba buz gibi oldu.»

Kadınlar gelip gelip geçen ananın göğüslerini yokluyorlar, sonra da gidiyorlar yada elleri çenelerinde durup seyrediyorlardı. Erkekler ne yapacaklarını bilmeden oradan oraya dolaşıyorlar, yaktıkları pipoları bir an için kıllı yüzlerini kızıl bir ışıkla aydınlatıyordu.

«Stefan'ı çağırtmak gerek, yoksa çocuk kucağında çürüyecek.»

«Çağırdılar bile.»

«Topal Mikitka getirmeye gitti.»

12

Çevrelerindeki konuşmalar, gülüşmeler, kadınların oynak kahkahaları, tokuşturulan kadeh sesleriyle, küfürleriyle öteki kamp ateşleri bambaşka bir görünüşteydiler. Mandolinler, gitarlar ve balaykalardan meydana gelen bir orkestra birden karanlığı dağıtan bir şarkıya başlayarak ateş zincirlerine yeni bir canlılık getirdi. Kara dağlar hareketsiz, görünmeyen deniz sessizdi.

Bu ateşlerin çevresindeki halk da bambaşkaydı. Hareketlerinden kendilerine güvenleri olduğu anlaşılan geniş omuzlu, iriyarı insanlardı bunlar. Ateşlerin titrek ve kızıl ışığına girdikleri zaman bunların iyi beslenmiş, sırtlardaki denizci gömleklerinden güneşte yanmış göğüsleri görünen, enselerinde berelerinin kurdeleleri dalgalanan, geniş paçalı pantalonlar giymiş insanlar oldukları anlaşılıyordu. Sözlerini ve hareketlerini bir küfür seli izliyordu.

Alevlerin parıldayan ışığında görünen kadınlar da rengarenktiler. Gülüşmeler, çığlıklar, aşk oyunları gırla gidiyordu burada. Parlak renkli etekler giymiş genç kızlar ateşin başına çökmüşler yemek pişiriyorlar, şarkılar söylüyorlardı. Yerlere beyaz örtüler serilmiş, üzerlerine havyar, sardalya, şarap, reçel kavanozları, bal, çörek dizilmişti. Arada sırada birden başlayıp birden kesilen sarhoş şarkıları işitiliyordu. Evet, herşeyi iyi yaptıkları gibi şarkıyı da güzel söylüyordu bunlar. Kadehler tokuşturuluyor, kahkahalar, kaba şakalar çığlıklar birbirini izliyordu.

«Yoldaşlar!»

«Hey!»

«Haydi bakalım.»

«Haydi, çal şu akordeonu.»

«Deve herif, bileziğimi kırdın. Bileziğimi...»

Kızın sesi kesildi birden.

Bir ses duyuldu sessizlikte. «Yoldaşlar ne biçim davranıyorlar bize burada. Subay saltanatı geri mi geldi yoksa? Kozhuk kim oluyor da bize emir veriyor. Kim onu general yaptı başımıza? Yoldaşlar, çalışan insanın sömürülmesidir bu. Düşmanımız onlar, sömürücüler...»

«Haydi, hücüm arkadaşlar.»

Hep bir ağızdan bir şarkı tutturdular:

İleri atılalım hep birlikte cesaretle.
Kuvvetimiz savaştadır bizim.

13

İki eliyle dizlerini kavramış bir adam ateşin önünde hiç kımıldamadan oturuyordu. Bir at başı uzandı arkasından karanlığın ortasındaki bu ışık çemberine. Hayvan yere serilmiş samanları hatır hatır çiğniyordu. Akıllıca bakan gözleri vardı koca koca, menekşe rengi parıltılı.

Adam, gözlerini ateşin oynak alevlerine dikmiş, dalgın dalgın, «İşte böyle,» diyordu. «Oraya binbeşyüz kadar denizci getirdiler. Denizciler ise aptaldırlar; bizler nasıl olsa denizciyiz, bizim işimiz denizle, kimse bize karışmaz, diye düşünüyorlardı. Gene de hepsini bir araya toplayıp toprağı kazmalarını emrettiler. Çevreleri silahlı Kazaklar, makineli tüfekler ve iki ağır top tarafından sarılmıştı. Denizciler bir gayret toprağı kazmaya başladılar, hepsi de genç, kuvvetli insanlardı. Dağ, yarısına kadar silme doluydu halkla. Kadınlar ağlaşıyorlardı. Subaylar ellerinde tabancaları oradan oraya dolaşıyorlar, çabuk kazmayanları hemen karınlarından vuruyorlardı. Ağır ağır, acı çekerek ölsünler diye. Bir an geldi denizciler bir kısmı harıl harıl toprağı kazıyorlar, bir kısmı da yerlerde kanlar içinde sürünüyorlardı. Halk acıyla inliyordu. Subaylar, susun orospu çocukları, diye bağırıyorlardı...»

Adam anlatmasına devam ediyor, herkes onu dinliyordu çıt çıkarmadan. Adamın söylemedikleri şeyleri, fakat kendilerinin nasıl olsa bildikleri şeyleri anlayarak dinliyorlardı.

Dinleyenlerin bir kısmı ayakta silahlarına dayan-

mış duruyorlar, bir kısmı da yere uzanmış, adamın anlattıklarını su içermiş gibi dinliyorlardı. Karanlıkta sıkılı yumruklara dayalı başlar seçiliyordu. Uzun sakallı ihtiyarlar boyunlarını içeri çekmişler, kaşlarını çatmışlardı. Beyazlar giyinmiş kadınlar birbirlerine sokulmuşlardı kederli kederli.

Ateşin alevleri söner gibi oldukça elleriyle dizlerini tutan bu yalnız adamdan başka herkes gözden kayboluyordu. Adam bu hesaba kitaba sığmaz karanlığın içinde yapayalnız gibiydi. Fakat görünmeyen dinleyicilerin kafalarında ürkütücü bir anı beliriyordu: Step, yeldeğirmenleri, uzaklardan uçup gelen bir at; at duruyor... derin yaralarından kanlar boşanan bir adam atın sırtından yere yuvarlanıyor. Başka bir adam, işte şimdi burada olan bu adam, arkasından rüzgar gibi yetişiyor atlının, hayvanından iniyor, kulağını yere düşen adamın göğsüne dayıyor. «Oğlum... oğlum...!»

Birisi sönmek üzere olan ateşe kuru dal parçaları attı. Ateş parladı, karanlık sınırını geriye itti ve silahlarına dayanmış askerler, çatık kaşlı yaşlılar, kederle birbirlerine sokulmuş kadınlar yeniden ortaya çıktılar.

«Nasıl da işkence ettiler o kıza, yapmadıklarını bırakmadılar zavallıya! Belki de yüz Kazak sırayla ırzına geçti zavallının, sonunda altlarında öldü. Oysa kız hastabakıcıydı, saçlarını oğlan çocuğu gibi kısa keser, yalınayak dolaşırdı hep. Öyle akıllı, öyle canlı bir kızdı ki. Yaralılarını bir an bile bırakıp kaçmamıştı. Hastalara bakacak insan da pek yoktu zaten. Bir yudum suya hasrettiler. Çoğu tifüsten yatıyordu. Hepsi de kılıçtan geçirildiler. Subaylar, Kazaklar bütün şehri araştırıyorlar, ellerine geçirdiklerini hemen öldürüyorlardı... sel gibi kan akıyordu sokaklardan...»

Parıl parıl yıldızlı gece ve kara dağlar unutulmuş-

tu şimdi: O insanı ürperten çağrı işitiliyordu her yanda, «Yoldaşlar yoldaşlar! Tifüslü değilim ben, yaralıyım?» O talihsizler şimdi ateşin başındaydılar sanki kendileriyle birlikte.

Sonra karanlık yeniden çöktü üzerlerine, başları üstünde yıldızlar yeniden parıldadılar ve adam konuşmasına devam etti. Dinleyicileri onun neleri anlatmadığını iyi biliyorlardı: Tüfek dipçikleriyle kafası kırılan oniki yaşındaki oğlu, kırbaç altında can veren anası, defalarca ırzına geçildikten sonra kuyuya sarkıtılıp asılan karısı. Diğer iki küçük çocuğunuysa hiçbir yerde bulamamıştı. O bunlardan hiç sözetmediği halde dinleyenler hepsini biliyorlardı.

Kapkara dağların büyülü karanlıklarının derin sessizliğiyle görünmeyen denizin sesizliği arasında garip bir bağ vardı; her ikisi de sessiz ve karanlıktı.

Ateşin alevleri titreyince çevresindeki karanlık da titredi. Adam hâlâ elleriyle dizlerini tutuyor, arkasında at hâlâ samanlarını yiyordu.

Tüfeğine dayanmış genç bir adam birden bir kahkaha attı. Ateşin kızıllığında parlak dişleri parlıyordu tüysüz yüzünde.

«Bizim köyde Kazaklar cepheden dönünce hemen subayları toplayıp deniz kenarına götürdüler. Hepsinin boynuna taş bağlayıp iskeleden aşağı attılar. Denizin dibine inerken nasıl da çırpınıyorlardı, bir görseniz. Su da öylesine mavi, öylesine kristal gibi berraktı ki, insan ta dibe vardıklarını görebiliyordu. Tanrı şahidim olsun, ben de oradaydım. Kollarını bacaklarını oynata oynata dibe inmeleri epey sürmüştü hani.»

Tekrar güldü adam, kızıl parıltılı dişlerini göstererek. Ötekisi hâlâ dizlerini tutmuş oturuyordu ateşin başında. Karanlık sardı çevrelerini, dinleyiciler arttı.

«Denizin dibine varınca birbirlerine sarılıp öyle kalakaldılar. Ne de komikti bilseniz. Hepsini seyrettik biz yukarıdan.»

Herkes ciddi ciddi dinliyordu gencin anlattıklarını. Uzaklardan gelen bir ezgi dinleyicilerin yüreğini sızlattı.

Birisi, «Denizciler,» dedi.

«Bizim köyde Kazaklar subayları çuvala koyup ırmağa attılar.»

Kısık sesli bir diğeri, «Çuval içinde boğmanın alemi mi vardı?» diye yakındı. «Şimdi bakın halimize bir çuvala bile muhtaç kaldık. Ürünlerimizi kaldıramıyoruz. Rusya'dan kimsenin bize çuval filan yolladığı yok hani.»

Yeniden sessiz çöktü ortaya. Belki de bunun sorumlusu elleriyle dizlerini tutan o adamdı.

«Rusya'da da Sovyet iktidarı var...»

«Moskova'da.»

«Köylülerin olduğu heryerde varmış diyorlar bu iktidar.» «İşçiler bizim oraya gelip özgürlük ilan ettiler, köylere Sovyetlerin yerleşeceğini, toprağın alınacağını söylediler.»

«Adalet getirdiler, burjuvaları kovdular..»

«Ama işçiler de köylü sınıfından değiller mi? Bizim tanıdıklardan kaçının çimento fabrikalarında, makina fabrikalarında, şehirlerdeki atelyelerde çalıştıklarını bir düşünsene.»

İnce bir çocuk sesi duyuldu, «Ana, anacağım!»

Bir bebe ağlamaya başladı, bir kadının onu susturan sesi duyuldu. Yol üstündeki arabalardan birinden geliyordu herhalde.

Adam ellerini dizlerinden çekerek ayağa kalktı, atının yelesinden tutup koşumları geçirdi, yerden saman çuvalıyla tüfeğini aldı, bir sıçrayışta eyerin üstüne atladı ve bir anda karanlığın içinde kayboldu gitti.

İnsanın zihninde karanlık yoktu artık, yalnız bir step ve de yeldeğirmenleri vardı. Değirmenlerden gelen nal sesleri, adamı kovalayan uzun gölgeler... Nereye? Deli mi bu?... Geri dön! Fakat ailesi orada kaldı... burada ise iki oğlu var, ölü...

«İkinci bölük...!»

Karanlık, zincirleme yanan ateşlerle birlikte yeniden çöktü üstlerine.

«Kozhuk'a rapor vermeye gitmiştir. Kazakları iyi tanır o.»

«Az Kazak da öldürmemiştir hani. Kadın, çocuk demez sıradan geçirirdi..»

«Baksana tepeden tırnağa Kazak gibi giyinmiş zaten. Sırtında Çerkez kaputu, başında kürklü kalpak, Kazaklar onu kendilerinden sanıyorlardı herhalde. «Hangi alaydansın» diye soruyorlardu; o da, «şu, şu alaydanım,» diye cevap veriyor, atını sürüp geçiyor. Yoluna çıkan kadınların kafasını uçuruyor, çocukların işini hançeriyle görüyor. Köşe arkalarına gizlenip tüfeğiyle Kazakları bir bir deviriyor yere. Onların kuvvetlerini, kaç kişi olduklarını, birliklerini, hepsini, ama hepsini bilir o. Kozhuk'a bunları anlatmaya gitmiştir şimdi.»

«Çocukların ne günahı var ama? Onların kabahatı var mı sanki» dedi bir kadın, içini çekerek.

«İkinci bölük! Sağır mısınız hepiniz?»

Yere uzanmış askerler ağır ağır kalktılar, gerindiler, esnediler ve ateşin başından uzaklaştılar. Dağla-

rın tepesinde yıldızlar parlıyordu. Erkekler karavanaların başına çöküp çorbalarını içmeye koyuldular.

Sıkışık sıkışık oturmuşlar, kaşıklarını karavanaya daldırıp aceleyle ağızlarına götürüyorlardı. Dudakları, dilleri boğazları yanıyor, fakat onlar hiç aldırmadan aceleyle kaşıklıyorlardı çorbayı. Bazan talihli birisinin kaşığına bir parça et takılıyor, o da hemen eti alıp sonra yemek üzere cebine sokuyordu. Sonra da kendisinden daha az talihli fakat aynı derecede hareketli arkadaşlarının gıpta dolu bakışları altında kaşığını tekrar daldırıyordu karavanaya.

14

İnsan karanlıkta bile uzaklardan gürültücü bir kalabalığın yaklaştığını duyabiliyordu. Heyecanlı ve içkili sesleri, küfürleri kendilerinden önce geliyordu. Askerler kaşıkları havada, başlarını çevirdiler.

«Denizciler.»

«Sıkıntılı herifler, bir dakika bile sessiz oturamazlar.»

Denizciler küfür ede ede geldiler yanlarına.

«Tembeller, oturup tıkınmaktan başka bir bildiğiniz yok sizin. Biriniz bile aldırmıyor ihtilale. İhtilalle alay ediyorsunuz değil mi, burjuva köpekleri!»

«Ne havlıyorsunuz orada, köpek herifler?»

Askerler, denizcilerin tabanca ve elbombasıyla silahlı olduklarını iyi biliyorlardı.

«Kozhuk'unuz sizi nereye götürüyor böyle, hiç düşündünüz mü? İhtilali biz başlattık. Moskova'ya filan aldırış etmeden biz batırdık koskoca filoyu. Bolşevikler Alman Kayzeri ile anlaşmaya çalışıyorlar, gizli gizli planlar kuruyorlar, ama biz milletin aldatılmasına göz yummayacağız. Millete hiyanet eden herkes hemen o anda öldürülecektir. Kimmiş bu Kozhuk? Bir subay, değil mi? Sizler de onun peşinden giden bir koyun sürüsü değil de nesiniz, ha? Budalalar!»

Bölük karavanasının çevresini yalayan ateşin kenarında bir ses cevap verdi, «Siz bir sürü orospuyla birlikte geldiniz ama?»

«Size ne bundan? Bizi kıskanıyorsunuz, değil

mi? Her yere burnunuzu sokmayın, sonra koparıverirler, ha! Biz elimizde olan herşeyi alnımızın teriyle kazandık. İhtilale kim başladı? Denizciler. Çar kimleri öldürttü? Denizcileri. Kimleri denize attırıp boğdurdu? Gene denizcileri. Burjuvalarla papazları kim dövdü? Denizciler. Siz günışığını yeni yeni görmeye başladınız ancak; bizse az kan dökmedik bu yolda. Biz İhtilal uğruna kanımızı akıtırken siz, Çarlık süngülerinizle üstümüze vardınız. Hiçbir işe yaramazsınız sizler zaten.»

Askerlerin bir kısma tahta kaşıklarını bıraktılar, tüfeklerini alarak ayağa kalktılar. Karanlık gittikçe koyulanmış, toprak ateşleri yutmuş gibiydi.

«Haydi çocuklar, hücum!»

Silahlar elde bekliyorlardı.

Denizciler tabancalarını çıkardılar, bombaları sökmeye başladılar.

Batı cephesindeki emperyalist savaşta çarpışmış ve korkusuzluğundan dolayı çavuşluğa yükselmiş ve İhtilal koptuğu zaman da bölüğünün subaylarını öldürmüş olan kır bıyıklı bir Ukraynalı bir ağız dolusu sıcak çorba aldı, kaşığını karavananın yanına vurarak temizledi, bıyıklarını kuruladı.

«Sizi gidi horozlar!» diye denizcilerden yana seslendi.

«Haydi ne duruyorsunuz, ötsenize, haydi.. üüüürü-üüü!»

Herkes gülmeye başladı.

Askerler kır saçlı adama dönerek, «Neden bize böyle kötü davranıyorlar?» diye sordular.

Ateşler yeniden parladı. Denizciler tabancalarını kılıflarına soktular, bombalarını göğüslerine bağladılar.

«Haydi oradan piçler, sizinle uğraşmaya değmez zaten.»

Gürültü patırdıyla çekildi denizciler. Arkalarından ateş halkaları uzanıyordu.

«Bir fıçı içki bulmuş olmalılar.»

«Kazaklardan aşırmışlardır.»

«Sahi mi? Belki de parasını vermişlerdir aldıklarının.»

«Para içinde yüzüyor hepsi.»

«Gemilerini bile soydular herhalde.»

«Paranın gemiyle batmasının anlamı var mı. Kime faydası olur ki bunun?»

«Bizim köye geldiklerinde Kulak'ların işini bitirir bitirmez bütün mallarını yoksul köylülere dağıttılar.»

Neşeli bir ses, sözünün kesilmemesi için acele acele, «Tam mihraptan indiği zaman gelip yakaladılar bizim papazı,» dedi. «Bir saniyede işini bitiriverdiler adamın. Kilisenin önünde günlerce koktu durdu. Kimse gelip gömmedi bile.»

Genç sesli adam gene sözü kesilmeden aceleyle güldü sözlerinin sonunda. Hepsi güldüler onunla birlikte.

«Bakın, bakın, yıldız kaydı»

Birden kulaklarını diktiler hepsi: Uzaklardan, yalnız gecenin ve engin boşluğun bulunduğu yönden bir ses, bir çırpıntı gelmişti.

Sessizlik devam ediyordu.

«Denizciler haklı. Şu halimize bakın hele. Ne demeye dolaşıyoruz böyle serseriler gibi? Herkes evinde yurdunda kalsa daha iyi olmaz mıydı sanki? Hepimizin yiyecek bir lokması, bir hayvanı vardı. Şimdi ise...»

«Ben de bunu söylemek istiyordum işte. Biz kendimizin elde edemediği birşeyi araması için başımıza geçirdik bu subayı.»

«Subay değil o. Senin benim gibi bir adam Kozhuk.»

«Peki ama niçin Sovyet iktidarı bize yardım etmiyor? Onlar Moskova'da oturmuş keyf ederlerken, biz onların ektiklerinin acı meyvesini biçiyoruz burada.»

Uzaklardan, ölgün yanan ateşlerin yanından mırıltılar geliyordu; denizciler ateş ateş, birlik birlik dolaşıp gürültüyle devam ettiler yollarına.

15

En sonunda gece kazandı savaşı. Kamp ateşleri birer birer söndüler. Parıl parıl zincir kayboldu, yerini yumuşak karanlığa ve sessizliğe bıraktı. İnsan sesi işitilmiyordu artık. Tek bir ses vardı geceyi dolduran - atların saman yerken çıkardıkları ses.

Kara ve sessiz arabaların arasından koyu bir gölge hızla yürüyordu; bir adam arabaların arasında kurtulup yola çıkınca koşuyor, yerde uyuyanların üstüne basmamaya gayret ediyordu. Peşinden başka bir garip gölge topallaya topallaya kendisini izliyordu. Arada sırada arabalarm yanında uyuyanlardan biri uyanıyor, başını kaldırıp hemen kaybolan bu gölgeleri gözetliyordu.

«Neden koşuyorlar böyle acaba? Kim bunlar? Belki de casusturlar. Kalkıp yakalamalı şunları.»

Fakat uyku bastırıyor ve kalkan baş tekrar aşağı düşüyordu.

Uzaklardan gelen bir silah sesi işitildi, sağ taraftan, dağ yönünden gelmişti. Atların sakin sakin çiğnemeleri, sessizlik ve karanlıkta yapayalnız ve delici bir sesti bu. Ama gene de sessizliğin içinde direnmek isteyen, elle tutulabilen birşey gibiydi.

İki kara gölge koşmaya başladılar.

Üç el silah daha. Aynı yönden, dağ tarafından. Sonra birden makineli tüfeklerin sesleri işitildi, birbiri ardından yuvarlanan sesler. Rat-tat-tat ve sonradan akla gelmiş gibi, rata-ta.

Kara bir baş doğruldu yattığı yerden, sonra bir daha, bir daha. Kara bir şekil kalktı yerinden, çatılmış tüfekler arasında kendininkini aradı boş yere.

«Hey, Gritsko, duydun mu? Duydun mu, Gritsko?»

«Sus.»

«Duyuyor musun... Kazaklar!»

«Sus sersem herif, kıçına yersen tekmeyi yoksa?»

İlk konuşan başını çevirdi, bacaklarının arasını, sırtını kaşıdı, yerde serili kaputunun üstüne yatarak iyice bir örtündü.

Rat-tat-tat.

Gene üç kesin ve sert ses.

Dağın karanlığında iğne uçları gibi ufak parıltılar bir an görünüp kayboldular.

«Canları cehenneme be! Susmazlar mı bunlar hiç? İnsan tam uzanmış bir soluk alacakken hemen ateşe başlar domuzlar. Birisi kalkıp onlara aynı şeyi yapsa hoşlarına gider miydi acaba? Savaş sırasında elinden geleni ardına koyma, diş dişe, tırnak tırnağa dövüş, ama insan uyurken de rahat bırak be. Cephanesini tüketmekten başka bir faydası da yok, ama insanı rahatsız etmek olsun işte...»

Bir-iki dakika sonra yeni bir horultu karıştı atların saman çiğnerken çıkarttıkları seslere.

16

Koşan adamlardan önce gideni soluya soluya sordu.

«Neredeler?»

Arkadaşı hızını kesmeden cevap verdi, «Hemen burada, yolun üstünde, şu ağacın dibinde.»

Seslendi o yana, «Gorpina Nine?»

Karanlıkta bir ses, «Ne istiyorsun?» diye sordu.

«Orada mısınız?»

«Evet.»

«Nerede, göremiyorum.»

«Burada, sağda. Hendeğin içinde.»

Karanlıkta hıçkırıklarla kesilen bir ses yükseldi.

«Stefan! Stefan! Öldü, öldü!»

Genç ana kollarını uzatarak çocuğunu teslim etti. Stefan kötü kötü kokan soğuk yığını aldı. Kadın başını Stefan'ın göğsüne dayadı; karanlık insanın yüreğini paralayan hıçkırıklarla çınladı.

«Öldü o, Stefan.»

Kadınlar yorgunluklarını, uykularını bir yana atıp çevrelerine toplanmışlardı. İstavroz çıkarıyorlar, içlerini çekiyorlar, akıl veriyorlardı.

«En sonunda ağlayabildi zavallı!»

«Şimdi biraz kendine gelir artık.»

«Sütünü çekmek gerek, yoksa çıldırır vallahi!»

Kadınlar teker teker gelip memelerini yokladılar genç ananın.

«Taş gibi sert.»

Yeniden istavroz çıkarıp, dualar mırıldanmaya başladılar, sonra da dudaklarını kadının memelerine dayayıp sütünü emdiler. Emdikleri sütü yere tükürüyorlar, her tükürdüklerinde de bir ıstavroz işareti yapıyorlardı.

Erkekler bir kenarda çalı çırpıyı temizleyip kazdıkları küçük bir çukurun içine bohçayı yerleştirdiler ve üstünü örttüler.

«Oğlun öldü, Stefan!»

Karanlıkta güç seçilen bir erkek gölgesi dalları kucaklamış hıçkırıyordu. Kadın ise kollarını onun boynuna dolamış, ağlıyor, gözyaşlarından boğulacak gibi oluyordu.

«Ah, Stefan, Stefan!»

Gözyaşları parıldıyordu karanlıkta sanki.

«Oğlan öldü Stefan... öldü.»

17

Gece herşeye hakimdi artık. Ne bir ateş ne bir ses. Yalnız atlardan gelen bir çiğnenme gürültüsü; bir süre sonra bu da kesildi. Şafak vakti yaklaşıyordu. Koskoca kamp kara dağların altına uzanmış uyuyordu.

Fakat gecenin bütün karanlığı bir tek noktaya, bir tek kişiye uykunun o karşı konulmaz büyüsünü getirememişti. Sakin bir bahçenin ağaçları arasında tek bir ışık görünüyor, tek bir adam bütün diğer uyuyanlar için nöbet tutuyordu.

Duvarları meşe kaplı kocaman bir salonda, kapılardan pencerelerden söktükleri ağır ve değerli perdeleri yerlere yaymış askerler süngülerle delik deşik edilmiş değerli tablolar arasında horuldayarak uyuyorlardı. Uzun bir masanın üzerinde tek bir mum yanıyordu. Odanın köşelerine eyerler yığılmış, tüfekler çatılmıştı. İnsan teriyle, at teriyle kopkoyuydu hava.

Kapının ağzında bir makineli tüfek kasılmış gözleriyle dışarısını gözlüyordu sanki.

Koskoca yemek salonunu neredeyse kaplayacak olan büyük masanın üzerine eğilmiş olan Kozhuk bakışlarını önündeki haritadan ayırmıyordu. Mumum alevi titredikçe yere, duvarlara, uyuyan insan yüzlerine canlı gölgeler düşüyordu.

Kozhuk'un yaveri de kırkayağa benzeyen mavi denize, dağlara eğilmişti.

Silahı omuzunda, kılıcı belinde, meşin çantası

elinde bir emir eri köşede hazır bekliyordu. Mumun titrek alevi onun da yüzünde canlı gölgeler yaratıyordu.

Alev bir an için kasıldı, gölgeler hareketsiz kaldılar. Emir subayı parmağım kırkayağın üzerine bastırarak, «Şu dere yatağından saldırabilirler,» dedi. «Bu taraftan gelemezler, dağlar yüksek, geçitleri yok. Bu sırtlardan da faydalanamazlar.»

Emir subayının parmağına bir damla sıcak, erimiş mum damladı.

«Şu dönemece varırsak kurtuluruz ellerinden. Bunun için de durmadan yürümek gerek.»

«Yiyeceğimiz kalmadı ama.»

«Ne çıkar? Burada kalırsak yiyecek bulacak değiliz ya! Kurtulmanın tek yolu ilerlemektir. Kumandanlar çağırıldı mı?»

Emir eri yüzünde ve boynunda oynaşan gölgeleri yaran bir hareket yaparak ileri çıktı, «Geliyorlar,» dedi.

Pencerelerin dışında karanlık vardı.

Rat-tat-ta-a-a-a-

Karanlık dere yatağından yankıyan sesler geceyi bilinmeyen bir tehditle doldurdu gene.

Merdivenlerdeki ve sonra verandadaki ayak sesleri bu tehdidi odanın içine getiriyor gibiyidi. Üstbaşları çamur içinde olan kumandanlar içeri girince mumun ince alevi bile yükseldi. Sıcaktan, yorgunluktan ve durmadan yürümekten gerilmişti yüzleri.

Kozhuk, «Durum nedir?» diye sordu.

«Püskürttük!»

Yemek salonunda bulanık ve karmaşıktı herşey.

Kaba sesli bir adam, «Hiçbirşey yapamazlar artık.» «Topları olsaydı böyle olmazdı şüphesiz.»

«Tek bir makineli var katır üstünde.»

Kozhuk'un yüzü taştan yontulmuştu sanki. Kalın kaşları gözlerini örtüyordu çattığı zaman. Hepsi de onu böyle düşündüren şeyin Kazak saldırısı olmadığını görüyorlardı.

Masanın çevresinde toplandılar; kimi sigara içiyor, kimi ekmek kırıntısı çiğniyor, kimi de masanın üstünde bir renk yığını halinde yatan haritaya bitkin bitkin bakıyordu.

Kozhuk, kenetlenmiş dişleri arasından, «Emirlere saygı göstermiyorsunuz,» dedi.

Yorgun yüzlü ve kirli boyunlar bir anda dikildiler, gölgeler kıpırdanmaya başladı, oda emir vermeye alışkan yüksek seslerle dolu birden.

«Askerleri yorgunluktan öldürüyorsun...»

«Birliğimin bir adım bile kımıldayacak hali kalmadı.»

«Durduğumuz anda askerlerin oldukları yere yığıldılar. Ateş bile yakmadılar öylesine bitkindiler.»

«İnsan aklı almıyor böylesine yürüyüşü. Yakında ordu diye birşey kalmayacak bu gidişle.»

«Sonumuz yakındır böyle giderse.»

Kozhuk'un yüzünde hiçbir hareket yoktu. Açık pencerelerin hemen dışında karanlık hiç kımıldamadan öylece duruyor, daha ötede de yorgun ve bitkin bir gece endişeli geçen bir günün sonunda uyukluyordu. Kanalık dere yatağından silah sesi gelmiyordu artık, fakat sanki orası daha da karanlıklaşmış gibiydi.

Bir alay kumandanı, alayına emir verirmiş gibi

bağırarak, «Ben birliğimi kırdırmam,» dedi. «Bana emanet edilen insanların hayatından, sağlığından ve kaderinden sorumluyum ben.»

Heybetli vücudu, kendine güveni ve zorlayıcı davranışlarıyla sivrilmiş bir tümen kumandanı, «Çok doğru» diye onayladı onu.

Eski orduda bir subay olan bu adam şimdi bütün ağırlığını ortaya koymak istiyor, çarlık ordusu ileri gelenleri tarafından mantıksız bir baskı altında tutulan bütün yüksek bilgisini gösterme zamanının geldiğine inanıyordu.

«Doğru. Üstelik eksik verilmiş bir yürüyüş emri bu. Birliklerin yerleri değişmiş olmalıydı. Şimdi düşman tarafından çevrilmek tehlikesi altındayız.»

Kuban atlılarının uzun boylusu, «Ben onların yerinde olsam dere yatağımdan çıkar ve bizi ansızın bastırıp ne olup bittiğini anlamadan kılıçtan geçirirdim,» dedi.

«Ya plan ve emir eksikliği? Biz bir haydut yığını mıyız sanki?»

Kozhuk ağır ağır söze başladı. Kesin ve belirli konuşuyordu. «Kumandan kim burada? Siz mi yoksa ben mi?»

Sözleri koca salonun bulanık havasında asılı kaldı. Küçük burgu gözlerinde halâ bekleyen bir bakış vardı, fakat istediği cevabı bekleyen bir bakış değildi bu.

Yeniden gölgeler oynaşmaya başladı odada, yüzler hareketlendi; kısık ve gereksizce yüksek sesler doldurdu odayı.

«Biz kumandanlar da senin kadar sorumluyuz.»

«Çarlık yönetiminde bile subaylara danışılırdı tehlikeli anlarda. Şimdi ise İhtilal var.»

Bunun anlamı şuydu: «Sen aptalın birisin; bir toprak çocuğu olan sen durumun önemini kavrayamazsın. Sen rütbeni cephede, subayların azaldığı, safların herhangi bir aptalla doldurulmak istendiği zaman kazandın. Şimdiyse halk seni seçti, her zaman kör olan o halk.»

Eski ordunun meslekten yetişmiş subaylarının gözleri, yüzleri ve davranışları bunları söylüyordu. Son zamanlara kadar demirci, marangoz, tenekeci yada berber olan yeni kumandanlar da sanki, «Senin bizlerden bir üstünlüğün yok. Niçin başa sen geç de, biz geçmeyelim, biz bu işi çok daha iyi yapardık,» diyorlardı.

Kozhuk bu düşünceler zincirini çok iyi biliyordu. Dile getirilmeyen eleştirileri duyuyor, kasılmış gözleriyle pencerelerin ötesindeki karanlığı dinliyordu. Dinliyor ve vakit geçirmeye çalışıyordu.

Sabrı ödülünü aldı sonunda.

Uzaklarda, karanlıkların içinde bir yerde, zayıf bir ses işitildi. Bu ses yavaş yavaş kuvvet, şiddet ve belirlilik kazandı. Gece, karanlıkta çınlayan ayak sesleriyle dolmaya başladı. Ayak sesleri merdivene yaklaştı, düzeni bozuldu ve odaya askerler doldu. Kozhuk az ışıklı salonda bunların yüzlerini farkedemiyor, fakat sayılarının çok olduğunu ve hep birbirlerine benzediklerini görebiliyordu. Kumandanlar masanın harita yayılmış ucuna sıkışıp kalmışlardı. Hemen hemen erimiş olan mum artık çok hafif ve titrek bir ışık veriyordu.

Askerler bu iç kapayıcı ışık altında boğazlarını temizlediler, burunlarını sildiler, yerlere tükürdüler, tü-

kürüklerini postallarıyla yaydılar, sigaralar yandı. Kalabalığın üzerine pis kokulu bir duman yayıldı.

«Yoldaşlar!»

Karanlık ve tıkabasa dolu odaya bir sessizlik çöktü.

«Yoldaşlar!»

Kozhuk, kenetli dişleri arasından zorlukla konuşuyordu.

«Birliklerin temsilci yoldaşları olan sizler ve siz, Kumandan yoldaşlar durumu çok iyi biliyorsunuz. Arkamızdaki şehir ve liman Kazakların elinde. Kazak subaylarının emriyle orada kalan yirmibin kızıl asker öldürülmüş bulunuyor. Yakaladıkları anda bize de yapacakları budur. Kazaklar üçüncü yürüyüş kolumuzun hemen gerisindeler şimdi. Sağımızda deniz, solumuzda ise dağlar var. Biz şimdi dağların eteğindeki şu düzlükteyiz. Kazaklar bizi dağların ardından izliyorlar, dere yataklarında karşımıza çıkıyorlar. Her an onları geri püskürtmek zorundayız. Dağlar denizden uzaklaşıncaya kadar saldıracaklar bize. Ancak dağların denizden uzaklaşıp yükseldiği yerlerde kurtulacağız onların elinden. Bunun için buradan üçyüz kilometre kadar uzaktaki Tuapse'ye kadar kıyıyı izleyerek yürümemiz gerekmektedir. Orada dağların arasından geçerek ana kuvvetlerimizin toplandığı Kuban'a geçeriz. Tek kurtuluş umudumuz budur. Zorlu bir yürüyüş yapacağız. Elimizde ancak beş günlük yiyeceğimiz kaldı, ondan sonra açlık günleri başlayacak. Yemeden, içmeden, uyumadan bütün gücümüzle yürümeli, kaçmalıyız. Tek umudumuz kaçmaktır. Yolumuz tıkanırsa yarıp geçeceğiz. Başka çaremiz yok.»

Belirli bir kimseye bakmadan sustu. Tıkabasa do-

lu olan odada şimdi yalnız sessizlik ve artık tükenmek üzere olan mumun titrek alevinin gölgeleri vardı. İçerideki sessizlik kara pencerelerin dışındaki geceyle uçsuz bucaksız denizi itiyordu sanki.

Yüzlerce göz Kozhuk'un yüzüne dikilmişti. Kozhuk'un sıkı sıkı kenetlenmiş dişleri arasında beyaz köpüklü salyalar görünüyordu.

«Yolda ne ekmek bulabileceğiz ne de su, ne de hayvanlara yem. Düzlüğe varana kadar durmadan yürüyeceğiz, koşacağız.»

Sustu. Gözlerini yere indirerek, «Başka bir kumandan seçin,» dedi. «Ben istifa ediyorum.»

Mum söndü; karanlık ve sessizlik doldurdu odayı.

«Başka mum yok mu?»

Emir subayı, «Bende var,» diye atıldı. Birbiri arkasından yanan kibritlerin alevinde Kozhuk'un yüzüne dikilmiş yüzlerce göz görünüyordu. Sonra alev azalıyor ve birdenbire gene herşey karanlığa gömülüyordu. En sonunda ince bir mum yandığı zaman bir tılsım bozulmuş gibi oldu. Herkes bir ağızdan konuşmaya, boğazını temizlemeye, tükürmeye, tükürüklerini postallarıyla ezmeye, çevrelerine bakmaya başladı.

Tümen kumandanı emir veriyormuş gibi değil de hoşbeş ediyormuş gibi bir sesle, «Kozhuk yoldaş,» diye söze başladı. «Yolumuzdaki güçlükleri hep biliyoruz. Arkamızda ve oyalandığımız takdirde de önümüzde bizi bekleyen ölüm var. Elimizden geldiği kadar hızla ilerlemekten başka hiçbir şey kurtaramaz bizi. Orduyu bulunduğu durumdan kurtaracak yeterli enerji ve bilgi ancak sende toplanmış bulunuyor. Bunu söylemekle bütün arkadaşların düşüncelerini yansıttığıma eminim...»

«Evet. Evet. Hepimiz aynı düşüncedeyiz. Sen gene bizim kumandanımız kal!» diye bütün diğerleri tek bir ses halinde bağırdılar.

Yarı karanlıktaki asker kütlesinden yüzlerce göz Kozhuk'a bakıyordu.

Atlı birliklerin kumandını kalpağını ensesine doğru devirerek, «Nasıl olur da istifa etmek sözünü ağzına alırsın,» dedi. «Seni halk seçti.»

Askerler çıt çıkarmadan parıl parıl gözlerle bakıyorlardı.

Kozhuk kalın kaşları altından inatçı bakışlarla süzdü çevresini.

«Pekala, öyleyse yoldaşlar,» dedi. «Fakat hepinizin uymasını istediğim bir şartım var: Emirlere karşı en küçük bir itaatsizlik bile ölümle cezalandırılacaktır. Kabul mü?»

«Kabul.»

«Niçin kabul edecek misiz?»

«Niçin etmeyelim?»

«Zaten şimdi... her zaman hazır...»

Kumandanlar şaşkın şaşkın mırıldanıyorlardı.

Kozhuk demirden çenesini kapattı. «Oğullarım, oğullarım!» diye bağırdı. «Sizler ne diyorsunuz?»

Koca salonu titreten ve açık kara pencerelerden dışarı patlayan bir ses çıktı yüzlerce ağızdan, «Ölüm! İtaat etmeyenler hemen kurşuna dizilsin. Emre itaat etmeyeni niçin sağ koyacakmışız? Ölüm!»

Askerler, sanki bir anda zincirleri çözülmüş gibi gene kıpır kıpır kıpırdanmaya, birbirlerini itelemeye, şaka yapmaya burunlarını silmeye, sigaralarını aceleyle bitirip yere attıkları izmaritlerini kaba postallarıyla ezmeye başladılar.

Kozhuk demir çenelerini kasıp, teker teker, hepsinin beyinlerine kazımak istermiş gibi emrini tekrarladı:«Disiplini bozan ister er olsun, ister kumandan, derhal kurşuna dizilecektir!»

«Evet, evet, kurşuna dizelim köpekleri, asker kumandan diye bir ayırım var mı zaten?»

Tek bir ses halinde yükselmişti bu; salon gene küçük geldi, uğultu gittikçe büyüyerek pencerelerden dışarı yayıldı. «Çok güzel. İvanko yoldaş, yaz ve kumandanlara imzalat: Emirlere karşı en küçük bir itaatsizlik, verilen kararları eleştirme yargılamasız olarak ölüm cezasıyla...»

Emir subayı cebinden çıkartığı ufak bir kağıt parçasını masanın üstüne koyarak mumun titrek alevi altında yazmaya başladı.

«Yoldaşlar, siz de yerlerinize dönün artık. Bu kararı birliklerinize bildirin. Bundan sonra demir disiplin var, hoşgörü yok.»

Askerler sigaralarından son bir nefes daha çekerek itişe kakışa çıktılar dışarı. Gittikçe uzaklaşan sesleri geceye bir canlılık katıyordu.

Denizin üstünde şafak sökmeye başladı.

Kumandanlar omuzlarından ağır bir yükün kalkmış olduğunu farkettiler birdenbire. Şimdi artık herşey kolay, belirli ve kesindi. Birbirleriyle şakalaşmaya, gülmeye başladılar. Sırayla masanın başına gelip ölüm emrini imzaladılar.

Kaşları çatık bir Kozhuk, sanki biraz önce olup bitenle, kendisine verilen büyük ve güç görevle hiçbir ilgisi yokmuş gibi soğukkanlılıkla emirler yağdırıyordu.

«Vostrotin Yoldaş, birliğini al...»

Dışarıdan nal sesleri işitildi, arkasından uzun bir kalpak giymiş bir Kuban Kazağı odanın yarı karanlığında belirdi.

«Kozhuk yoldaş, ikinci ve üçüncü yürüyüş kolu geceyi geçirmek üzere buradan on kilometre geride konakladılar. Kumandanları yürüyüşe geçmeden onların size yetişmelerini beklemenizi söylüyor.»

Kozhuk taş gibi yüzünü ondan yana çevirdi. «Devam et.»

«Denizciler askerlerin arasına karışıp onları isyan etmeleri için kışkırtıyorlar, askerlerin yönetimi ellerine almalarını, Kozhuk'un öldürülmesi gerektiğini söylüyorlar.»

«Devam et.»

«Bizim konakladığımız dere yatağında bize saldıran Kazaklar püskürtüldü. Üç yaralı bir ölümüz var.»

«Pekala, gidebilirsin oğlum.»

Odanın duvarları ve insanların yüzleri aydınlanmıştı artık. Tablolarda tılsımlı bir fırçanın yarattığı deniz hafif maviydi, oysa açık pencerelerden görünen gerçek deniz tılsımlı bir maviliğe bürünmüştü.

«Kumandan yoldaşlar, bir saata kadar yürüyüşe başlıyoruz. Ancak askerlerin ve hayvanların su içmeleri için duraklayacağız. Her boğaza nöbetçi olarak bir makineli tüfek birliği bırakılacak. Birlikler birbirlerini çok yakından izlemelidirler. Ne olursa olsun yerli halka zarar vermek yasaktır. Birliklerin durumları sık sık bana atlı habercilerle bildirilecek.»

Kumandanlar, hep bir ağızdan, «İstediğin yapılacak,» dediler.

«Vostrotin yoldaş, bölüğünü geriye çek, denizcilerle askerlerin arasına gir. Onların askerlerin arasına sızmasını önle. Canları isterse arkada kalan birliklerle gelsinler.»

«Başüstüne.»

«Makineli tüfekleri al ve gerekirse onlara karşı kullan.»

«Başüstüne.»

Kumandanlar kapıya doğru yürüdüler hep birlikte.

Kozhuk, emir subayına, onlardan hangisinin rütbesinin geri alınacağını, hangisinin yükseltileceğini, hangisinin nakledileceğini yazdırmaya başladı.

Bir süre sonra emir subayı haritayı katladı ve dışarı çıktılar.

Yerleri tükürük ve izmarit dolu büyük salonda titrek titrek yanıyordu mumun alevi. Hava hâlâ insan kokusuyla doluydu. Artık bitmiş olan mumun alevinin tahta masayı yakmaya başladığı yerden ince bir duman yükseliyordu. Tüfekler, eyerler yokolmuştu odadan.

Açık kapılardan mavimsi bir sis içeri doluyor, güneş yavaş yavaş denizden yükseliyordu.

Kıyı boyunca sıralanmış, uyuyan insanları uyandırmak için davullar çalınıyordu. Bakır kuğu kuşlarının ötüşüne benzeyen boruların madeni sesi dağlarda, derelerde, kıyıda yankıyor, sonra uçsuz bucaksız denizde sönüp gidiyordu. Terkedilmiş villanın üstünde kalın bir duman sütunu yükseliyordu; mum, sonuna kadar kullanmıştı imkanını.

18

Kozhuk'un peşinden gelen ikinci ve üçüncü yürüyüş kolları çok gerilerdeydi. Hiçbirinde o yorucu gayreti gösterecek güç kalmamıştı - hepsi de sıcağın ve yorgunluğun karşısında yenilmişlerdi sanki. Askerler gece erkenden konaklamışlar, sabah ise yürüyüşe geç başlamışlardı. Uzun, upuzun yolda öndeki birlikle arkadakiler arasındaki beyaz boşluk gittikçe büyüyordu.

Gece bastırınca gene dağlarla kıyı arasındaki yolun üstüne kilometrelerce uzanan bir kamp kurdular. Sıcaktan ve yorgunluktan bitkin hale gelen insanlar gene ateşler yaktılar, gene konuşmalar, kahkahalar, akordeon sesleri yükseldi, halkının tarihi gibi merhametli, melankolik, sert ve kinci Ukrayna şarkıları havaya yayıldı.

Öndeki birliklerle bağlantıları kesilmiş olan denizciler, hâlâ tepeden tırnağa silahlı, ateşlerin arasında dolaşıyorlar, kaba saba konuşmalarla, küfürlerle halkı isyana kışkırtıyorlardı.

«Koyundan farkınız yok be! Başkanınız kim sizin? Çarlık ordusunun altın apoletli bir subayı, değil mi? Kozhuk da kimmiş? Çara hizmet etti mi, etmedi mi? Etti elbette. Şimdi de Bolşevik olmuş. Bolşeviklerin ne olduklarını biliyor musunuz sizler? Onlar kapalı vagonlar içinde ta Almanya'dan buralara geldiler casusluk etmek için. Rusya'da da bal etrafında dolaşan arılar gibi, onların çevresinden ayrılmayan bir sürü beyinsiz var. Bu Bolşevikler Alman Kayzeri ile gizli bir anlaşma yaptılar. Bunu da biliyor muydunuz, koyun

sürüleri? Siz Rusya'nın da, milletin de canını okuyorsunuz. Biz sosyalist-devrimciler hiçbir şeyden korkmayız. Bolşevik hükümet, Moskova'dan emir verdi bize, donanmamızı Almanlara teslim etmemiz için. Ama biz bunu yapmayıp bütün gemileri batırdık. Hoşlarına gitmedi ise... Siz kafaları yere eğilmiş yürüyen bir beyinsiz sürüsünden başka nesiniz ki? Aralarında gizli bir anlaşma yaptıklarını söylüyoruz sizlere! Bolşevikler Kayzer'e sattılar Rusya'yı, bir tren dolusu altına hem de! Siz bitliler sürüsü de...»

«Yeter be. Kesin şu havlamayı artık. Haydi defolun buradan, size...»

«Doğru, doğru, şu denizciler kadar çenesi düşük millet az bulunur. Ama gene de sözlerinde birşeyler var. Bolşevikler niçin bize yardım etmiyorlar? Moskova'dan yardım gelmiyor... hepsi kendi keyfinde. Bize aldıran bile yok.»

Bir gece önceki gibi çevrelerini saran karanlıktan daha da karanlık olan dere yatağından silah sesleri geldi, sonra kamp yavaş yavaş sessizliğe ve uykuya gömüldü.

Gene bir gece önceki gibi denize açılan bir verandası olan boş bir villada toplandı kumandanlar. Geride kalan iki birliğin kumandanları da hazırdılar. Gene masanın üzerine harita yayılmış, gene yerler izmarit dolu, gene duvarlardaki değerli tablolar delik deşikti.

İriyarı, kara sakallı, iyi huylu Smolokurov, sırtında bembeyaz bir denizci ceketi, bacaklarını iki yana açıp oturmuş çay içiyordu. Birliğinin kumandanları da çevresinde sıralanmışlardı.

Sigara içmelerinden, arada sırada ortaya attıkları sözlerden, çizmeleriyle yerdeki izmaritleri ezmelerin-

den hiçbirisinin işe nasıl başlayacaklarını bilmedikleri anlaşılıyordu.

Bir gece önce olduğu gibi burada da, toplanmış olan kumandanlardan herbirinin peşlerindeki halkı kurtarmak için gerekli yeteneği ve önderliği kendilerinde gördükleri belliydi. Ama nasıl?...

Çok karmaşık ve belirsizdi durum. İleri doğru yürüyüşe devam ettikleri takdirde hiçbiri kendilerini ne gibi bir sorun beklediğini söyleyemiyorlardı. Fakat hepsi de geri dönmelerinin ölümleri demek olduğunu çok iyi biliyorlardı.

Bir kumandan, «Her üç kol'a da birer başkan seçmeliyiz,» dedi.

Hep bir ağızdan, «Haklısın, bir başkan seçmeliyiz!» diye onun sözlerini tekrarladılar hepsi.

Herbiri, «İşte o adam benim!» diyebilmek için yanıp tutuşuyordu, ama hiçbirinin bunu açıkça söyleyecek cesareti yoktu.

Herbiri yalnız kendini tek aday gördüğü için hepsi sustular, gözlerini birbirlerinin gözlerinden kaçırarak sessizlik içinde sigaralarını içtiler.

«Birşeyler yapmalıyız, birimizi seçmeliyiz ama. Ben Smolokurov'u teklif ediyorum.»

«Smolokurov! Smolokurov!»

Bir konu bulmuşlardı en sonunda. Hepsi de, Smolokurov iyi bir yoldaştır, gerçek bir ihtilalci, toplantılarda sözünü dinletebilen hoş bir insandır, diye düşünüyorlardı. Ama başkumandan olarak hiçbirşey yapamayacağı da ortada, ondan sonra sıra bana gelir.

Gene hep bir ağızdan bağırdılar, «Smolokurov!... Smolokurov!»

Smolokurov kocaman kollarını açarak şaşkınlığını belirtti.

«Madem ki bu kadar istiyorsunuz, ben de bu görevi kabul ediyorum. Ama hepiniz yardımcı olmalısınız bana. Tekbaşıma hiçbir şey yapamam. Tamam mı! Pekala öyleyse, yarın yürüyüşe başlıyoruz. Emri birliklere bildirin.»

Hepsi de çok iyi biliyordu ki, emir verilse de verilmese de yürüyüş yapılacaktı. Başka yapacak birşeyleri yoktu ki. Ne oldukları yerde kalabilirler, ne de geri dönebilirlerdi. Hepsi de ellerinden başka birşey gelmeyeceğini ve Smolokurov işleri altüst edene kadar beklemeleri gerektiğini biliyorlardı. Ama nasıl? Tek yol Kozhuk'un peşinden gitmekti gene.

Birisi, «Kozhuk'a yeni bir kumandanın seçildiğini bildirmemiz gerek,» dedi.

Diğerleri «Boş verir o böyle şeylere, gene kendi bildiğinden şaşmaz,» dedi.

Smolokurov iri yumruğunu indirdi haritanın üstüne. Masa çatırdadı elinin altında.

«Ben ona emirlere boyun eğmesini öğretirim,» diye bağırdı. «Ben ona gününü gösteririm. Şehrin kenarından birliğiyle kaçıp gitti. Oysa orada kalıp direnmeli, savaş alanında şerefle vermeliydi canını.»

Hepsinin gözleri şimdi bütün heybetiyle ayağa kalkmış olan Smolokurov'a dikilmişti. Ona duydukları inancın kaynağı söylediği sözlerden değil, ileri uzattığı yumruğunun ve heybetli vücudunun görünüşündendi. Bir çıkış yolunun bulunduğunu hissediyorlardı: Suçlu Kozhuk'tu. Hep ilerliyor, durmadan ilerliyor, insana askeri yeteneklerini kullanacak bir fırsat vermiyordu. Şimdi artık bütün çabalarını Kozhuk'a karşı yöneltecekleri di.

Hemen harekete geçtiler. Kozhuk'a bir haberci gitti, karargah kuruldu, yazı makineleri bulunup yazıcılar atandı. İşler yolunda gidecekti artık.

Askerleri siyasal bakımdan etkileyecek ve içlerine bir örgütlenme duygusu yerleştirecek bildiriler kaleme alındı: *Askerler, biz düşmandan korkmayız! Yoldaşlar ordumuzun düşmandan korkmadığını aklınızdan çıkarmayın!*

Bu emirler çoğaltılıp bütün bölüklere, takımlara okundu. Askerler gözlerini kırpmadan, yerlerinden kıpırdamadan dinlediler bunları; sonra kağıtları elegeçirmek için itişip kakıştılar, hatta boğuştular bile. Koparabildikleri kağıtları düzelttiler, küçük parçalara ayırdılar, içlerine kaba kıyılmış tütünlerini koyarak sigara sardılar, pofur pofur içtiler.

Kozhuk'a birbiri ardından emirler yağıyor, fakat o hergün biraz daha uzaklaşıyor; onun kol'u ile diğer iki kol arasındaki boşluk gittikçe artıyordu.

«Yoldaş Smolokurov, Kozhuk senin emirlerinle alay ediyor,» diye söyleniyordu kumandanlar. «Onun hiçbir şeye aldırdığı yok, o yalnız ilerlemeye bakıyor.»

Smolokurov, gülerek, «Ne yapayım,» diye cevap veriyordu. «Ben karada hiçbir işe yaramam, benim yerim engin denizlerdir.»

«Fakat sen ordunun başkumandanı değil misin? Buraya seçilerek gelmedin mi? Kozhuk'un senin emrinde olması gerekir.»

Smolokurov önce bir süre sustu; hiddeti kabarıyor, göğsünü dolduruyor, taşacak gibi oluyordu.

• «Gösteririm ben ona gününü! Paramparça edeceğim Kozhuk'u!»

«Niçin onun peşinden gidiyoruz sanki? Biz kendimiz bir plan hazırlamalıyız. O dağların ardındaki Kuban stepine varmak için kıyı yolunu izliyor, bizse kestirmeden gidelim, dağları Dofinovka'dan aşalım. Oralarda eskiden kalma bir yol, hem de çok kısa bir yol vardır.»

«Derhal Kozhuk'a bir haberci gönderin. Birliğini durdursun ve toplantıya gelsin buraya. Ordu buradan dağ yoluna sapacak. Kozhuk emirlerimi yerine getirmezse kendisini de birliğini de top ateşine tutacağım.»

Kozhuk cevap bile vermeden yoluna devam etti; zaten ateş menzili dışındaydı. Smolokurov ordusuna dağa tırmanma emrini verdi. Fakat askeri akademiyi bitirmiş olan ve durumu kavrayan kurmay başkanı Smolokurov'u yalnız başına yakalayarak, «Eğer dağı buradan aşmaya kalkarsak bütün ağırlığımızı, sivil halkı ve de en önemlisi toplarımızı kaybederiz,» dedi. «Burada yol değil ancak bir patika vardır. Kozhuk akıllı davranıyor. Topumuz olmazsa kendimizi savunamayız. Kazaklar hemen çevirirler bizi. Üstelik birbirimizden ayrılmış olduğumuz için hem bizi, hem de Kozhuk'u kılıçtan geçirirler.»

Adamın söyledikleri açık ve kesindi. Fakat Smolokurov'u kandıran şey, kurmay başkanının alçak sesle, sözlerini kimseye duyurmadan söylemeye çalışmış olması ve askeri akademiye gitmiş olduğu gerçeğiydi.

Kaşlarını çatarak, «Anayolda ilerlemeye devam etmemiz için bir emir yayınlayın,» dedi.

Askerler, halk, arabalar gene başıbozuk, düzensiz, gürültü patırdı içinde devam ettiler yollarına.

19

Kozhuk'un birliği gece karanlık basıp da kamp kurulduğu zaman dinlenmeyi ve uykuyu unutuyordu. Gece bağrışmalar, balayka ve akordeon sesleriyle çınlıyor, kızların kahkahaları karanlığı dolduruyor ve geceye bir canlılık veriyordu.

Dağlar dağlar kadar yüksek
Engin mavi denizlerde,
Cesur genç Kazaklar inliyor
Hep esarette.

Ses dalgaları yükselip alçalıyor, yayılıyor ve gecenin içinde kayboluyordu... subayların generallerin, burjuvaların kendilerine zorla kabul ettirdikleri esaretten kaçan ve özgürlükleri için savaşan genç, cesur Kazakların yürek sızıları. Neşeyle karışık acıları karanlığı dolduruyordu.

Engin mavi denizlerde...

Gerçek deniz yakınlarında, ayaklarının dibindeydi; fakat sessiz ve görünmezdi o.

Boğazlardan, yarlardan, sırtlardan ayışığı süzüldü geldi salınarak.

Belirsiz ışığıyla doğacağını bildiren ay çıktı ortaya, cömertçesine parlak. Yeni baştan dünyayı yarattı bir kez. Erkekler şarkılarını kestiler. Kayaların, devrilmiş ağaç kütüklerinin üstünde oturan genç kızlarla delikanlılar göründü. Ay, kayaların altına gizlenmiş denizi çıkarttı ortaya, aydınlattı onu, ta uzaklardaki ufuk

çizgisine kadar erimiş altın rengine büründü deniz. Gözler kamaştı parlaklığından.

Birisi, «Canlı sanki,» dedi.

«Bazı insanlar herşeyi tanrı yaratmış diyorlar.»

«Nasıl oluyor da insan denizi izleyerek Romanya'ya, Odesa'ya hatta Sivastopol'a gidebiliyor? İnsan pusulayla nasıl gidebiliyor istediği yere?»

«Evlatlarım, savaş alanında papaz duaya başlardı hemen. Ama ne kadar dua etse de, ceset yığınları hep kalırdı ortada.»

Yoldan yana birtakım gürültüler, ayaksesleri, küfürler geliyordu.

Herkes başım çevirdi.

«Bu küfürcü kalabalık ta kim ola?»

Denizciler başıbozuk, düzensiz bir kalabalık halinde kâh ayışığında, kâh karanlık gölgelerde yürüyorlar, küfürleri başlarının üzerinde koyu, kötü ve boğucu bir bulut gibi asılı duruyordu. Genç kızlarla delikanlılar birden yorulmuş olduklarını hissettiler, esnediler, gerindiler ve dağılmaya başladılar.

«Haydi çocuklar, uyku zamanı geldi.»

Denizciler bağıra çağıra, küfürler savura savura bir kayanın önünde toplandılar. Ayışığından gizlenmiş ve bir gölgedeki arabanın içinde Kozhuk yatıyordu.

İki nöbetçi silahlarıyla yollarını kestiler denizcilerin.

«Ne istiyorsunuz?»

«Kumandan nerede?»

Kozhuk çoktan fırlamıştı yattığı yerden, gözleri karanlıkta kurtgözü gibi parlıyordu.

Nöbetçiler silahlarıyla işaret ederek, «Geri çekilin, yoksa ateş ederiz,» dediler.

Kozhuk sordu, «Ne istiyorsunuz?»

«Kumandanım sizinle konuşmaya geldik. Yiyeceğimiz bitti. Bizim açlıktan ölmemizi mi istiyorsunuz?! Beşbin kişiyiz biz. Herşeyimizi İhtilal için göz kırpmadan feda ettik, şimdi de köpekler gibi açlıktan mı ölelim?»

Karanlıkta Kozhuk'un yüzü görünmüyordu, fakat hepsi de onun gözlerindeki parıltıyı farketmişlerdi.

«Orduya girin. Silah alırsınız, tayın çıkar sizlere de. Bizim de yiyeceğimiz az. Ancak silah taşıyanlara veriyoruz onu da. İçinde bulunduğumuz durumdan ancak bu yolla kurtulacağız. Savaşanlar bile ancak ölmeyecek kadar yiyecek alıyorlar.»

«Bizler savaşçı değil miyiz? Niçin bizi kendi birliklerinize sokmaya çalışıyorsunuz? Biz ne yapacağımızı iyi biliriz. Savaşmaya gelince sizlerden kötü savaşmayız şüphesiz. Daha iyi de savaşırız hatta. Bizim gibi görmüş geçirmiş ihtilalcilere emir veremezsin sen. Biz Çarı tahtından alaşağı ettiğimiz zaman sen neredeydin? Çarlık ordusunda subaydın, değil mi? Şimdi de herşeyimizi İhtilâle vermiş olan bizlerin eriyip yokolmamızı istiyorsun sen. Kendini kumandan seçtirdin diye bize emir verebileceğini mi sanıyorsun? Binbeşyüzümüz canını verdi şehirde, diri diri gömdüler onları subaylar. Şimdi sen de...»

«O binbeşyüz kişi canlarını verdiler, siz ise burada bir sürü orospuyla...»

Denizciler boğa sürüsü gibi hep bir ağızdan böğürdüler, «Biz İhtilal savaşçılarına hakaret edemezsin sen!»

Denizcilerin nöbetçilerin önünde yaptıkları hareketler Kozhuk'un parıldayan gözlerinden kaçmıyordu. O herşeyi görüyordu: Bu gürültücü kalabalığı, dört bir yandan sürünerek yaklaşan, ayışığıyla yıkanan yerlerde eğilen, yere yatan, bombalarının fitillerini söken insanları hep görüyordu. Bunlar bir an tamamen çevirdikleri arabaya saldırdılar.

Tam o anda bir makineli tüfeğin rat-tat-tat sesi işitildi. Arabanın içinden alev alev yanan kurşunlar çıkmaya başladı. Kurşunlar üzerlerinde karanlıkta parıldayan gözlere itaat ediyorlar ve bir teki bile ne bir et parçasına ne bir kemiğe isabet etmeden, denizcilerin şapkalarını başlarından uçuran bir ölüm rüzgarı yaratıyordu. Denizciler gerileyip dağıldılar.

«Şeytan herif, akıllı da üstelik. İnsanın elinde böyle bir makineli tüfekçi olmalı.»

Ayışığının yıkadığı büyük alandaki kamp uyuyordu. Dağlar da uykudaydı. Denizin üstünde kıyıdan ufka kadar ayışığının yaldızlı yolu uzanıyordu.

20

Ortaklık aydınlanır aydınlanmaz yürüyüşe başladılar gene.

Sağlarında engin deniz, sollarında tepeleri çıplak kayalıklı, ormanla örtülü dağlar vardı.

Gittikçe artan bir sabah sıcaklığı boşanıyordu kayalardan üzerlerine. Yol toz içindeydi. Kuban steplerinin tanıdık sinekleri ne insanlara ne de hayvanlara bir an bile rahat vermiyorlardı. Bunlar, kaçan insanları ta evlerinin kapılarından beri kovalıyorlardı, gece onlarla yatıyorlar, sabah onlarla kalkıyorlardı.

Yol beyaz bir yılan gibi döne döne ormana dalıyordu. Gölgelik ve sakindi burası, kayalar ancak ağaçların arasından görünüyordu. Ağaçların gövdeleri hep sarmaşıklarla kaplıydı, bir iki adım içeri doğru gidilince ilerlemek imkansızdı, öylesine sıktı ağaçlar. Çalılar insanları iğneliyor, garip bitkilerin çengel gibi dikenleri geçenlerin üstünü başını parçalıyordu. Burası ayının, yaban kedisinin, geyiğin, tilkinin ülkesiydi. Yüzlerce kilometre gidilse tek bir insana rastlanılmazdı. Kazakların izi bile yoktu buralarda.

Birzamanlar bu dağların eteklerinde, dağınık köylerde Çerkezler yaşardı. Kayalıkların, ağaçların arasında dar patikalar görülüyor, yukarlarda küçük küçük kulübeler göze çarpıyordu. Yetmiş yıl önce Çarlık hükümeti Çerkezleri Türkiye'ye kovalamıştı. O zamandan bu yana patikalar hep çalılarla kaplanmış, bahçeler yabanileşmiş, dağlar vahşi hayvanların barınağı olmuştu.

Askerler bellerini saran ipleri biraz daha sıktılar; duraklarda dağıtılan tayınlar gittikçe azalıyordu.

Arabalar gacırdıyor, kenarlarına tutunarak yürüyen yaralılar sürükleniyor, çocuk başları cansızca sağa sola düşüyor, bir deri bir kemik kalmış topçu atları ellerindeki tek topu çekebilmek için bütün güçlerini harcıyorlardı.

Döne döne giden yol denize doğru inmeye başladı. Güneşin parıl parıl izi engin mavilikte yatıyordu.

Bir an bile dinlenmeden yürüyorlardı şimdi; gençler, kızlar, çocuklar, yaralılar, yürüyebilen sürüklenen herkes sırttan aşağı koşuyor, koşarken paçavrasını, pantolonunu, gömleğini, eteğini çıkarıyor, askerler tüfeklerini aceleyle çatıp kendilerini suya atıyorlardı. Kendilerini denize fırlatınca havada sıçrayan su damlacıkları gökkuşağı renklerini yansıtıyordu. Yıkananlar, bağırıp çağıranlar, kahkahalar, çığlıklar kıyıya canlı, insancıl bir anlam veriyordu.

Bumburuşuk yüzlü ve iyi huylu bir hayvana benzeyen deniz bu çığlıkları, çırpınmaları hoşgörüyor, canlanmış olan kıyıyla sapsarı insan vücutlarını tatlı tatlı yalıyordu.

Yürüyüş devam ediyordu.

Yıkananlar sudan fırladılar, pis kokulu paçavralarını, silahlarını kapıp koşmaya başladılar. Yürüyenlere yetişince pekçok kaba şaka arasında terden sırılsıklam olan eşyalarını sırtlarına geçirdiler.

Onları örnek alan diğerleri de tıpkı onlar gibi eşyalarını oraya buraya saça saça koşup suya atladılar, iyi huylu sakin canavar vücutlarını yalarken neşeyle çırpınıp oynadılar.

Yürüyenler yollarına devam ediyordu.

Beyaz badanalı yazlık villalar görünmeye başladı; bomboş kıyının şurasına burasına serpiştirilmiş şehir evlerine de rastlıyorlardı. Hepsi de dağlar, tepeler arasında tek ulaşım yeri olan dar yolun kenarına sıkışmışlardı sanki.

Askerler sıralarından ayrılıp boş villalara koşup bodrumdan tavanlarına kadar aradılar. Fakat bomboştu, tamtakırdı hepsi.

Şehirde yüzleri güneşten yanmış olan Yunanlılar vardı. Büyük burunlu, parlak kara erik gözlü Yunanlılar. Yüzlerinden gizli bir düşmanlık akıyordu hepsinin.

«Ekmeğimiz yok bizim de. Bizler ölüyoruz açlıktan.»

Bu askerlerin kimler olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini bilmiyorlardı. Hiç soru sormuyorlardı, asık yüzlü ve düşmandılar sadece.

Askerler bunların evlerini aradıkları halde gerçekten de birşey bulamadılar. Fakat adamların yiyeceklerini sakladıkları yüzlerinden okunuyordu. Ve onların kendi milletlerinden olmadıkları için ve Yunanlı oldukları için, kara gözlü kadınların çığlıklarına aldırmadan keçilerini aldılar ellerinden.

Dağları iki yana iten geniş bir vadide birdenbire karşılarına bir Rus köyü çıktı. Ortasından berrak, pırıl pırıl bir derenin aktığı, beyaz badanalı kulübeleri, hayvanlarıyla bir Rus köyü. Dağın bir yamacı tarlalarla örtülüydü. Buğday ekiyorlardı. Köylüler, kendi dillerini konuşan Poltava'lılardı. Bu köylüler buğdaylarını seve seve paylaştılar kendi milletlerinin askeriyle. Onlara sorular sordular, Çarın tahtından indirildiğini ve Bolşeviklerin iktidara geldiklerini duymuşlardı, ama

durumun ne olduğunu kesin olarak bilmiyorlardı. Askerler onları aydınlattılar ve karşılarındakiler kendi köylüleri olduğu için yürekleri sızlaya sızlaya, kadınların ağlamaları arasında ellerinden tavuklarını, kazlarını, ördeklerini aldılar.

Durmadan yürüyorlardı.

Askerler bellerindeki ipleri biraz daha sıkarak, «Yiyecek birşeyimiz olsaydı,» dediler.

Bir kısmı köyü araştırırken bir gramofonla bir sürü eski plak bulmuşlardı. Gramofonu boş eyerlerden birine bağladılar, ormanın sakinlerinde, çıplak tepelerin yüzünde, beyaz toz bulutlarının üstünde, paslı bir insan sesi cızırdadı:

Sinek! Bir sinek! Ha, ha, ha!

Askerler ayaklarını yere vura vura, katıla katıla gülüyorlardı. Diğer plakları da koydular birbiri arkasından. Birden gramofondan bir ses yükseldi:

Tanrı Çarı korusun...

Bir kıyamet koptu bir anda.

«Canı cehenneme çarın!»

«Al onu da...»

Plağı kaptıkları gibi yola fırlattılar, binlerce ayağın altında paramparça olsun diye.

Gramofon devamlı isteniyordu artık. Sabah olsun, gece olsun hep çalıyor, şarkıların, türkülerin, opera aryalarının ardı arkası kesilmiyordu.

Birlikler sırayla dinliyorlardı. Alet bir birlikte uzun zaman kalacak olsa hemen bir patırdı, bir kavga çıkıyordu. Herkes memnundu. Canlı birşeymiş gibi bakıyorlardı gramofonlarına.

21

Kürklü kalpağını ensesine yatırmış, eyerinin üzerine eğilmiş bir Kuban atlısı dolu dizgin geldi üzerlerine.

«Batko(*) nerede?»

Yüzü kan ter içindeydi, hayvanının ıslak sağrısı inip kalkıyordu hızlı hızlı.

Dağların üstünde beliren iri ve parlak bulutlar yolu gölgeye boğdu.

«Fırtına kopacak galiba.»

Yolun bir dönemecinde öncü kolu birden durdu, arkasından gelen askerler aralarındaki boşluğu kapattılar, araba sürücüleri aceleyle dizginleri çektiler, arkadaki arabalar öndekilere bindirdi, bütün kol durdu.

«Ne oldu? Dinlenmek için henüz çok erken.»

Atlının kan-ter içindeki yüzü, atının inip kalkan sağrısı, beklenilmeyen duraklama bir endişe yaratmıştı herkeste. Çok ileriden zayıf bir top atışının işitilmesiyle bu endişe kötü bir anlam kazandı, kuvvetlendi. Bir an sonra bu geçti, fakat gürültü, birdenbire çöken sessizlikte devam eden, sürüp giden bir etki yaratmıştı, işte bu geçmedi.

Gramofon bile susmuştu. Kozhuk arabasıyla yürüyüş kolunun önüne geçti. Arkasından gelen atlılar, küfürler savura savura yolu kestiler.

(*) Batko, Ukrayna dilinde baba anlamına gelir; liderlere hitap ederken kullanılır.

«Durun, dönün geri! Yoksa ateş ederiz! Allah kahretsin topunuzu. İleri gitmek yasak. Birazdan savaş başlayacak ileride. Emir bu! Kozhuk itaat etmeyenlerin derhal vurulmalarını söyledi.»

Korku yaygınlaştı. Kadınlar, ihtiyarlar, genç kızlar, çocuklar ağlamaya, bağırmaya başladılar. «Ne yapacağız şimdi? nereye kaçabiliriz? Niçin engel oluyorsunuz bize? Biz sizinle beraber değil miyiz? Ölürsek birlikte ölelim.»

Atlıların dediği dedikti.

«Kozhuk sizlerle askerlerin arasında beş kilometrelik bir ara bırakılmasını emretti. Anlamıyor musunuz? Siz savaşa engel olursunuz. Yük olursunuz başımıza.»

«Fakat onlar da bizim evlatlarımız. İvan'ım onların arasında.»

«Benim Mikita'm da!»

«Opanas da!»

«Biz kalır da siz ilerlerseniz, sonra bizi burada bırakıp kaçarsınız sizler.»

«Ulan, hiç de kafa yokmuş sizde! Biz sizler için savaşacağız. Yol temizlenince gene arkamızdan geleceksiniz. Şimdi savaş var - siz de bize engel oluyorsunuz, işte hepsi bu kadar.»

Arabalar göz alabildiğine uzanıyordu geriye doğru; yürüyenler ve yaralılar çepeçevre sarmışlardı her yanı; kadınların çığlıkları havayı yırtıyordu. Yol tıkanmış, arabaların tekerlekleri birbirlerine geçmişti. Çocuklar kapkara kesilmişlerdi sineklerden; sinekler atların sırtına, karınlarına boyunlarına konuyor, hayvanlar durmadan kafalarını sallıyorlardı. Bütün gözler at-

lıların yolu kestiği noktaya dikilmişti. Atlıların ardında askerler vardı - kendi sevgili köylüleri, delikanlıları. Orada bekleşirken yapraklara kuru otları sarıyorlar, sigara niyetine içiyorlardı.

Bir süre sonra askerler yürüyüşe geçtiler. Aralarındaki tozlu yol gittikçe uzadı, uzadıkça bilinmeyen tehlike de büyüdü, büyüdü.

Atlılar her türlü yalvaramaya yakarmaya kulaklarını tıkamışlardı. Bir saat geçti, sonra bir saat daha. Bomboş yol ölümlü bir beyazlığa büründü. Gözleri şişmiş kadınlar durmadan hıçkırıyorlar, ağlıyorlardı. Yapraklar arasından görünen deniz masmaviydi, dağların üstünde bulutlar vardı.

Belirsiz bir yönden bir top sesi, sonra bir daha, bir daha işitildi. Top sesleri dağlarda, tepelerde, vadilerde yankıyordu. Ölüm kusan takırtısı başladı bir makineli tüfeğin.

Ellerinde kamçıları olan arabacılar hayvanlarını olanca güçleriyle kamçıladılar. Hayvanlar ileri fırladı. Fakat atlılar küfürler savurarak, araba atlarını kamçılayarak, hayvanların kafalarına, gözlerine kulaklarına vurarak durdurup geri püskürttüler. Hayvanlar başlarını sallıyorlar, gözleri yuvalarından fırlayacak gibi büyüyor, oldukları yerde tepiniyorlar, şaha kalkıyorlardı. Arkadan gelen diğer arabaların sürücüleri de hayvanlarını kamçılıyorlardı. Çocuklar, kafaları kesiliyormuş gibi acı acı bağırıyorlar, ellerindeki değnekleri hayvanların ayaklarına, karınlarına indiriyorlardı. Kadınlar kulakları yırtan çığlıklar atarak bütün kuvvetleriyle dizginlere asılıyorlar, yaralılar koltuk değneklerini hayvanların sağrılarına vuruyorlardı.

Çılgına dönen hayvanlar bir hamleyle ileri atıldı-

lar, Kozhuk'un atlılarını dağıtarak yarıp geçtiler. İleri uzatılmış başları, geriye yaslanmış kulaklarıyla dörtnala koşmaya başladılar bomboş yolda. Köylüler arabalarına atladılar, yaralılar arabaların kenarına tutunarak koşmaya çalıştılar, düştüler, yerlerde sürüklendiler. Bir süre sürüklenerek gittikten sonra elleri kaydı, yuvarlandılar hendeklerin içine.

Tekerlekler toz girdapları içine dalıyor, arabaların altlarında asılı tenekeler müthiş bir gürültü çıkarıyor, erkekler dillerini şapırdatarak atları coşturuyorlardı. Dalların arasından mavi deniz görünüyordu.

Hızları ancak askerlerin yanına vardıkları zaman kesilebildi.

Kimsenin birşeyden haberi yoktu. Kimi Kazakların ileride kendilerini beklediklerini söylüyordu. Fakat, geride, dağların arkasında bıraktıkları Kazaklar nasıl olur da şimdi önlerine çıkmış olabilirlerdi? Kimi bunların Çerkez, Kulak, Gürcü yada bilinmeyen bir milletten olduklarını ileri sürüyordu. Bütün bu söylentiler arabaların bir an önce savaşçı birliklerin yanına gelmesine yetti de arttı bile.

Onların hepsini birden öldürmeden geri atmanın imkanı yoktu artık.

Kazak yada Gürcü önemi yoktu, hayat devam etmeliydi: Gramofon yeniden başlamıştı:

Tutkularım kesilsin bırak...

Şurada burada erkekler şarkıya başlamışlardı. Kimi yol kenarındaki sırtlara tırmanıyor, çalılıkların zaten paramparça olmuş olan elbiselerini yırtmasına aldırmadan zehir gibi ekşi küçük yaban elmalarını arıyorlardı... Suratlarını buruşturuyorlar, yüzlerini ekşitiyorlar, fakat gene de o lezzetsiz şeylerle dolduruyor-

lardı midelerini. Meşe ağaçlarının altında palamut topluyorlar, çenelerinden aşağı acı tükürükler aka aka çiğniyorlardı bunları. Sonra bir çalının arkasından çıplak, derileri yırtılmış, kan içinde çıkıyorlar, paçavralarından arta kalanları bacaklarına sarıyorlardı.

Kadınlar, kızlar, çocuklar hep çalılıkların arkasına gidiyorlardı, dikenler etlerini yırttıkça bağırıyorlar, gülüyorlar, ağlıyorlardı. Fakat açlıkları herşeyden kuvvetliydi ve bu onlara ilerleme gücü veriyordu.

Bazan dağlar yarılıyor ve karşılarına bir darı tarlası çıkıveriyordu. Ekili alan hemen çekirge sürüsü gibi insanla doluyordu. Askerler yeşil başakları topluyorlar, koşarlarken ellerinde sürtüştürdükleri başaklardan çıkarabildikleri taneleri ağızlarına dolduruyorlardı.

Analar da darı topluyorlar, sabırla çiğnedikten sonra tükürükleriyle yumuşattıkları bu yiyeceği ılık dilleriyle yavrularının küçük ağızlarına iteliyorlardı.

İleriden yine silah sesleri, makineli tüfek gürültüsü geliyordu, fakat artık kimsenin buna aldırdığı yoktu. Alışmışlardı. Sonra gürültü kesildi, gramofonun sesi işitildi:

Senin aşk mırıltılarına inanmıyorum...

Göçmenler güldüler, birbirlerini çağırdılar sık ormanda, askerlerin yanık türküleri işitildi. Göçmenler askerlerin kuyruğuna ayrılmaz bir şekilde bağlanmışlardı artık. Hiç dinmeyen toz bulutları arasında yürümeye devam ettiler.

22

Düşman ilk defa yollarım kesti. Yepyeni bir düşmandı bu.

Niçin acaba? Ne istiyorlardı onlardan?

Kozhuk bunun bir kapan olduğunu gördü: Solda dağlar, sağda deniz ve bu ikisi arasında da yol. Yolun ilerisinde de çağlayarak akan bir dağ ırmağının üzerinde bir köprü. Köprüden kaçınmanın imkanı yoktu. Köprünün üstüne de makineli tüfeklerle bir top yerleştirilmişti. Çelik tellerden örülmüş olan bu havada asılı nesne herhangi bir orduyu kıstıracak bir tuzaktı.

Birlikleri yayabilmek çok esaslı bir şey olurdu, ama bu da ancak geniş stepte yapılırdı, burada değil.

Düşmana karşı izleyeceği hareket konusunda bir bildiri geldi Smolokurov'un karargâhından. Kozhuk'un yüzü birden sapsarı kesildi, çenesi kasıldı, kağıdı okumadan buruşturarak yere fırlattı. Askerler yere atılan kağıdı hemen kaldırdılar dikkatle düzelttiler ve içine kuru yaprak doldurarak sigara niyetine içmeye başladılar.

Kozhuk'un ordusu yol boyunca uzanıyordu. Arkasına dönüp baktı Kozhuk: Üstü başı paramparça, ayakları çıplak bir kalabalık, yarısının adam başına iki-üç mermisi ancak vardı, ama cephaneleri yoktu. Hepsi hepsi bir top ve onaltı gülle. Fakat Kozhuk onları sanki hepsinin yüzlerce kurşunu varmış ve topları da arkalarında mermi sandıklarıyla dizi dizi duruyorlarmış gibi görüyordu. Çevrelerinde de, ilerlemeleri-

nin çok doğal olduğu, kendi memleketlerinin stepleri varmış gibi davranıyordu.

Hayat dolu gözleri parıldayarak, «Yoldaşlar,» diye söze başladı. «Şimdiye kadar Kazaklarla savaştık, Kadetlerle savaştık. Ne için savaştığımızı biliyorduk: Karşımızdakiler İhtilali boğmak istiyorlardı.»

Askerler ters ters baktılar kumandanlarının yüzüne; gözlerinden ne demek istedikleri açık açık okunuyordu.

Anlatmanın gereği yok şimdi bunu. Biliyoruz. Ne olacakmış yani? Biz o köprü kapanma girmek niyetinde değiliz.

«Kazakların elinden kaçtık. Dağlar şimdi bizi onlardan koruyorlar. Bir soluk alacak zamanımız oldu. Fakat yeni bir düşman çıktı şimdi yolumuza. Kim bu yeni düşman? Gürcü menşevikler de, Kadetlerle aynı ayaktan aksarlar, onlar da, burjuvaların tarafını tutarlar, tek hayalleri sovyet iktidarını yıkmaktır.»

Askerler gözleriyle cevap verdiler gene:

Sen gönlünün istediği kadar Sovyet iktidarınıdan söz et bize. Sırtımızda giyecek birşeyimiz yok, ayağımız çıplak, bir lokma yiyeceğimiz kalmadı.

Kozhuk bunları onların gözlerinde okudu ve bunun herşeyin sonu olduğunu anladı.

Son kozunu oynayarak atlılara seslendi.

«Yoldaşlar, atlı bir saldırıyla köprüyü derhal ele geçirmek size düşüyor.»

Atlıların hepsi de, kumandanlarının kendilerine makineli tüfek ateşi altında tek sıra halinde köprüden geçmek için çılgınca bir emir verdiğinin farkındaydılar. Önlerinde iki üç atlının yanyana geçebileceği ka-

dar yer yoktu; bir kısmının cesetleri köprü üzerine yıkıldığı zaman, ileri gitmeye imkan bulamayan diğerlerinin geri kaçmaya çalışırken biçilecekleri anlamına geliyordu bu.

Fakat Çerkez kaputları içinde öyle yakışıklı duruyorlar, ailelerinin mirası olan gümüş kakmalı silahları öylesine parlıyor, uzun Gürcü ve Kuban kalpaklarının öyle hoş, öyle bir meydan okuyan havası var ki.. Kuban steplerinden gelen üstün hayvanları öylesine bir canlılıkla başlarını sallıyorlar, dizginlerini zorluyorlar ve de herkes kendilerine öylesine bir hayranlıkla bakıyordu ki, atlılar hep bir ağızdan, «İstediğini yapacağız Kozhuk Yoldaş!» diye bağırdılar.

Kozhuk'un topları gizlendikleri yerden köprünün arkasmdaki kayalıkların oradaki makinelilerin bulunduğu noktayı dövmeye başladı. Atlılar kalpaklarını düzelttiler ve hiç bağırmadan, ateş etmeden yolun dönemecinden ileri fırladılar. Korku içindeki hayvanların kulakları geriye yatmış, başları önde, burun delikleri açılmış dörtnala saldırmışlardı köprüye.

Şarapnel yağmuru altında gizlenen Gürcü makineli tüfekçileri dağlardan gelen yankıların sonsuza dek çoğalttığı bu top atışı karşısında sağırlaşmışlardı. Bir an için Kozhuk'un atlılarının bu beklenilmedik çılgınlığı onları şaşırttı, fakat sonra derhal kendilerini toparladılar ve ateşe başladılar. Bir at düştü, sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü. Fakat atlılar köprüyü yarılamışlardı bile. Bir an sonra köprünün ucuna yaklaşmışlardı ki, Kozhuk'un onaltıncı mermisi patladı ve atlılar karşı tarafa geçti.

«Hurr-rra! Hurr-rra!»

Kılıçlarını hızla sağa sola savuruyorlardı. Köprü-

nün gerisinde bekleyen Gürcü birlikleri püskürtüldüler ve kaçmaya başladılar.

Köprüyü bekleyen Gürcüler denize doğru kaçıyorlardı, fakat subayları erlerden önce motorlara yetişmişler ve denize açılmışlardı bile. Bacalardan kalın kara duman sütunları yükseldi ve gemiler açık denize doğru yol almaya başladılar.

Boğazlarına kadar suya girmiş olan askerler kollarını uzatmışlar, gemilerin ardından ağızları açık bakakalmışlardı. Bağırıyorlar, küfür ediyorlar, yalvarıyorlar, çocukların hatırı için bağışlanmalarını diliyorlardı: Fakat hepsi boşunaydı.

Hızla inip kalkan kılıçlar boyunlarını, başlarını, omuzlarını kesiyor, sular kan rengine boyanıyordu.

Ufukta birer kara leke gibi görünen gemiler gözden kayboldukları zaman kıyıda onlara yalvaracak yada küfür edecek kimse kalmamıştı.

23

Kayalık tepeler çevreliyordu ormanları, dar ve derin boğazları. Tepelerden aşağı döne döne inen rüzgar havayı tazeliyor, ama yola kadar inmeye gücü yetmiyordu: Yol, tozun, sıcaklığın, sineklerin esiri olarak kalmaya devam ediyordu.

Yarıklarından çıplak ağaç köklerinin fırladığı dimdik kayalıkların arasında birdenbire daralan yolun dönemeçleri yürüyenlerin, öndekilerin ve arkadakilerin ne yaptığını görmelerine engel oluyordu. Boğazdan çıkıp da kenarından dolaşmanın imkanı yoktu. İlerlemekten, durmadan ilerlemekten başka hiçbir çaresi olmayan insan seli büyük bir uğultuyla akıyordu boğazda. Kayalar gözlerden saklıyorlardı şimdi uçsuz bucaksız denizi.

Bazan, hiçbir görünür sebep olmadan bu akış duruyordu. Arabalar, insanlar, atlar saatlerce duruyorlardı, neden durduklarını bilmeden. Sonra gene yürümeye başlıyorlar, biraz geçince gene duruyorlardı. Niçin, kimse bilmiyordu. Hiçkimse arabalardan, biraz ilerdeki dönemeçten ve kayalardan meydana gelen bir duvardan başka birşey göremiyordu.

İnce bir ses yükseldi birden:

«Ana, elmalara bak, elmalara.»

Diğer bir arabadan bir ses duyuldu;

«Ana, anacığım!»

Sırayla bütün arabalardan yükselmeye başladı çocuk sesleri.

«Sus çocuk. Nasıl alayım ben o elmaları? O duvara tırmanılır mı hiç. Bak, her yanımız dümdüz duvar.»

Ama çocukları susturmanın imkanı yoktu. Ağlıyorlar, tepiniyorlar, umutsuz çığlıkları göğe yükseliyordu.

«Ana, bana mısır ver. Elma ver... elma... elma...»

Anaların gözleri alev alevdi. Kapana sıkıştırılmış dişi kurtlar gibi çılgıncasına bakıyorlardı çevrelerine. Sonra hep birden çocuklarını dövmeye başladılar.

«Kes sesini ulan! Sessiz duramaz mısınız siz? Ölseniz keşke! Bıktım sizlerden artık.»

Kızgın ve çaresiz yaşlar boşanıyordu gözlerinden.

Uzaklardan boğuk boğuk silah sesleri geliyordu. Kimse bunların ne demek olduğunu bilmiyor, kimse bunlara aldırmıyordu. Bir iki saat durduktan sonra yeniden yürüyüşe geçtiler, biraz sonra gene durdular.

«Ana... darı... ana...»

Yiyecek bir lokma bulmak için öldürmeye hazır, patlayacak hale gelmiş analar arabaların altım üstüne getiriyorlar, birbirleriyle çatışmak için bahane arıyorlardı.

Taze darı başaklarını diş etleri cılık yara haline gelene, ağızlarından kanlar akana kadar uzun uzun çiğneyip yumuşattılar gene. Sonra küçük aç ağızlara eğilerek ılık dilleriyle bu bulamacı yavrularının ağızlarına ittiler. Aç çocuklar bunu ağızlarına alıyorlar, yutmaya çalışıyorlardı, fakat saman parçaları boğazlarına takılıyor, öksürüyorlar, boğulacak gibi oluyorlar, tükürüp yeniden ağlamaya başlıyorlardı.

«İstemiyorum bunu, istemiyorum.»

Analar kendilerini tutamayıp dövüyorlardı çocuklarını.

«Ne istiyorsunuz öyleyse allahın cezaları?»

Çocukların gözyaşları pis yüzlerine bulaşıyor, içlerini çekiyorlar, yutkunuyorlardı.

Kozhuk, dürbünüyle düşmanın durumunu izliyordu. Çevresine toplanmış olan kumandanlar da dürbünleriyle düşmandan yana bakıyorlardı; askerler de gözlerini kasmışlar, sanki dürbünleri varmışcasına bakıyorlardı uzaklara.

Son bir dönemeçten sonra boğaz genişledi. Uzaklarda mor dağlar göründü. Geniş ve karanlık bir orman boğazın ağzına kadar dimdik iniyordu. Dağın taşlık olan doruğunda on metre yüksekliğinde bir kaya vardı. İşte düşman siperleri bu uçurumun eteğinde kazılmıştı ve düşmanın onaltı topu yolun boğazdan çıktığı noktaya çevrilmişti. Yürüyüş kolunun ilk safı boğazın kayalık kapısından çıktığı anda bütün toplar ve makineli tüfekler bir anda mermi yağdırmaya başladılar üzerlerine. Askerler kayaların arkasına çekildiler. Kozhuk durumu kavramıştı: Tek bir umutları yoktu, bir kuş bile geçemezdi buradan. Yola devam, bile bile ölümün kucağına atılmak demekti. Uzaklarda bembeyaz görünen küçük kasabaya, kara Gürcü tekneleriyle beneklenmiş mavi körfeze baktı. Yeni bir kaçış yolu bulmalıydı - fakat nasıl?

Düşmanın hiç beklemediği bir hareket yapmalıydı - ama nasıl bir hareket? Dizüstü çökerek yola serilmiş haritanın üzerine eğildi, her bir çizgiyi, her bir patikayı incelemeye başladı.

«Kozhuk yoldaş!»

Başını kaldırdı. Karşısında ayakları üzerinde sallanan neşeli iki asker duruyordu.

«Sersem herifler, içmişler,» diye düşündü Kozhuk.

Fakat hiçbir şey söylemeden baktı yüzlerine.

«Durumu görüyorsun, Kozhuk yoldaş, bu yola devam imkanı kalmadı. Bu Gürcüler hepimizi öldürürler, fakat biz bir gönüllü keşfe çıkalım dedik...»

Kozhuk gözlerini adamların yüzünden ayırmıyordu.

«Soluğunuzu üfleyin bakalım, tutmayın soluğunuzu. Bunun cezasının kurşuna dizilmek olduğunu biliyorsunuz değil mi?»

«Tanrı tanığımız olsun ki, orman havası bu Kozhuk yoldaş. Ormanda gezinirken ciğerlerimiz temiz orman havasıyla doldu da.»

Fıldır fıldır Ukraynalı bakışları olan adamlardan biri, «Buralarda zaten meyhane filan yok,» dedi. «Sadece ağaç var ormanda, ağaç.»

«Adam gibi konuşun karşımda.»

«İşte dediğimiz gibi Kozhuk yoldaş, ormanda hem geziyor hem de ciddi şeylerden sözediyorduk. Ya burada yolun ağzında sonumuz gelecek, ya da geri dönüp Kazakların eline düşecektik. İkisi de birbirinden beter bir son. Ne yapabilirdik diye düşünüyorduk, birdenbire önümüze ne çıktı dersin? Ağaçlar arasında bir Gürcü meyhanesine rastlamayalım mı? Yavaş yavaş yaklaştık, dört Gürcü oturmuş şişkebap yiyorlar, şarap içiiyorlardı. Gürcülerin ne kadar ayyaş olduklarını bilirsin. Soluğumuz kesilene kadar tıkadık burunlarımızı. Bellerinde tabancaları vardı dördünün de. Birden üstlerine atlayıp ikisini öldürdük, ötekilere de, sakın kımıldayayım demeyin, dört yandan sarıldınız, dedik. Ne yapacaklarını şaşırdılar herifler. Hiç de böyle birşey beklemiyorlardı. Üçüncüsünü de öldürdük, dördüncüsünü de sıkı sıkı bağladık. Meyhaneciye ge-

lince o yarı ölüydü zaten. İşte yemin ederiz ki, olup biten buydu, Kozhuk yoldaş. Heriflerin yarıda bıraktığı şişleri tamamladık, ama sen yasak ettin diye şaraba elimizi bile sürmedik doğrusu.»

«Cehennemin dibine gitsin şarap! Eğer kokladıysam şimdi suratım çarpılsın. Bütün içim...»

«Devam edin.»

«Ölüleri ormanın içine çektik, silahlarını aldık, Gürcü ile meyhaneciyi de buraya getirdik. Yolda gelirken aşağı kasabadan beş erkekle birkaç kadına rastladık. Bunlar da bizim gibi Rus. Gürcüler ise başka, onlar Asya'lı kara kara yüzleri var, bizim ırktan değiller, beyaz kadın için deli oluyorlar. İşte bu bizimkiler patikalardan geçerek kasabanın çevresinden dolaşabileceğimizi söylediler. Çok berbat bir yolmuş dediklerine göre, uçurumlar, boğazlar varmış, çalılıklarla kaplıymış. Ama gene de geçilirmiş. Avuçlarının içi gibi biliyorlar bu yolu.»

«Nerede bu adamlar?»

«Buradalar.»

Bir tabur kumandanı öne çıktı.

«Kozhuk yoldaş,» dedi. «Biz şimdi kıyı tarafını inceledik, oradan geçme olanağı yok. Dimdik kayalar yükseliyor denizden yukarı.»

«Su derin mi?»

«Kayaların yanında bele kadar geliyor, bazı yerlerde boğazına çıkıyor, bazan da başını aşıyor insanın.»

Bir kenarda ciddi ciddi kumandanlarını dinleyen asker söze karıştı, «Ne olacakmış yani? Dağlardan yuvarlanmış kayalar var suyun içinde, onlara basar basar geçeriz.»

Herkes birşeyler söylüyor, her kafadan bir ses çıkıyordu. Durum biraz daha açıklığa kavuşmuştu şimdi.

Kozhuk kumandanları toplantıya çağırdı. Çeneleri kasılmıştı, kalın kaşları altındaki gözleri burgu gibiydi, yüzünden hiçbir şey okunamıyordu.

«Yoldaşlar, sizlere söyleyeceğim birşey var. Her üç takım da kasabanın çevresini dolaşacak. Güç bir iş bu. Patikalardan, yol olmayan yerlerden geçmek, çalılıklar arasında yol açmak, tepeler aşmak, yarlardan aşağı inmek gerek. Fakat ne pahasına olursa olsun, başarmamız gerekiyor.»

«Hepimiz mahvolacağız, tek bir at bile kalmayacak geriye dönecek.»

«...Bize yol gösterecek beş rehberimiz var. Burada yaşayan Ruslardan. Onların da Gürcülere hınçları var. Ailelerini tutsak olarak tuttuklarını söylüyorlar Gürcülerin. Sizler kasabanın arkasından dalmalısınız içeri...»

Sustu, dar boğaza dolan akşama baktı, sakin sakin, «Herşey yerle bir edilecek,» diye sözünü bitirdi.

Atlılar kalpaklarını enselerine devirdiler.

Eyerlerine sıçrayarak, «Emirlerini yapacağız, Kozhuk yoldaş,» dediler.

Kozhuk devam etti:

«Piyade alayı... Kromov yoldaş alayını denize indir ve kayaların üstünden atlayarak limana git. Gün doğarken tek bir silah bile atmadan rıhtıma bağlı gemileri işgal edeceksin.»

Gene bir süre sustuktan sonra, «Herşey yerle bir edilmeli,» dedi.

Kumandanlar düşünüyorlardı: Eğer Gürcüler tam can alıcı noktaya bir tek silahlı asker koysalar, denizdeki askerleri teker teker vurmaya yetip artardı bile.

Fakat hep bir ağızdan, yüksek sesle, «Emirlerin yerine getirilecek, Kozhuk yoldaş,» dediler.

«Önden saldırı için iki alay hazır olsun.»

En yüksek tepelerdeki kızıl gölgeler birbiri arkasından solmaya başladı. Akşamın koyu maviliği her yanı sarıyordu. Kayaların arkasmdan ağır ağır gece süzülüyordu.

Kozhuk, «Hücüm emrini ben vereceğim,» dedi.

Kozhuk'un önünde sessiz duran bu insanların üzerinde çevrelerindeki tabiatın derin bir etkisi vardı: Sık orman, arkasında taştan bir duvar ve hepsinin üstünde son'un bir sembolü gibi duran dimdik bir kaya. Kaya bir an için başlarına dikildi ve sonra karanlığın içinde kayboldu. Gece çökmüştü. Kozhuk küçük bir kayanın üstüne çıktı: önünde kara ayakları çıplak, üstleri paramparça bulanık bir insan yığını, tehditle sallanan kara süngüler vardı.

Bütün gözler kendisine çevrilmişti. Hayatlarının bağlı bulunduğu esrarı çözecek o idi. Bu çıkılmaz durumdan onları çıkaracak yolu ancak o biliyordu. Hepsi inanıyorlardı buna.

Bu kendini iteleyen binlerce gözün gücüyle insanüstü bir kudret duyan ve hayat yada ölüm demek olan bir esrarın anahtarının elinde olduğunu hisseden Kozhuk, «Yoldaşlar,» dedi. «Başka yapacak birşeyimiz yok. Ya burada öleceğiz, yada yakında arkamızdan yetişecek olan Kazakların elinde öleceğiz işkenceyle. Düşmanla aramızda çok büyük kuvvet farkı var,

tüfeğimize kurşunumuz, topumuza mermimiz yok; çıplak elle dövüşmek zorundayız karşımızdaki onaltı düşman topuyla. Fakat hep birden...»

Bir an durakladı. Yüzü kaya gibi sertti. Dinleyenlerde ürpertiler uyandıran kendisinin olmayan bir sesle haykırdı sonra, «Eğer hep birden, tek bir vücut gibi saldırırsak, kendi milletimize giden yol açılacaktır önümüzde.»

Olmayacak şeyler değildi bu söyledikleri, hepsi biliyorlardı bunu. Fakat gene de bunu o garip sesiyle ilan ettiği zaman sözlerinin şaşırtıcı yeniliğinin farkına varan askerler tek bir ağızdan cevap verdiler: «Tek bir vücut gibi! Ya geçeriz, ya ölürüz!»

Sırtlar artık beyaz beyaz sırıtmıyordu karanlıkta, gözgözü görmez olmuştu şimdi. Son atlı grubu da gözden kaybolmuştu. Kuru dere yatağına inerken düşmemek için birbirlerinin paramparça pabuçlarına tutunmaya çalışan askerler görünmüyor, yalnız arada sırada aşağı yuvarlanan taşların gürültüsü duyuluyordu. İki alayın son safları da sık ormanın içinde eridiler, kayboldular.

Arkada siviller tarafında kopkoyu bir sessizlik hüküm sürüyordu; damar damar atan hayatı ne bir ateş, ne bir kahkaha yansıtıyordu.

Açlıktan avurtları çökmüş yüzleriyle arabalarda yatan çocuklardan bile bir inilti dahi yükselmiyordu.

24

Kısa kırpılmış bıyıkları ve badem gözleriyle kadınlar arasında fırtınalar yarattığını çok iyi bilen Gürcü subayı tepenin düzlüğünde bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Sırtında ince belini ortaya çıkaran kırmızı bir Çerkez kaputu vardı. Omuzlarındaki sırma apoletler parıldıyordu. İkide bir çevresine bakıyor, baktığı her yanda siperler, iyi gizlenmiş makineli tüfekler görüyordu.

Otuz metre kadar ileride o duvar gibi dik yamaç başlıyordu. Yamacın altında uzanan balta girmemiş ormanın biraz berisinde beyaz yolun çıktığı boğaz vardı. Düzlükteki bütün topların namluları oraya çevrilmişti. Düşman oradaydı.

Nöbetçiler ölçülü adımlarla makineli tüfeklerin önünde gidip geliyorlardı: İyi giyimli, dikkatli nöbetçiler.

Aşağıdaki baldırıçıplak domuzlar burunlarını boğazdan çıkarınca öyle bir ders almışlardı ki, kolay kolay unutamayacaklardı bunu.

Geçiti böylesine avuç içine alan mevzii seçen kendisi, Albay Miheladze'ydi; (Bu kadar genç olmasına rağmen gene de Albay!) bütün kıyıyı gözaltında tutan bu noktanın seçilmesi için az ısrar etmemişti doğrusu.

Albay bir kere daha baktı çevresine. Dimdik tepeler yükseliyordu sudan dışarı. Sanki herşey bir ordunun ilerleyişini önlemek için hazırlanıp yerleştirilmişti.

Fakat bunları durdurmak yeterli değildi, yoket-

mek gerekti. Albay Miheladze planını çoktan hazırlamıştı: Bu baldırıçıplaklar alayının arkasını çevirecek, önce bombardımana tutacak, sonra karaya bir birlik çıkararak iki yandan kıstıracak ve kapana girmiş sıçan gibi öldürecekti onları.

O, Kutais yakınlarında bir malikanesi bulunan Prens Miheladze, kıyı yollarında sürünen bu zehirli yılanın başını bir darbede kopartacaktı. Ruslar, Gürcistan'ın düşmanlarıydılar; Bolşevikler insanlığın, dünya kültürünün düşmanlarıydılar. Miheladzenin kendisi de sosyalistti ama - o Yunan kızını çağırtsa mıydı yanına acaba? Hayır, hayır, gelmese daha iyi olurdu... askerler vardı şimdi. Fakat kendisi gerçek bir sosyalistti, olayların tarihsel gelişimini derinliğine kavrıyordu o; sosyalizm maskesi altında kütlelerin en alçak tutkularını alevlendiren maceracıların amansız düşmanıydı.

Hiçbir zaman kana susamış bir insan değildi, kan akıtılmasından hoşlanmazdı, ama iş dünya kültürüne, kendi Gürcü halkının büyüklüğüne ve refahına geldi mi, işte o zaman acıma diye birşey kalmazdı içinde. Tek bir kişi kalmayana dek öldürülmeliydi bu karşıdakiler.

Dolaşmaya devam etti; dürbünüyle dimdik inen yarı, ormanın o delinmez karanlığını, boğazdan bembeyaz bir kurdele gibi çıkan yolu, dağ tepelerindeki akşamın kızıllığını seyrediyor, çökmekte olan karanlığın sessizliğini dinliyordu.

Biçimli vücudunu bütün güzelliğiyle ortaya koyan en iyi kumaştan yapılmış kaputu, altın kakmalı hançeri ve tabancası, bütün Kafkasya'da bir eşi olmayan o ünlü kürkçü Osman'ın şaheserlerinden biri olan kar beyazı kalpağı onu duyulmamış, görülmemiş bir kahramanlık gösterisi yapmaya yöneltiyordu. Bunlar, kendisiyle diğerleri arasında bir engel, kendisiyle karşısında

esas vaziyette duran askerler arasında ve kendi bilgi ve tecrübesine sahip olmayan diğer subaylar arasında bir duvar yaratıyordu. Aralarında öylesine sırım gibi dolaşırken yalnızlığın ağırlığını daha çok duyuyordu.

«Hey! Buraya bak!»

Dürüst sarışın yüzlü, albayınınki gibi kara gözlü genç Gürcü emireri doğrularak subayını selamladı.

«Buyrun, komutanım.»

O Yunan kızını getir, demek albayın dilinin ucundaydı. Söylemedi ama, ters ters bakarak askerin yüzüne, «Yemek hazır mı?» diye sordu.

«Evet, efendim. Subaylar bekliyorlar.»

Albay, kendisi önlerinden geçtikçe yerlerinden fırlayarak hazırol durumuna geçen askerlerin önünden yürüdü. Yüzleri süzülmüştü erlerin, ulaşım yolları kesildiği için günde bir avuç darı yiyebiliyorlardı ancak. Albaylarını gözleriyle izleyerek selamladılar, o ise beyaz eldivenli elini şöyle bir sallamakla yetindi. Mavi dumanlar çıkararak yanan ateşlerin, topçularm, çatılı tüfeklerin yanından geçerek beyaz bir çadıra girdi. İçerde kurulmuş olan sofranın üstü içki şişeleri, tabaklar, kadehler, havyar, peynir ve çeşitli meyvelerle donatılmıştı.

Albayları kadar genç ve dar Gürcü kaputları içinde onun kadar alımlı olan subaylar bir anda sustular. Hepsi ayağa kalktı.

Albay, «Yemeğe başlayabiliriz, beyler,» dedi. Hepsi oturdular.

Gece yatmak üzere çadırına çekildiği zaman albayın başı dönüyordu. Emirerine parıl parıl çizmelerini çekmesi için ayağını uzatırken, niçin Yunan kızını getirtmedim, diye düşünüyordu, ama belki de böylesi daha akıllıcaydı.

25

Gece dağları, tepeleri ve gündüzün düzlükten aşağı sarkan o müthiş uçurumu yutmuştu. Uçurumun dibinde uzanan sık orman da görünmüyordu artık. Hiçbir şey görünmüyordu.

O kadife karanlığın içindeki herşey gibi kapkara bir nöbetçi dolaşıyordu tepedeki düzlükte. Ağır ağır on adım ilerliyor, topuğu üzerinde dönüyor ve gene ağır ağır geri dönüyordu. Bir yöne doğru yürürken bir makineli tüfeğin karaltısını görür gibi oluyor, diğer yana yürürken de ağzına kadar karanlıkla dolu uçurumun yakınlığını hissediyordu. Bu görünmeyen uçurumun orada olması gerçeği kendisine güvenlik veriyordu; uçurum bir kertenkelenin bile çıkamıyacağı kadar dikti.

Nöbetçi alışık adımlarla on adım ileri gitti, topuğu üzerinde döndü ve on adım geri yürüdü.

Köyünde küçük bir meyve bahçesiyle ufak bir tarlası vardı. Karısı Nina kucağına küçük oğlu Sergo'yu almış kendisini bekliyordu. Onlardan ayrılırken Sergo nasıl da o kara eriğe benzeyen gözleriyle babasına bakmış ve sonra anasının kucağına atlayarak, küçük tombul kollarını uzatıp gülmüştü. Oğlanı anasının kucağından alınca nasıl da açık ağzını babasının yüzüne yapıştırmış, suratını tükürük içinde bırakmıştı. İşte şimdi bu karanlık düzlükte o tatlı ve dişsiz gülümsemesi, o tükürük balonlarıyla oğlunu görüyordu karşısında.

On ağır adım, azbuçuk görünen makineli tüfek,

geriye dönüş ve ağzı açık uçurumun başladığı tahmin edilen yere gene on adım.

Bolşevikler bir kötülükte bulunmamışlardı kendisine. Fakat o bulunduğu yerden ateş edecekti onlara. Bir kertenkele bile çıkamazdı yola, onlar tarafından görülmeden. Bolşevikler çarı öldürmüşlerdi, çar ise Gircüstan'ın candamarını kesen adamdı. İyi olmuştu. Halkın dediğine bakılırsa, Rusya'da köylüye toprak verilecekti. İçini çekti. Askerdi kendisi, emir verilince karşıya, yolun üstüne ateş edecekti...

Küçük Sergo'nun o dişsiz gülüşü geldi gene gözlerinin önüne; yüreği sıcaklandı birden, gülümsedi, fakat esmer yüzü gene eskisi gibi ciddiydi.

Gecenin sessizliği dört bir yanı dolduruyordu. Sessizliğin derinleşmesinden şafak sökme vaktinin yaklaştığını anladı. Başı ağrılaşmıştı, arada sırada önüne düşüyor, sonra hemen kendini toparlıyordu. Karanlık geceden daha da karanlıktı dağlar. Aralarındaki kayalıklı boşluklarda yıldızlar parıldıyordu.

Hiç bilmediği bir gece kuşunun korkunç çığlığa geldi uzaklardan. Gürcistan'da böyle korkunç sesler çıkaran kuşlar yoktu.

Herşey korkunç bir ağırlığın altında eziliyordu sanki, herşey hareketsizdi; fakat gene de bir karanlık ummanı gibi üzerine geliyordu herşey. Herşeyin hareketsiz olmasını ve gene de kendisine doğru yüzmesini hiç de garipsemiyordu.

«Nina, sen misin?... Sergo nerede?»

Gözünü açtığı zaman korkuluğa dayanmış olduğunu gördü, başı göğsünün üstüne düşmüştü. Rüyasının son görüntüsü gözlerinin önünde yüzüyordu gecenin karanlığında.

Başını salladı, herşey gene yerli yerine oturdu. Adam şüpheyle önüne baktı; görülmekten çok hissedilen karanlık, zor seçilen korkuluk, uçurumun kenarı, makineli tüfek yerli yerindeydi. Uzaklarda bir kuş öttü. Gürcistan'da böyle kuşlar yoktu.

Önünde, derinliklerinde geçilemeyen ormanları sakladığını bildiği sessiz bir bilinmeyen umman uzanıyordu. Esnedi. «Yürümeliyim, yoksa...» diye düşündü. Fakat düşüncesini tamamlayamadı, sonsuz ve yenilmez hareketsiz karanlık gene uçurumdan üzerine doğru yüzüyordu. Bir özlem acısı sızlattı yüreğini.

Sordu:

«Gecenin karanlığı yüzer mi?»

Birisi cevap verdi.

«Evet.»

Fakat bu cevap sözlü değil de, dişsiz ağızdan çıkan bir gülüş gibiydi.

Bir an için o dişsiz, yumuşak ağzın yüzüne çarptığını sandı. Elini uzattı. Nina çocuğun başını yere düşürdü. Baş yuvarlandı, yuvarlandı (tam bu sırada soluğu kesilir gibi oldu) ve uçurumun kenarında durdu. Karısı çılgın bir korkuya kapılmıştı - fakat... hayır, onu korkutan bu değildi. Onu şaşırtan, korkutan başka, bambaşka birşeydi. Uçurumun kenarından yüzlerce baş yükseliyordu. Bunlar gittikçe yükseldiler, yükseldiler, boyunlar göründü, kollar kalktı, omuzlar ortaya çıktı ve sanki kasılmış bir çeneden çıkan paslı, demir gibi bir ses çevredeki sessizliği ve donukluğu yırttı.

«İleri! Hücum!»

Vahşi yaratıkların karşı konulmaz kükreyişleri herşeyi yıktı bir anda. Gürcü nöbetçi bir el ateş etti ve

yere yıkıldı; anasının kucağında ileri doğru atılan, kollarını babasına uzatan, gülümseyen ağzından, çevreye tükürükler saçan çocuk gözden kayboldu.

Çadırından fırlayan albay limana doğru umutsuz bir koşuya başladı. Çevresi kayaların ve yerlere serili cesetlerin üzerinden atlayarak koşan askerlerle sarılıydı. Arkasından kendisini daha hızlı, koşmaya zorlayan insanlıkdışı bir kükreme geliyordu. Atlar koşumlarını parçalıyorlar, tepiniyorlardı.

Taşların, çalılıkların üstünden bir çocuk kadar çevikçe atlayan albay öylesine koşuyordu ki, bir an geliyor yüreği duracak gibi sıkışıyordu. Gözlerinin önünde liman vardı... gemiler ve kurtuluş vardı. Ayaklarının hızına uyan düşünceleri beyninde hatta bütün vücudunda çakmak çakmak yanıyordu.

«Eğer - ah - eğer bir kurtulsam... beni öldürmeseler... her işlerini yaparım onların... hayvanlarını tımar eder... bulaşıklarını yıkar... tezek taşır... bir bağışlasalar hayatımı... canımı bir bağışlasalar!... Tanrım! Hayat öylesine değerli...»

Fakat o toprağı bile sarsan gürültü çok yaklaşmıştı şimdi. Hem arkasından hem de yanından geliyordu artık. Ve daha da korkuncu, ölmek üzere olan gecenin sessizliğini dolduran o müthiş ve gittikçe artan kükreyişe karışan kısık sesli küfürler çevresini kuşatıyordu.

Bu kükremenin korkunçluğunu belirtmek istermiş gibi ikide bir kuru ve delici bir ses geliyordu kulağına: Krak! Krak! Dipçiklerin altında insan kafalarının ceviz gibi kırıldığını anladı. Kısa ve acı çığlıklar da işitiliyordu arada: Süngüler görevlerini yapıyorlardı.

«Yaşamak... acısalar bana... vatanımı reddede-

rim... anamı reddederim... şerefimi... aşkımı... kıymasalar bana... sonra hepsi yeniden kazanılır nasıl olsa... yaşamak... yaşamak...»

Bütün kuvveti, gücü eriyip gitmiş gibiydi, fakat son bir hamleyle başını omuzları arasına çekti, yumruklarını sıktı, kollarım kastı ve öylesine bir hızla ileri fırladı ki, rüzgar yüzüne çarpıyor, uğuldayarak kulaklarına doluyordu. Çılgınlar gibi koşan askerler geride kalmışlardı. Onların çığlıkları kaçan albaya kanat takmıştı.

Krak! Krak! Krak! Fakat limana varmıştı artık... gemiler... oh, kurtuluş!

Merdivene tırmandı, fakat birden durdu. Burada da birşeyler oluyordu, heryerde, gemilerde, kıyıda, limanda, her tarafta garip birşeyler oluyordu. Krak! Krak! Dört bir yandan aynı ses geliyordu.

Albay şaşkınlıktan donup kalmıştı. O insanın beynini patlatan kükreme ve o keskin «krak, krak!» sesi burada da duyuluyordu. Burada acı çığlıklar bir alev gibi parlıyor ve hemen sönüyordu.

Albay geri döndü ve daha da artan bir hız ve çeviklikle limandan uzaklaşmaya başladı. Denizin sonsuz maviliği son bir an bir tepenin arkasında parıldadı.

«Yaşamak... yaşamak...»

Sessiz ve karanlık pencereleriyle dilsiz ve ruhsuz kendisine bakan beyaz badanalı evlerin yanından geçerek şehrin dışına, Gürcistan'a giden beyaz ve sakin yolun başladığı yere koşmaya başladı. O dünya kültürünün dağıtıcısı Gürcistan'a, albaylığa yükseldiği o Gürcistan'a değil de, o sevgili eşsiz Gürcistan'ına, baharda çiçek açan ağaçların buram buram koktuğu, ağaç-

larla kaplı tepelerin üstünde karlı dağların yükseldiği, havasının sıcak ve baygın kokulu olduğu Gürcistan'a, neşeli sokaklarıyla Tiflise, Kur'ası köpük köpük akan Gürcistan'a.

«Ah, yaşamak... yaşamak...»

Artık evler seyrekleşmiş, aralarını bağlar doldurmaya başlamıştı. Kükreme, o korkunç kükreme, silah sesleri uzakta kalmıştı artık.

«Kurtuldum.»

O an birden şehir sokakları nal sesleriyle gümbür gümbür gümbürdedi, köşeden dörtnala atlılar çıktı ve o kahredici kükreme gene işitildi. Atlıların kılıçları havada daireler çizerek dönüyorlardı.

Sabık Prens Miheladze, sabık Gürcü albayı «İmdat, imdat!» diye bağırarak tersyüz etti. Soluğunu tutarak önüne ilk çıkan sokağa dalıp şehrin ortasına doğru koşmaya başladı. bir iki bahçe kapısı, bir iki ev kapısı yumrukladıysa da kendisine ses veren çıkmadı. Kalın demirlerle örtülü kapıların ardında yaşayanlar sokakta olup bitenlere korkunç bir ilgisizlik duyuyorlardı.

Birden aklına birşey geldi: Tek kurtuluş umudu o Yunan kızındaydı. O kendisini bekliyor olmalıydı şimdi, parıl parıl kara gözleri acıma dolu. Yeryüzünde tek insan o idi şimdi. Onunla evlenecek, ona topraklarını, malını, mülkünü verecek, eteğinin ucunu öpecekti onun.

Albayın kafatası binbir parçaya ayrıldı birden.

Parıl parıl bir kılıç kafasını yarmış, beyni dışarı akmıştı.

Şehrin üstüne ağır bir sis çökmüş, sıcak dayanıl-

maz bir hal almıştı. Sokaklar, alanlar, liman, rıhtım, anayol hep cesetle doluydu. Garip garip biçimlerde yatıyordu ölüler. Kiminin boynu kesikti, kimininse hiç kafası yoktu. Kaldırımların üstüne beyinler yayılmıştı pelte pelte. Evlerin, duvarların önünde kara, pıhtılaşmış kan birikintileri vardı, mezbahada olduğu gibi. Kapıların altından kanlar sızıyordu sokaklara.

Gemiler, güverteler, kabineler, makina daireleri hep cesetle doluydu. Güzel, ince yüzlü, ince bıyıklı cesetler. Rıhtımın korkuluğuna yaslanmış yatan cesetler. İnsan eğilip berrak mavi suya bakınca yeşil yosunlu taşların üstünde sakin sakin yattıklarını görüyordu cesetlerin. Üzerlerinde gümüş gibi balıklar yüzüyordu.

Şehrin ortasında silah sesleri ve bir makineli tüfeğin ısrarlı takırtısı geliyordu. Katedralin çevresinde toplanmış bir Gürcü bölüğü kahramanca can veriyordu. Bir süre sonra orada da sessizlik egemen olmaya başladı.

Ölüler kendi başlarına yatıyorlar, dirilerse sokakları, caddeleri, rıhtımı dolduruyorlardı. Şehrin dış yolları, dağların etekleri, anayol, kuru dere yatakları silme insan, araba ve atla doluydu. Şaşkınlık belirten sesler, bağırıp çağırmalar, kahkahalar, dinmeyen bir uğultu can katıyordu havaya.

Bu ölüler ve diriler sokaklarından Kozhuk geçiyordu atının üstünde.

«Zafer, yoldaşlar, zafer!»

Ve sanki hiç kimse ölmemiş, hiç kan dökülmemiş gibi neşeyle cevap veriyordu halk.

«Hurraa!»

Uzaktaki mor dağlarda yankıyan bu ses tepenin

ötesinde, gemilerin ötesinde, sıcak maviliğin içindeki körfezde eriyip ölüyordu.

Pazar yerinde, dükkanlarda hummalı bir faaliyet vardı. Tahta sandıklar parçalanarak açılıyor, kumaşlar, battaniyeler, gözlükler, etekler hırslı eller tarafından kapışılıyordu.

Kuvvetli ve adeleli vücutlarını saran sımsıkı denizci üniformaları, boru gibi pantolonları, kurdeleleri uçuşan şapkalarıyla denizciler dört bir yana dağılmışlar, çılgınlar gibi bağırıp çağırıyorlardı.

«Tut şunun ucundan!»

«Çabuk ol, ulan!»

«İndir şu rafı aşağı!»

Ellerini çok çabuk tutuyorlardı. Birisi başına kurdeleli, tüylü bir kadın şapkası geçirmiş, yüzüne tülünü örtmeye çalışıyordu. Bir diğeri dantelli ipekli bir kadın şemsiyesi açmış ortalarda dolaşıyordu.

Partallar içinde, pis ayaklı, yaralı askerler de bir mal edinme telaşı içindeydiler. Bunlar daha çok pamuklu ve basma kumaşlara saldırıyorlardı; karıları ve çocukları için.

Birisi bir kutudan çıkardığı kolalı bir gömleği kaldırmış arkadaşlarına gösteriyordu. Gömleğin kollarını iki yana açmış gülmekten kırılıyordu adam.

«Hey çocuklar, gömleğe bakın, gömleğe!»

Gömleği kıvırıp başını sokmaya çalıştı arasına.

«Kıvrılmıyor yahu. Tahta gibi mübarek!»

Adam eğildi, sonra doğruldu, kafasını tos atmaya çalışan bir keçi gibi dikti.

«Allah, allah, kıvrılmıyor yahu. İçinde yay var bunun!»

«Aptal, kolalı gömlek o!»

«Kola da neymiş ki!»

«Patatesten yapılır, kibarlar göğüslerine koyarlar kabarsın diye.»

Zayıf ve esmer vücudu partallarının arasından görünen uzun boylu bir başkası bir frak yakalamıştı. Eline geçirdiği bu hazineyi iyice inceledikten sonra kararını verip paçavralarını attı sırtından. Çırılçıplak kalınca, maymun gibi uzun kollarını ancak dirseklerine kadar gelen kollarına geçirdi ceketin. Sonra sırıtarak baktı haline, «İş bir pantolon bulmaya kaldı,» dedi. Ama ne kadar aradı ise boşuna, bütün pantolonlar bitmişti. Adam hiç yılmadan iççamaşırı kısmına geçti. Elini attığı kutudan çıkan garip birşeyi evirdi çevirdi. «Garip şey,» dedi. «Kısa pantalon mu bu acaba?» Ama ne kadar da ince böyle. Fyodor yeni moda pantalon mu bu, ha?»

Fyodor kendi işiyle uğraşıyordu - evde hepsi de çıplak olan çocuklarıyla karısına pamuklu arıyordu o.

Kuyruklu frakı sırtına geçirmiş olan adam kaşlarını çattı, düşündü, sonra kararını vererek elindeki şeyi kirli bacaklarına geçirdi. Dizlerinin üstüne ancak varan dantelli ipekli garip bir pantolondu bu.

Arkasına bakan Fyodor kahkahayı bastı.

«Hey çocuklar, Opanasa bakın hele!»

Dükkan kahkahalarla çınladı bir anda.

«O giydiğin kadın donu senin!»

«Kadın donu olmuşsa ne çıkar yani? Kadınlar da insan değil mi?»

Opanas hayal kırıklığına uğramıştı.

«Doğru be. Aptal herifler bu kadar ince de pantolon yapılır mı sanki. Ne olacak israf...»

Kutuyu tersyüz edip yere boşalttı, altı kadın donunu üstüste geçirdi bacağına. Kirli bacakları dantellerle çevrelenmişti şimdi.

Denizciler birden kulaklarını diktiler, bir an dinledikten sonra, çılgınlar gibi kapılara, pencerelere saldırdılar. Dışarıdan küfürler, bağrışmalar, nal sesleri ve çıplak etler üstüne inen kamçı darbeleri geliyordu. Askerler de koşuştular pencerelere. Denizciler hem koşuyor hem de ganimetlerini düşürmemeye çalışıyorlardı. Atlılar kamçılarını insafsızca sağa sola indiriyorlar, denizcilerin sırtlarındaki elbiseleri parçalıyorlar, yüzlerini kan içinde bırakıyorlardı.

Kaçan denizciler kapana sıkıştırılmışlardı, en sonunda yedikleri dayağa dayanamayap yüklerini attılar ve tabana kuvvet dört bir yana dağıldılar.

Bir davul gümbürdedi. Bir borazan öttü. Pazar yeri bir anda saf, ciddi yüzlü askerlerle doldu. Ciddiyetleri üstbaşlarının gülünçlüğünü daha da belirliyordu hepsinin. Kimi hâlâ terden sırılsıklam olmuş eski paçavralarına sarınmış, kimi sırtına gömlekler geçirmişti, bir kısmının giydikleri kadın gecelik ve bluzlarından kirli boyunları, başları, kolları sırıtıyordu. Üçüncü bölüğün önderi olan uzun boylu, kuru kemik kalmış, asık yüzlü adamın sırtında çıplak vücuduna geçirdiği, kolları ancak dirseklerine varan kuyruklu bir frak vardı; çıplak dizleri beyaz danteller arasında kaybolmuştu.

Birden öfkeyle parıldayan gözleri, kasılı çenesiyle Kozhuk belirdi aralarında. Arkasından başlarında kırmızı Gürcü kalpakları ve Gürcü kaputları olan kumandanlar geliyordu. Hepsinin bellerinde gümüş kakmalı hançerler vardı.

Kozhuk, burgu gibi delici bakışlarını safların üzerinden geçirdi.

«Yoldaşlar!»

Sesi, o gece «İleri! Hücum!» diye bağırdığı zamanki gibi paslı demir sesiydi.

«Yoldaşlar, ihtilalci bir orduyuz biz. Çocuklarımız için, karılarımız için, ana-babamız için, İhtilal için, toprağımız için savaşıyoruz. Kim verdi bu toprağı bize?»

Durakladı. Sanki verilmeyeceğini çok iyi bildiği cevabı bekliyormuş gibi. Askerler hareketsiz ve sessizdiler.

«Kim verdi bu toprağı bize? Sovyet iktidarı verdi. Ya siz ne yaptınız? Siz ise haydut oldunuz, çapulculuk yaptınız.»

Zorlu bir sessizlik vardı alanda. Paslı demir ses devam etti:

«Ben bu kol'un kumandanı olarak çapulculuk eden herkesin, hatta aldıkları tek bir makara iplik dahi olsa, yirmibeş kamçı darbesiyle cezalandırılacağını bildiriyorum.»

Hepsi kendinden geçmiş onu seyrediyordu. Kozhuk'un üstübaşı paramparçaydı, kirli, buruşuk şapkası biçimini kaybetmiş, pantolonu lime limeydi.

«Çapulculuk yapan herkes üç adım öne çıksın.»

Kimse kımıldamadı irden ortaya çöken sessizlikte.

Sonra yer titredi bir anda - bir, iki, üç... ağır ve uygun adımlar. Üstleri paramparça iki-üç kişi kaldı oldukları yerde. Öne çıkanlar hep korkuluk gibi giyinmişlerdi.

«Şehirde ele geçen herşey ortak maldır, hepsi karılarınıza ve çocuklarınıza dağıtılacaktır. Aldıklarınızı önünüze koyun.»

En öndeki adam önüne bez toplarını yığmaya başladı, diğerleri kolalı gömlekleri, korseleri, gecelikleri çıkardılar, çıplak güneş yanığı vücutlar çıktı ortaya. Fraklı, dantelli donlu adam da soyundu.

Kızılcık sopası yüklü bir araba geldi alana.

Kozhuk üçüncü bölüğün önderine emretti: «Yüzüstü yat.»

Adam çöktü, sonra yüzü dantelli donların üstüne gelmek üzere yere uzandı, güneş çıplak sırtını yakıyordu.

Kozhuk, paslı sesiyle, «Hepiniz yatın!» diye bağırdı.

Hepsi yattılar sırtlarını ve kıçlarını kızgın güneşe çevirerek.

Kozhuk taş kesilmişti sanki. Bu adamlar, bu gürültücü güruh kendisini kumandan seçmişti. Kendisine hakaret etmişler, içki karşılığında onları satmakla suçlamışlardı. Keyiflerince küfretmişler, ağızlarına geleni söylemekten kaçınmamışlardı. Hatta kendisini süngülemek istedikleri de olmuştu.

Ve şimdi de, işte hepsi çıplak, önünde yatmış, emirlerini dinliyorlardı.

Tıpkı subay olmak hırsına kapıldığı zaman kendisini yükselten kuvvet duygusu gibi bir tutku sardı benliğini o anda. Fakat bu bambaşka bir heyecandı; kendisini iteleyen bambaşka bir hırstı şimdi, kırbaçlanmayı bekleyen bu yüzüstü yatmış insanları kurtaracak, onları özgürlüğe kavuşturacaktı. Önünde ses çıkarmadan yatıyorlardı, fakat kalkıp da, «Arkadaşlar, geri döne-

ceğiz ve Kazaklara ve subaylara teslim olacağız,» demiş olsaydı bir an içinde süngülerini kapıp delik deşik ederlerdi kendisini.

Kozhuk'un paslı sesi yeni bir emirle yırttı havayı:

«Giyinin.»

Askerler kalkıp kolalı gömleklerini, geceliklerini tekrar geçirdiler sırtlarına, üçüncü bölük önderi olan uzun boylu adam da kuyruklu frak ceketiyle altı kadın donunu giydi tekrar.

Kozhuk eliyle işaret edince yüzleri ferahlamış olan iki asker kullanılmayan değnekleri arabaya doldurdular. Araba ağır ağır askerlerin arasında dolaştı, herkes basma toplarını, bezlerini, aldıkları bütün malları sevinçle yüklediler içine.

Kadife karanlıkta oynaşan kızıl alevler yüzleri, gövdeleri, bir arabayı, bir at kafasını aydınlatıyordu. Gece insan sesiyle kahkahalarla canlıydı sanki. Bir türkü işitiliyordu uzaktan, bir balalayka çalınmaya başladı, şuradan buradan akordeon sesleri geldi. Gözalabildiğine uzanan ateşler yanıyordu öbek öbek.

Hiç kimsenin düşünmek istemediği şeylerle doluydu gece...

Şehrin üstünde elektrik ışığından bir hale vardı.

Çatırdayan ateşin kızıl ışığı yaşlı ve tanıdık yüzü aydınlattı. Selam, Gorpina Nine! Ninenin kocası yerde bir koyun postu üzerine uzanmış yatıyordu sessiz. Ateşin çevresinde, yüzlerinde kızıl ışıkların oynaştığı askerler oturuyorlardı. Hepsi de Gorpina Ninenin köyündendi bunların. Ateşlerin üstünde koca koca kazanlar kaynıyordu, içleri yalnız suyla dolu.

Gorpina Nine yakmıyordu:

«Ah Tanrım, ah Meryem anamız, ne hayat bu bizim yaşadığımız. Durmadan dinlenmeden, tükene tükene yürüdük de yollarda ne geçti elimize? Bir çöpümüz yok ağzımıza koyacak. Güya yeni yöneticiler var başımızda, ekmek bile vermiyorlar bize. Ne biçim yönetici bunlar? Anka ortadan yokoldu gitti, yatmış ağzını açıp bir söz bile söylemiyor, ne olacak sonumuz.»

Ateş dizileri sıralanıp gidiyordu yol boyunca.

Yere bir asker uzanmıştı, ateşin yanına, kollarını başının altına koymuş, gözlerini göğün kapkara kubbesine dikmişti. Yıldızları görmüyordu ama; umutsuzluk içindeki ruhu birşeyler hatırlamaya çalışır gibiydi. Kolları başmın altında, derin bir düşünceye dalmış yatıyor, hüzün veren sesi bir rüya gibi yayılıyordu:

Bir küçük kadın bul kendine...

Su fokur fokur kaynıyordu kazanda.

Gorpina Nine susmuyordu bir türlü.

«Hiç işiten, bilen var mı böyle şeyleri? Bizi buraya neden getirdiler, yokolmamız için mi? Ne kadar kaynatırsan kaynat su gene de şişiriyor insanın midesini.»

Asker, çizmeli ayağını ateşin kızıl ışığına doğru uzatarak, «Bak,» dedi. İngiliz malıydı çizmesi de, yepyeni dolakları da.

Yanlarındaki ateşin oradan bir akordeon neşeli bir havaya başladı. Ateşler sonsuza kadar uzanıyordu birbiri arkasından.

«Anka ortalarda yok. Nereye gitti acaba? Ne iş çeviriyor gene? Hey moruk, bir temiz dövmelisin bu kızı, saçlarmı yola yola. Kütük gibi yatıyorsun be. Hiç konuşmaz mısın sen?»

Asker yüzükoyun döndü, kızıl yüzünü avuçları içine almıştı şimdi. Ateşe baktı uzun uzun.

Akordeon neşeli neşeli çalıyordu. Gülüşmeler, konuşmalar, şarkılar geliyordu gecenin içinden.

«Hepsi de insandı, hepsinin de bir anaları vardı...»

Adam ortaya konuşuyordu, çevresine bir sessizlik çöktü, konuşmalar, gülüşmeler kesildi, herkes birden cesetlerin yığılı olduğu taraftan gelen çürüme kokusunu duydu.

Yaşlı bir asker yerinden kalkarak konuşan gence baktı. Ateşe tükürdü, bir cızırtı duyuldu. Birden bir bağrışma olmasaydı gerilerde, bu sessizlik böyle sürüp gidecekti.

«Ne o?»

«Kim var orada?»

Herkes, «Yürü sıçan herif,» diyen sesin geldiği yöne döndü.

Ateşin çevresindeki ışık çemberine bir grup heyecanlı asker daldı. Karanlıkta kızıl suratlar, havaya kalkmış yumruklar, süngürler belirdi. Ortalarında sağına soluna şaşkın şaşkın bakan, omuzu parlak apoletli bir Gürcü genci vardı.

Genç, kapana sıkıştırılmış bir hayvan gibi, kız yüzüne yakışan iri, kara gözleriyle askerlere bakıyordu. Uzun kirpiklerinde gözyaşlarına benzeyen kan damlaları titreşiyordu. Adeta, «Anacığım!» diye bağıracak gibiydi. Fakat hiçbir şey demeden çevresine bakındı.

Heyecanlı bir asker, «Çalıların arasına saklanmıştı,» diye bağırarak anlatmaya başladı. «Tesadüfen buldum onu. Rahatlamak için girmişim çalıların arasına,

arkadaşlar' daha uzağa git eşşeoğlu, daha uzağa, diye bağırınca biraz daha gideyim dedim. Birden kapkara birşey gördüm önümde. Önce taş sandım, ama elimi uzatınca bu çıktı işte. İndirdim kafasının ortasına dipçiği.»

Ufak tefek bir asker, «Öldür şu herifi, ne bekliyorsun,» diye bağırarak süngüsüyle ileri atıldı.

Diğerleri, «Dur! Bekle!» diye önlediler onu. «Kumandana haber vermek gerek.»

Gürcü delikanlı yalvarıyordu: «Askere aldılar beni zorla. Ne gelir ki insanın elinden, Buraya yolladılar... Anam var evde...»

Kirpiklerinin ucunda yeniden kanlı gözyaşları belirdi. Gencin çevresini saran askerler başlarını tüfeklerinin namlularına dayamışlar, düşünceli düşünceli bakıyorlardı yüzüne.

Ateşin önünde yüzükoyun yatan, «Daha çocuk bu,» dedi. «Onaltı yaşında var ancak.»

Her kafadan bir ses çıkmaya başladı.

«Kimsin sen! Kulak mısın yoksa?! Bizim kavgamız Kadetlerle, Gürcüler ne karışıyorlar bizim işimize? Biz Kazaklarla dövüşüyoruz ölesiye, onları kim çıkarttı karşımıza? Sen de burnunu sokarsan işimize, kelleni gitmiş bil.»

Her yandan heyecanlı ve kızgın sesler yükseliyordu. Diğer ateşlerin başından kopup geliyordu insanlar.

«Kimmiş?»

«Ağzı süt kokan bir çocuk.»

«Canı cehenneme!»

Askerin biri küfürler savurarak kaynayan kazana

attı elini. Bir kumandan çıktı ortaya. Esir Gürcüye baktı, sonra arkasına dönerek onun işitemeyeceği bir sesle, «Vurun,» dedi.

İki asker, kabaca, «Yürü,» dediler. Silahlarını omuzladılar Gürcü gencine bakmadan.

«Nereye götürüyorsunuz beni?»

Üçü birden yürümeye başladılar. Karanlıktan bir cevap geldi, «Karargaha. Soruşturman yapılacak. Uyursun orada.»

Bir dakika sonra bir silah sesi duyuldu. Ses yuvarlandı, dağlarda yankılanıp eridi. İki asker bakışlarını diğerlerinden kaçırarak gelip ateşin başına oturdular. Gece, bu unutulmaz silah sesini düşünüyor gibiydi.

Silah sesinin hâlâ süregelen yankısını boğmak istermiş gibi herkes hep bir ağızdan bağırarak konuşmaya başladı. Birisi canlı bir hava tutturdu akordeonda.

«...ormanın içinde o kayaya doğru ilerlerken herşeyi kaybettiğimizi sandık bir an. Ne kayaya tırmanabiliyor, ne de geri dönebiliyorduk. Güneş doğunca hepimiz teker teker kalacaktık orada...»

Bir başkası, «Berbat bir durum,» dedi ve güldü.

«... düşmanın uyur gibi yaptığını sanıyorduk. Her an bir kurşun yağmuruna tutulmayı bekliyorduk. Tepeye yerleştirilmiş on silahlı asker iki alayı da sinek gibi öldürebilirdi. Birbirimizin omuzuna, başına basa basa tırmandık o dimdik kayaya.»

«Batko neredeydi bu arada?»

«O da orada en öndeydi, bizimle birlikte tırmanıyordu. Tepeye beş metre kadar kalınca o kaya dümdüz bir duvar gibi dikildi karşımıza. Elimizden ne gelirdi? Hiçbir şey. Kimsede cesaret diye birşey kalma-

mıştı. O sırada batko bir askerin elinden silahını kaptığı gibi kayanın yarığı arasına soktu ve ona tutunarak tırmandı. Biz de onun gibi yaparak tırmandık tepeyi.»

«Bir bölük kadarımız denizde boğuldu. Taştan taşa atlıyorduk. Dengelerini kaybedip suya yuvarlandılar peşpeşe, hepsi boğuldu.»

Fakat ne kadar yüksek sesle, hararetle konuşurlarsa konuşsunlar, birşey dolaşıyordu ısrarla ateşlerin ışığında, karanlıkta. Hepsinin unutmak istediği birşey. Korkunç bir çürüme kokusu ısrarla yayılıyordu üzerlerine doğru.

Gorpina Nine birden parmağıyla işaret ederek sordu, «O da nesi?»

Bütün başlar o tara fa çevrildi. Dağların bulunduğunu bildikleri yanda meşaleler gidip geliyordu sıra sıra.

Genç bir ses, «Bizim askerlerle yerli halk,» diye cevap verdi karanlığın içinden. «Ölüleri taşıyorlar. Sabahtan beri bitiremediler bir türlü.»

Sessizlik çöktü gene.

26

Güneş parlıyordu gene. Deniz pırıl pırıl, dağlar toz mavisiydi. Anayol yükseldikçe dağlar alçalıyordu sanki.

Şehir en sonunda gözden kaybolan beyaz bir lekeydi aşağılarda. Kalemle çizilmiş gibi dümdüz rıhtımlar uzanıyordu mavi körfeze. Terkedilmiş Gürcü tekneleri kara noktalardı sanki. Ne yazık ki onları da beraberlerinde götüremiyorlardı askerler.

Ne olursa olsun önemli şeyler elegeçirmişlerdi: Altı bin top mermisiyle üçyüz bin kurşunları vardı şimdi... parıl parıl koşumları içinde besili Gürcü atları onaltı Gürcü topunu çekiyorlardı. Gürcü arabaları çeşitli savaş malzemesiyle yüklüydü tıkabasa: Sahra telefonları, dikenli teller, ilaçlar, cankurtaran arabaları sevinçle karşılanmıştı halk arasında. Alıp götürdükleri şeyin haddi hesabı yoktu, fakat iki şeyin eksikliğini çekiyorlardı: Buğday ve saman.

Aç atlar sabırla ilerliyorlar, yorgun başlarını sağa sola sallıyorlardı. Askerler kemerlerini sıkmışlardı yeniden. Fakat hepsinin neşeleri yerindeydi, hepsinin fişeklikleri ağzına kadar doluydu. Toz ve sinek bulutları altında yürüyorlardı hızlı adımlarla. Bayıltıcı güneşin altında şarkılar söyleniyordu.

Meyhanede votka var
Bira da...

Arabalar, yaylılar, yük arabaları gacırdaya gacırdaya devam ediyorlardı yollarına. Kızıl yastıklar üstün-

de bir deri bir kemik kalmış çocukların başları sallanıyordu halsiz halsiz.

Yürüyenler kestirme yollara dalıyorlar, anayolun dönemeçlerinden kurtulmaya çalışıyorlardı. Dar patikalarda eski kepler, parçalanmış, buruşmuş hasır şapkalarla örtülü başlar görünüyordu tek sıra halinde ilerleyen. Kadınların ayakları çıplak, etekleri parça parçaydı. Kaçan tavuklarını, ineklerini, domuzlarını kovalama dertleri sona ermişti artık - bir tek hayvanı bile kalmamıştı kimsenin. Açlık, köpekleri bile ortadan silmişti.

Sonsuz insan seli çıplak kayalar, yarlar, uçurumlar arasında döne döne yükseliyor, dağın öte tarafındaki stepe, yiyeceğin bol olduğu, kendi insanlarının onları beklediği stepe yaklaşıyorlardı.

Unutalım artık dertlerimizi, kederlerimizi
İçelim, birlikte eğlenelim...
Toreador, haydi toreador...
Yeni plaklar bulmuşlardı şehirde.

Aşılmaz tepeler yükseliyordu masmavi göğe doğru.

Ta aşağılarda mavi bir sis altında yatıyordu küçük şehir. Körfezin kıvrımları bulanıktı artık. Mavi bir duvar gibi yükselen deniz, yolu çevreleyen yüksek ağaçların ardında kaybolmuştu. Toz, sıcak, sinekler, toprak kaymaları, insan ayağı basmamış ormanlar - vahşi hayvanlar ülkesiydi burası.

Akşam çökerken bir ağlama bastırdı arabaların gacırtısını.

«Ana... yemek istiyorum... yemek... yemek, ana...»

Yüzleri asık analar, boyunlarını kuşlar gibi sağa sola çeviriyorlar, çıplak ayaklarla yürüdükleri yola kanlı gözlerle bakıyorlardı. Çocuklarına verecek cevapları yoktu.

Gittikçe yükseliyorlardı. Orman yavaş yavaş seyretilmiş ve sonunda arkalarında kalmıştı. Tepelerinde dev gibi kayalar sanki üstlerine düşecekmişcesine yükseliyordu.

Nal sesleri, tekerlek gacırtıları gittikçe büyüyor, insan sesleri bastırıyor, boğuyor. Yürüyenler artık sık sık önlerine çıkan at leşlerinin çevresinden dolaşmak için yollarını değiştiriyorlardı.

Hava da soğudu birdenbire. Doruklardan aşağı hafif bir rüzgar esti, alaca karanlık çöktü habersizce. Sonra birden kapkara kesildi ortalık; şiddetli bir yağmur boşandı. Yağmur değildi bu, insanları yerlerde sürükleyen, karanlığı su girdaplarıyla döndüren, kükreyen bir tufandı. Tepelerinde, altlarında, yanlarında patlıyordu. Yürüyenlerin paramparça üstlerinden oluk oluk akıyordu. Yürüyüş kolu yolunu kaybetti, insanlar, arabalar, atlar birbirlerinden ayrıldılar, seller hepsini bir yana sürükledi.

Sellere kapıldı gitti biri, bir diğeri bağırmaya başladı, fırtınanın şiddeti karşısında boğuluyordu çığlıkları. Su hızla akıyor, rüzgar göğü ve tepeleri başlarına yıkıyordu sanki. Belki de bütün yürüyüş kolu, arabaları, atlarıyla birlikte sürüklenip gidiyordu.

«İmdat!»

«Dünyanın sonu bu!»

Çılgınlar gibi bağırmalarına rağmen mosmor kesilmiş titreyen dudaklarından ıslık gibi çıkıyordu sesleri.

Sulara kapılan içi çocuk dolu bir araba uçuruma yuvarlanıyor, arkadan gelenler arabayı hâlâ önlerinde sanarak yürüyorlardı.

Bazı arabalarda çocuklar sırılsıklam olmuş yastıkların ve paçavraların arasına gömülmüşlerdi.

«Anacığım... ana... baba!...»

Umutsuz çığlıkları kayboluyordu kükreyen seller karşısında. Kayalıklardan taşlar yağıyordu başları üstüne.

Çılgın gecenin sonsuz karanlığı birdenbire insanın gözünü kamaştıran mavi bir parıltıyla aydınlandı. Uzak dağlar, başları üstündeki kayalıklı tepeler, uçurumun kenarı hep belirlendi... insanın gözü acıyordu bunlara bakarken. O çılgınca ışığın altında herşey bir ölü sessizliğine bürünmüştü. Yağmur damlaları havanın ortasında hareketsiz kaldı birden, köpürdeyerek akan dereler durdu, ön ayaklarını havaya kaldırmış atlar öylece kaldılar, ıslak yastıkların arasındaki mosmor çocuk elleri, yarıda kalmış sözlerle açılmış kara ağızlar hep hareketsizdiler. O sessiz ve birdenbire gelen ışıkta donmuştu herşey.

Bütün gece öylece devam edeceğini sandıkları bu öldürücü mavi ışık, geldiği gibi bir anda söndü gitti.

Gecenin karanlığı kapladı her yeri yeni baştan ve bu inanılmaz olayları sona erdirmek ister gibi birdenbire koskoca dağ yarıldı ve gecenin taşıyamayacağı kadar müthiş bir gürültüyle içi dışarı döküldü. Gürültü büyük parçalara bölündü, bu parçalar dört bir yana yuvarlanıp patladılar, yuvarlandıkça kuvvetlenip, şiddetlenip uçurumları, boğazları, ormanları doldurdular. Herkes sağırlaştı bir anda, çocuklar ölü gibi kalakaldı ıslak yataklarında.

Yük arabaları, askerler, top yüklü arabalar, mülteciler - hepsi dona kaldılar, hepsi birden şiddetli yağmura, rüzgara, şimşeklerin öldürücü titreyişine teslim oldular. Yürüyenlerin güçleri kalmamıştı artık, atlar dizlerine kadar gömülmüşlerdi sel gibi akan sulara. Bu çılgın gecenin korkunçluğunun sonu yoktu.

Sabah güneş yeniden parladı; yıkanmış hava pırıl pırıl, mavi dağlar dumanlıydı. Yalnız insanlar incelmiş yüzleri, çökmüş gözleriyle kapkaraydılar. Yokuş yukarı çıkmak için kalan son kuvvetlerini de atlara yardım için harcadılar. Tüyleri tertemiz yıkanmış olan hayvanların kaburgaları çıkmıştı fıçı çemberleri gibi.

Zarar ziyan Kozhuk'a bildirildi.

«Kozhuk yoldaş, üç araba içindekilerle birlikte uçuruma yuvarlandı. Bir araba kaya altında kaldı. İki kişiyi yıldırım çarptı. Üçüncü bölükten iki kayıp var. Yolda kalan atların sayısı belli değil.»

Kozhuk suların yakadığı yola ve keskin kayalara baktı.

«Bu gece duraklama yok,» dedi. «Hiç durmadan yürüyüşe devam.»

«Atların gidecek hali kalmadı Kozhuk yoldaş. Bir avuç saman bile kalmadı elimizde. Ormandan geçerken yaprak falan veriyorduk, ama şimdi çevremizde çıplak kayalardan başka birşey yok burada.»

Kozhuk bir an düşündü.

«Bir saniye bile durmadan yola devam,» dedi. «Bir duraklarsak bir daha atları yerlerinden oynatamayız. Yazın emirleri!»

Dağ havası tertemizdi, insanın soluk alması bile neşeyle doldurmaya yeterdi içini, fakat bu onbinlerce

insan için bir anlamı yoktu bunun. Arabaların, topların yanmda yürüyorlardı, gözlerini yerden kaldırmadan. Atlarından inmiş olanlar hayvanları yularlarından çekiyorlardı.

Dört bir yanları çıplak ve vahşi görünüşlü kayalarla çevriliydi. Derin uçurumlar avlarını bekliyorlardı. Sisle doluydu boğazlar.

Karanlık kayalıklardan arabaların bitmek tükenmek bilmeyen gacırtıları, tekerleklerin çatırtıları, atların nal sesleri yankılanıyordu. Seslerin herbiri bin kere büyüyor, büyüdükçe sürekli bir uğultu halini alıyordu. İnsanlar hiç ses çıkarmadan yürüyorlardı. İnsan bir bağırmaya kalkışsa bu kilometrelerce uzayan muazzam, gürültülü kalabalıkta boğulur giderdi sesi.

Küçük çocuklar bile artık ağlamıyorlar, ekmek istemiyorlardı. Küçücük başları cansız cansız sallanıyordu iki yana. Anaların çocuklarını susturmalarına ihtiyaçları yoktu artık. Ne evlatlarma bakıyorlar, ne de dönüp okşuyorlardı onları. Arabaların yanmda sessiz sessiz yürüyorlar, gözlerini bulutlara doğru yükselen yolun dönemeçlerinden ayırmıyorlardı. Kupkuruydu gözleri.

Yolda bir at durduğu zaman herkes müthiş bir korkuya kapılıyordu. Arabanın çevresindekiler hemen vahşi bir çılgınlıkla tekerlekleri yakalıyorlar, arabaya omuz veriyorlar, kamçılarını şaklatıyorlar, insanlıktan çıkmışcasına bağırıyorlardı. Fakat sayısız tekerleklerin binlerce kere büyüyen o sonu gelmez gacırtısı arasında kaybolup gidiyordu bu umutsuz çabaları.

Hayvan bir iki adım atıyor, sallanıyor ve olduğu yere yığılıyordu. Arabanın oku kırılıyor, kimse atı artık kaldıramıyordu. Ayakları kaskatı kesilmiş, açık ağ-

zından dişleri görünen hayvanın mora çalan gözünde artık günışığı parlamıyordu.

Çocuklar arabadan çıkartılıyor, anaları biraz büyücek olanları yürümeleri için dövüyorlardı. Çocuklar fazla ise anaları en küçüklerinden bir yada ikisini terkedilen arabada bırakıyordu. Sonra kupkuru gözlerle arkasına bakmadan yürümeye devam ediyordu. Arkasından gelenler de o yana bakmadan yürüyorlar, canlı atlar ölü hayvandan ürküyorlar, canlı çocuklar terkedilmiş canlı çocukların yanından geçiyorlar - ve o sürekli ve gittikçe büyüyen gacırtı olup biten herşeyi yutmuş görünüyordu.

Kilometrelerdir çocuğunu sırtında taşıyan bir ananın ayakları titredi, sendeledi, dizleri birbirine dolaştı, yol, arabalar, kayalar gözlerinin önünde dönmeye başladı.

«Hayır erişemeyeceğim oraya...»

Yol kenarındaki bir taş yığının üstüne oturdu ve yanından ucu bucağı olmayan arabalar geçip giderken kollarında ağır ağır salladığı bebeğine dikti gözlerini.

Bebeğin küçük, kuru ağzı açıktı, mosmordu. Mavi gözleri kasılmış ve sabitti.

Çıldırmıştı sanki kadın.

«Ama sütüm yok ki, hayatım, hazinem, küçük çiçeğim benim.»

Hayatının tek neşesi, hatta tek varlığı olan çocuğunu çılgın öpücüklere boğdu. Kupkuruydu gözleri.

Küçük, kara ağız kaskatı kesilmişti. Donuk gözlerin üstüne bir perde geriliyordu yavaş yavaş. Kadın memesini artık soğumaya başlamış o güzelim ağza soktu.

«Kızım benim, birtanem, hayatım, ölümün gelip seni almasını beklerken acı çekmeyeceksin artık.»

Kucağındaki küçük vücut ağır ağır katılaşıyordu.

Kadın taşlar arasında bir çukur kazdı, hazinesini içine yerleştirdi, boynundan vaftiz haçını çıkararak terden sırılsıklam olmuş ip parçasını küçük başın üzerinden boynuna geçirdi. Eliyle defalarca istavroz işareti yaptı cesedin üstüne.

Yanından geçenler hiç bakmıyorlardı kadına. Arabalar, o sonu gelmeyen arabalar geçiyor, o çok sesli, aç gacırtı kayalardan yankılanıyordu.

İleride yürüyenlerin en başında hayvanlarını yularından çeke çeke sürükleyen atlılar vardı. Hayvanların kulakları köpek kulakları gibi sarkıktı.

Gittikçe artıyordu sıcaklık. Fırtına sırasında arabaların altına saklanarak ortadan yokolmuş sinek bulutları şimdi gene başlarının üstündeydi kapkara.

«Hey çocuklar, niçin kuyruğunu kaldıramayan kediler gibi yürüyorsunuz öyle? Bir şarkı söylesenize!»

Kimse cevap vermedi. Hepsi ağır ağır devam ettiler yürümelerine, yorgun yorgun. Atlılar hayvanlarını çekiyorlardı.

«Canınız cehenneme hepinizin, be. Gramafonu kurun bari, o çalsın...»

Adam bir katırın sırtına yerleştirilmiş olan gramofonu kurdu, üstüne bir plak yerleştirdi.

Plak çalmaya başlayınca adamın yüzünde iki saniye süren bir şaşkınlık belirdi, sonra gözleri kasıldı, otuziki dişini gösterecek şekilde ağzı kulaklarına değecek gibi sırıttı ve kahkahalarla gülmeye başladı. Gramofondan şarkı yerine kahkahalar yükseliyordu. Önce

bir kişi, sonra bir diğeri gülüyor, sonra da ikisi birden başlıyorlardı gülmeye. Çok garip gülüyorlardı, bazan gıdıklanmış küçük çocuklar gibi hafif hafif, bazen de çevrelerini sarsan kahkahalarla. Gülüyorlar, gülmekten katılıyorlardı. İnsan onların ellerini kollarını sallaya sallaya güldüklerini görür gibi oluyordu. Bazen sinir krizine tutulmuş kadınlar gibi gülüyorlar, gülmekten kendilerini alamıyorlardı sanki.

Hayvanlarının yanında yürüyen atlılar da başladılar gülmeye. Şaşkınlıkla bakıyorlardı böylesine çeşit çeşit gülen gramofona. Saflara bir gülme dalgası yayıldı, herkes gramofona ayak uyduruyordu şimdi, kahkahalar büyüdü, genişledi, bütün kalabalığı sardı.

Kahkahalar geriye, yayalara kadar geldi. Bunlar, bu neşe kaynağından hebersiz, gülmeye başladılar, çevrelerindeki kahkahalar bulaşıyordu kendilerine.

Herkes, «Ne haltediyorlar da böyle gülüyorlar?» diye birbirine soruyor ve sonra ellerini kollarını sallayarak gülme krizlerine giriyorlardı.

Askerler gülüyor, atlılar gülüyor, halk gülüyor, gözlerinde çılgın bir korku dolaşan analar gülüyordu. Onbeş kilometre uzanan kafileyi bir gülme krizi almıştı.

Bu gülme dalgası Kozhuk'a erişince yüzü önce meşin rengini aldı, sonra harekatın başından beri ilk kez bembeyaz kesildi.

«Ne oluyor?»

Gülmemek için kendini zor tutan yaveri, «Kimbilir?» diye cevap verdi. «Belki de delirmişlerdir. Gidip bakayım hele.»

Kozhuk yaverin elinden kamçıyı kaptı, atının dizginlerini kavrayarak bir sıçrayışta sırtına atladı.

Hiç acımadan indiriyordu kamçıyı atın kaburgalarına. Bir deri bir kemik kalmış hayvan sırtında yaralar açılmasına aldırmaksızın, kulakları yerde, ağır ağır gidiyordu, sonra biraz hızlanır gibi oldu.

Dört bir yanı kahkahayla çınlıyordu Kozhuk'un. Dişleri kasılan, yüzü gerilen Kozhuk en sonunda gülmenin başladığı yere geldi. Bir küfür savurarak kamçısını şiddetle indirdi plağın üstüne.

«Susturun şunu.»

Kırık plak bir süre cızırdadı sonra sustu. Saflara yayılan sessizlik kahkahaları bastırdı, arkasında insanı çıldırtan o gacırtıya, o bin kere büyüyen gacırtıya bıraktı yerini. Aç dorukların keskin dişleri ağır ağır geçiyordu yanlarından.

Birisi seslendi:

«Dağın tepesine geldik.»

Yol kıvrıldı ve aşağı doğru iniş başladı.

27

«Kaç kişi var?»

«Beş.»

«Tek sıra halinde mi?»

«Evet.»

Yüzünden terler boşanan Kuban gözcüsü başını atının yelesine eğdi. Hayvanın vücudu köpük köpüktü, sinekler hayvanı çıldırtıyor, sürücüsünün elinden kurtulmak için başını sağa sola sallıyordu.

Kozhuk, yaveriyle bir arabadaydı, Yüzleri buhar banyosundan çıkmış gibi kıpkırmızıydı.

Gözcüden başka canlı yoktu çevrelerinde.

«Yoldan ne kadar uzak aşağı yukarı?»

Kuban atlısı, kamçısıyla işaret etti.

«Şu ağaçlıktan sonra, on onbeş kilometre.»

«Başka yol var mı?»

«Evet.»

«Ya Kazaklar?»

«Kazaklar yok ortalıkta. Bizimkiler yirmi kilometre ilerlediler, kimseye rastlamadılar. Çiftliklerde Kazakların buradan otuz kilometre ötede, nehrin kıyısında siper kazdıkları söyleniyor.»

«Öncüler dursunlar, bütün kol yan yola sapsın, askerler ve halk o beş kişinin önünden geçsin.»

Kuban atlısı eyerinin üstünde biraz eğilerek, disiplini bozmak istemeyen bir sesle, «Yolumuzu çok

uzatacak ama bu bizim,» dedi. «Millet zaten olduğu yere yığılıp kalıyor. Hava sıcak, ağızlarına koyacak bir lokmaları yok...»

Kozhuk'un buğulu uzaklıkları delen burgu gibi bakışlarında düşünceli bir hal vardı. Üç gün... Avurtları çökmüştü hepsinin, gözlerinde aç parıltılar dolaşıyordu. Üç gün olmuştu ağızlarına birşey koymayalı. Dağları aşmışlardı, aşmışlardı ama, köylere erişmek, insanlara ve hayvanlara yiyecek bulmaları için çıplak tepelerle kaplı araziyi de geçmeleri gerekiyordu. Hem de Kazaklara siperlerine yerleşme fırsatı vermeden. Kaybedecek bir dakika bile yoktu, nasıl ayrılabilirlerdi yollarından on, onbeş kilometre.

Kozhuk, Kuban atlısının sıcaktan ve açlıktan kapkara kesilmiş genç yüzüne baktı. Bir an için gözleri parıldadı ve sıkılı dişleri arasından, «Orduyu yan yola saptır, orada onları görsünler,» dedi.

«Başüstüne.»

Kuban atlısı tere bulanmış kalpağını doğrulttu, zavallı hayvanını kamçıladı. Hayvan bir anda sıcağı, sinekleri unutarak olduğu yerde döndü ve dörtnala koyuldu.

Şimdi artık dümdüz yoldan ayrılmışlar, ağaçların tepelerine kadar yükselip oradan da uzaktaki tepelere yayılan bembeyaz toz bulutlarının içine girmişlerdi. Bu döne döne yükselen toz bulutlarında binlerce aç insanın varlığı hissediliyordu.

Kozhuk'un arabasının tahtaları el değmeyecek kadar yakıcıydı güneşin altında, oturacak yerin altında bir makineli tüfeğin kızgın namlusu uzanıyordu.

Kuban atlısı boğucu toz bulutunun içine daldı. Hiçbir şey görünmüyor, ancak yorgun, bitkin ayakses-

leri işitiliyordu. esmer yanık yüzlerden akan terler insanlara donuk bir parıltı veriyordu.

Hiçkimse konuşmuyor, hiçkimse gülmüyordu. Sessizliklerini peşlerinde sürükleyerek yürüyorlardı. Yorgun ayakların umursamazca sürtmesini, yorgun nalların seslerini ve arabaların ürpertiler veren gacırtılarını bu ağır ve boğucu sessizlik birbirine bağlıyordu sanki.

Atlar başları eğik, kulakları öne düşmüş gidiyorlardı ağır ağır. Her sarsıntıda arabalardaki çocukların başları ölgüncesine iki yana sallanıyor, açılan ağızlarında beyaz dişleri parıldıyordu.

«Su... su... suuuuu....»

İnsanın soluğunu kesen beyaz toz bulutları uçuyor, dönüyor, herşeyi örtüyordu. Ağır ve gacır gacır giden arabalar, askerler, atlılar hep bir gizlilik içindeyidiler tozun altında. Belki de ne dayanılmaz sıcak vardı ne de döne döne yükselen toz bulutları - belki de yalnız bir umutsuzluk vardı herkesi saran. Umut uçmuş, düşünce boğulmuş, yalnız amansız sıcak kalmıştı. Denizi dağlardan ayıran dar geçide girdikleri zaman bu insanları birbirlerine bağlayan demir bağ şimdi onları tehdit eden bir silah olmuştu. Açtılar, ayakları çıplak, üstleri paramparçaydı, yorgundular, bitkindiler, güneş eziyordu kendilerini. Ve ileride bir yerde iyi beslenmiş, tepeden tırnağa kadar silahlı, sağlam siperlere yerleşmiş Kazak alayları ve kinci generaller vardı.

Kuban atlıları boğucu toz bulutları içinde yukarı aşağı koşuyorlar, geçen birliklerin kime ait olduklarını anlamak için sesleniyorlardı durmadan.

Bazan bu kurşuni sis yırtılıyor, tepeler ve sessiz orman görünüyor, mavi gök parıldıyordu. Güneş as-

kerlerin yanık yüzlerini insafsızca yakıyordu. Fakat biraz sonra perde gene kapanıyor, sürüklenen ayakların sesini, nal seslerini, arabaların yorgun ve umutsuz gacırtılarını örtüyordu. Uçan toz bulutları arasında yol kenarına serilmiş yatan yada oturan bitkin insanlar görünüyordu; başları geriye düşmüş, çatlamış kara ağızları açık.

Kuban atlısı insanlara ve hayvanlara çarpa çarpa geriye kadar gitti, eğildi ve kumandana birşeyler söyledi. Kumandan kaşlarını çattı, düzensiz sürüklenen insan kütlesine baktı ve kısık bir sesle bağırdı.

«Alay... dur!»

Boğucu toz bulutları sesini boğuklaştırmıştı, fakat gene de emir gereken kulaklara ulaşmış olmalı ki, çeşitli şivelerde emirler yağmaya başladı arka arkaya.

«Tabur... dur!»

«Bölük... dur!»

Çok uzaklardan ancak işitilebilen bir «dur» sesi bir süre havada asılı kaldı, sonra söndü.

Yürüyüş kolunun baş tarafında ayakların vurması durdu ve hareketsizlik sessiz dalgalar halinde gerilere yayıldı. Alev alev yanan sis bir an için tam bir sessizliğe büründü - sonsuz yorgunluğun ve sıcak karşısında yenilginin o derin sessizliği. Sonra insanlar hep birden burunlarını silmeye, boğucu tozu ciğerlerinden sökmek için öksürmeye, küfür etmeye başladılar, yapraklardan, otlardan sigaralar sardılar. Yüzlerine, üstlerine, hayvanların başlarına tozlar çöktü.

Bir kısmı yol kenarında tümseklere oturmuşlar, silahlarını bacakları arasına almışlardı. Bir kısmı da yakıcı güneşin altında sırtüstü uzanmışlardı yere. Başları öne eğik, sineklerin insafına terketmişlerdi kendilerini.

«Hey! Kalkın ayağa bakalım.»

Kimse kımıldamadı. İnsanlar, atlar, arabalar oldukları yerde kaldılar. Yeryüzünde, sıcağın yıktığı bu insanları kaldıracak hiçbir kuvvet yoktu sanki.

Birer birer, ikişer ikişer kalktılar ağır ağır sanki ölüm emirlerini duymuşlar gibi. Sıraya falan girmediler, yeni bir emir de beklemediler, yerden silahlarını aldılar, gözlerini öne dikerek ağır ağır yola koyuldular.

Kimi yolun ortasında, kimi yol kenarında kimi, tepelerin yamaçlarında yürüyordu dağınık dağınık. Arabaların sonsuz gacırtısı gene başladı, sinek bulutları gene çöktü üzerlerine.

Kapkara, kömür gibi yüzlerinde gözleri parlıyordu ak ak. Başlarında şapka yerine ağaç dalları, yapraklar, saman çöplerinden yapılmış ipler vardı. Çıplak ve kapkara ayakları paramparçaydı. Sırtlarında giyecek birşeyleri kalmamıştı, kimi zenciler gibi kapkara, bacaklarının arasında bir parça bezle yürüyordu. Omuzlarında silahları başlarını geriye atmış, çatlak dudakları aralık, kasılı gözlerle yürürken kara derilerinden fırlayacak gibi oluyordu kurumuş adaleleri. İnsafsız güneşin kovaladığı, beraberinde yalnız açlık ve umutsuzluk taşıyan darmadağınık, paramparça, kapkara, çırılçıplak bir güruh. Yeniden yükseldi toz bulutları. Stepe ininceye kadar sürdü gitti toz bulutlarının altındaki yol.

Birdenbire beklenilmeyen bir emir çınladı kulaklarında. «Sağa... dön!»

«Sağa... dön... sağa... sağa!...»

Millet önceleri şaşkınlık, sonra da hevesle atıldı yan yola. Taşlık bir yoldu burası, toz yoktu; insan hızlı adımlarla yola sapan birlikleri, atlıları, gacırtılı teker-

lekli arabaları görebiliyordu. Ağaçlarıyla, düzlükleriyle, mor dağlarıyla geniş bir manzara açıldı önlerinde. Çıldırmış güneş hâlâ sıcaklığını yağdırıyordu üzerlerine. Sinekler de kara bulutlar halinde saptılar bu yeni yola. Ağır ağır çöken toz bulutları, boğucu sessizlik geride kalmıştı artık; kavşak bağırmalarla, kahkahalarla çınladı, canlandı.

«Nereye götürüyorlar bizi böyle?»

«Belki de yanan boğazımızı serinletmek için ormana götürüyorlardır.»

«Aptal herif, bilmiyor musun, ormanda sana kuştüyü bir döşek hazırlamışlar.»

«Salçalı köfte de varmış.»

«Yağ da!»

«Kopkoyu bir kaymak da!»

«Ya bal?»

«Buz gibi bir de karpuz.»

Hiçbir yerini örtmeyen kirli, parça parça dantellere bürünmüş uzun boylu, zayıf bir adam hiddetle tükürdü yere.

«Susun köpekler! Kesin sesinizi!»

Adam kemerini biraz daha sıktı, karnını kaburgalarına yapıştırdı, silahını çürümüş omuzundan diğerine aktardı.

Kopan kahkahalardan sinek bulutları dağıldılar.

«Opanas niçin arkanı örttün de, önünü açık bıraktın, ha? Pantolonunu ters çevir yoksa girdiğimiz köyde kadınlar seni görmemek için başlarını çevirirlerse yemek yerine hava alırsın sonra.»

«Ha-ha-ha! Ho-ho-ho!»

«Çocuklar kamp kuracağız galiba.»

«Ben buraları iyi bilirim, buralarda köy falan yoktur ki.»

«Anayoldan bu yana uzanan telgraf direklerini görmüyor musun? Herhalde sonunda bir köye varıyorlardı.»

«Hey, atlılar, yediğiniz ekmeği kazanın bari. Bir plak koysanıza.»

Bir atın eyerine bağlı olan gramofondan bir şarkı yükseldi:

Nereye gittin ah nereye
Altın renkli bahar günleri?

Şarkının sözleri yorgun, fakat neşeli insanların üzerlerinde, sinek bulutları arasında yüzüyordu. Herkes çıplaktı, herkes tozdan bembeyaz kesilmişti. Güneş acımadan yakıyordu hepsini. Bacakları erimiş kurşun doluydu sanki. Fakat birisi başını kaldırarak bir türküye başladı:

Kadın bilirdi herşeyi...

Sustu. Kurumuş boğazından ses çıkmıyordu. Başka kısık sesler aldı türküyü onun bıraktığı yerden.

Askerin istediklerini çok iyi bilirdi.
Davul sesini beklerdi hep
Davul çalana kadar beklerdi
Davul çalana...

«Bakın, bakın işte batko.»

Hepsi başlarını çevirdiler Evet işte Batko'ları oradaydı, tıknaz vücudu, kısa boyuyla hiç değişmemiş, olduğu gibi duruyordu orada. Biçimi kaybolmuş pis hasır şapkası altında adeta mantara benziyordu. Kendilerini gözetliyordu. Terden sırılsıklam olmuş gömleğinin yırtıkları arasından kıllı göğsü görünüyordu. Pan-

tolonu paramparça, nasırlı ayakları hemen hemen çıplaktı.

«Çocuklar bizim batko tıpkı bir hayduta benziyor. Ormanda kim görse arkasına bakmadan kaçar vallahi!»

Kumandanlarına sevgiyle bakarak güldüler.

Kozhuk yanından akıp giden bu paramparça, yorgun ve gürültücü kalabalığı seyrediyordu.

«Tam bir baldırıçıplak güruhu bunlar,» diye düşündü. «Kazaklar bize şimdi saldıracak olsalar, tek bir kişi bile sağ koymazlar.»

Nereye gittin ah nereye
Altın renkli bahar günleri...

«Ne o? Ne o? Ne var orada?»

Millet, 'kadm'ı, 'altın renkli bahar günleri'ni unutmuş endişeyle birbirlerine bakıyor, anlamaya çalışıyordu şimdi; bütün başlar çevrildi, bütün gözler tek bir yöne baktı. Ta uzaklarda en sonuncusunun bir kalemden büyük olmadığı telgraf direklerine bakıyorlardı. En yakın direklerde dört çıplak erkek asılıydı. Sinekler uçuşuyordu çevrelerinde kara kara. Genç çeneleri kendilerini boğan ilmekleri itelermiş gibi başları önlerine eğilmişti, dişleri görünüyordu, kargaların oyduğu gözçukurları kapkaraydı. Yine gagalanmış ve parçalanmış karınlarından yeşilimsi barsakları sarkıyordu. Güneş parlıyordu gökte. Derileri çatlamış, etleri ortaya çıkmıştı. Kalabalık yaklaşınca kargalar uçarak direklerin tepesine kondular.

Dört genç erkek... bir de beşincisi vardı. Bir kız. GÖğüsleri kesilmiş, vücudu kapkara kesilmiş bir kız.

«Alay... dur!»

İlk direğe bir kağıt iliştirilmişti.

«Tabur... dur!»

«Bölük... dur!»

Bütün kol boyunca tekrarlandı aynı emir. Yankısı ta uzaklarda göründü.

O asılı beş kişiden bir sessizlik ve bir çürüme kokusu yayılıyordu.

Kozhuk şapkasını çıkarttı. Şapkası olanlar hep birden açtılar başlarını. Şapkası olmayanlar güneşten korundukları hasırları, otları, dalları çektiler başlarından.

Güneş parıldıyordu tepelerinde.

Hafifçesine tatlı, iç bulandıran o koku daha da belirlendi.

Kozhuk, «Yoldaş ver şunu bana,» dedi.

Yaveri asılı adamlardan birinin yanma iliştirilmiş olan beyaz kağıdı alarak kumandanına verdi. Kozhuk kağıdı okuduktan sonra askerlere seslendi:

«Yoldaşlar, işte size General Pokrovsky'nin bildirisini okuyorum: Bolşeviklerle ilişki kuran herkes Maikop fabrikalarından gelen bu beş haydut gibi acımasızca asılacaktır.» Kozhuk çenelerini kastı. Kısa bir sessizlikten sonra, «Kardeşlerimiz, kızkardeşlerimiz,» dedi. Sonra ağzını kapattı söyleyeceklerini söylememek için. Sözlerin yararsız olacağını hissediyordu.

Binlerce ateşli göz tek bir bakışla bakıyordu. İnsanüstü büyüklükte tek bir yürek vuruyordu ortada.

Çıplak göz çukurlarından kara damlalar damlıyordu.

Havada pis bir koku vardı.

«Hazır ol! Marş!»

Ayakların vurması sessizliği bozdu yeni bir ahenkle. Sanki akıl almaz büyüklükte ve ölçülmez ağırlıkta

yalnız bir adam ilerliyor, insanüstü büyüklükte bir yürek vuruyordu.

Adımlarının gittikçe sıklaştığının farkına varmadan, hızlandıklarının farkına varmadan yürüyorlardı. Güneş insafsızcasına parlıyordu.

Birinci takımdan kısa boylu, kara bıyıklı bir adam sendeledi, silahını düşürdü ve küt diye yıkıldı yere. Mosmor yüzü şişti, boyun damarları gerildi, açık gözkapaklarının ardındaki gözleri ters dönerek fırladı. Güneş parlıyordu yüzünde.

Hiç kimse duraklamadı bir an bile, kimse adımlarını yavaşlatmadı, tersine herkes biraz daha hızlandı, parıltılı gözlerini ileriye, daha uzaklara dikerek geçtiler adamın yanından.

«Sedye!»

Bir araba geldi, adamı üstüne yerleştirdiler. Güneş çarpmasından ölmüştü.

Az sonra bir adam daha düştü, sonra iki kişi daha.

«Sedye!»

Yeni bir emir geldi arkadan.

«Başlarınızı örtün!»

Şapkası olanlar şapkalarını başlarına geçirdiler, kimi kadın şemsiyesi açtı, başlarını örtecek birşeyleri olmayanlar yoldan kopardıkları kuru otları koydular başlarına. Bir kısmı hem yürüyor, hem de terden sırılsıklam elbiselerinden kopardıkları paçavraları başlarına bağlıyorlardı. Sonra gene çıplak ayakları altında uzanan yolu iri adımlarıyla yuttular.

Kozhuk, kol'un başına geçmek istiyordu arabasıyla. Patlak gözleri sıcaktan fırlamış olan sürücü, atları durmadan kamçılıyordu. Fakat hayvanlar insanları geçemiyorlardı bir türlü.

«Delirmiş bunlar. Tavşan gibi koşuyorlar.»

Yorgun atları tekrar kamçıladı adam.

Kozhuk, «Aferin evlatlarım,» diye düşünüyordu. Kalın kaşları altındaki gözleri mavi çelik rengindeydi. «Bu gidişle günde yetmiş kilometre alacağız.»

Arabadan inerek yürümeye başladı. Diğerlerinden geride kalmamak için olanca gücünü harcıyordu. Kısa bir süre sonra uçsuz bucaksız saflar içinde kayboldu.

Çıplak ve yalnız telgraf direkleri uzanıp gidiyordu. Yürüyüş kolunun başı sağa dönerek tekrar yola çıktı ve yeniden toz bulutları içinde kayboldu. Gene hiçbirşey görünmüyor, hızla ileri doğru yuvarlanan boğucu bulutların arasında ağır ve ahenkli ayak sesleri duyuluyordu sadece.

O korkunç telgraf direkleri önüne diğer birlikler de vardılar sırayla. Bir ölüm sessizliği onların da üstüne çöktü. Kumandanları generalin bildirisini okudular. Binlerce ateşli göz dimdik baktı. İnsanüstü büyüklükte bir yürek atmaya başladı. Havada asılı beş kişi. Hareketsiz. Etleri çürümeye yüztutmuş, beyaz kemikleri görünüyor.

Direklerin tepelerinde parlak gözlü kargalar yan yan bakıyorlardı. Hava kızarmış etin ağır, tatlı, öğürtücü kokusuyla dolu.

Bu diğer birliklerin de gittikçe hızlanan ayak sesleri işitiliyor; onlar da emir beklemeden başları açık saf halinde geçiyorlar, dümdüz uzanan telgraf direklerini görmeden. Kısa ve kapkara öğle gölgelerinin hiç farkında değildiler.

Yeni bir emir duyuluyor: «Başlarınızı örtün!»

Daha hızlı, daha hızlı yürüyorlar, birbirlerine so-

kularaktan. Sağa sapıyorlar, anayola çıkıp, yeniden kendileriyle birlikte yuvarlana yuvarlana giden toz bulutları içinde kayboluyorlar.

Binler, onbinler geçti böyle. Takımlar, bölükler, taburlar, alaylardan sonra o muazzam kalabalığa geldi sıra. Bu da sayısız adımlarla yürüyor, sayısız gözlerle bakıyor, o muazzam yüreğin çarpıntısına tek bir cevap veriyordu.

Sonra bunlar da tek bir insan gibi, sarsılmaz bakışlarını uzaklara çeviriyorlardı.

Meyilli, uzun gölgeler düştü yollara. Mavi bir sis örttü dağları. Çocuk yüklü, yaralı yüklü arabalar devam ettiler yollarına.

«Kendi cinsi, akrabası insanın... Bak general ne yapmış...»

Yollarına devam ediyorlar ve gene tekerleklerin gacırtısından başka bir ses işitilmez oluyordu. Çocuklar ürkek fısıltılarla soruyorlardı analarına, 'ana, gece ölüler kovalar mı bizi,' diye.

Kadınlar ıstavroz işareti yapıyorlar, burunlarını eteklerine sümkürüyorlar, gözlerini siliyorlar, «Zavallı delikanlılar, zavallı kız,» diyorlardı.

Yaşlılar arabaların yanısıra yürüyorlardı. Herşey belirsizleşmişti artık. Gökyüzü sayısız parıltılarla donanmıştı, ama bunlar aşağısını aydınlatmıyorlardı. Sanki dağlar yeniden belirmişti önlerinde. Oysa bunlar ufak ufak tepelerdi.

Birdenbire kopan bir kadın çığlığı tüm yıldızları göğün bir yanına süpürdü itti sanki.

«Aaah! Ah! Bakın neler yapmışlar zavallılara... hayvanlara.. çılgınlar! İmdat! Ey, iyi insanlar, şuraya bakın hele!»

Kadın direğe yapıştı, cesedin soğumuş ayaklarını kucaklayarak darmadağınık saçlarına bastırdı.

Kuvvetli eller kadını direkten koparark bir arabanın içine attılar. Kadın kurtularak yeniden çürümüş cesetleri kucaklamaya koştu; çığlığı yeniden deldi çılgın geceyi.

«Anan nerde senin? Kızkardeşlerin nerede? Niçin bu kadar çabuk vazgeçtin yaşamaktan? Gözlerin, kuvvetin, sesin ne oldu böyle? Ah, zavallıcıklar, ah talihsizler. Yanınızda size ağıt okuyacak bir kimseniz, arkanızdan gözyaşı dökecek bir insanınız bile yok...»

Çevresindekilerin elinden gene kurtuldu kadın, gene başladı çılgın geceye bağırmaya.

«Neler, neler yaptılar bunlar... Oğlumu yediler benim! Stefan'ımı yediler sizi yedikleri gibi. Yeyin hepimizi öyleyse şimdi. Yeyin, yutun bizi, etimizle kanımızla. Midelerinizi doldurun insan etiyle, kemiğiyle, gözüyle, beyniyle...»

«Yeter, yeter kadın. Sus artık!»

Arabalar devam ediyorlardı yollarına. Kadının arabası da devam etti yoluna. Arkadan gelenler kadını yakaladılar, fakat o gene ellerinden kurtularak çığlıklarıyla o çılgın geceyi parçalamaya devam etti.

En arkadan gelen muhafızlar kadını en son arabaya sıkı sıkı bağladılar.

Arkalarmda bir umutsuzluk ve çürüme kokusu kaldı.

28

Anayolun dağları terkettiği noktada Kazaklar düşmanı bekliyorlardı. İsyanın bütün Kuban'ı sarmasından bu yana Bolşevik kuvvetleri Kazak alaylarının, gönüllü subay birliklerinin, Kadet'lerin önünde gerilemekteydiler. Bolşevikler herhangi bir yerde mevzilenip generallerin saldırısını önlememişlerdi. Köyleri, kasabaları, şehirleri birer birer teslim etmek zorunda kalmışlardı.

İsyanın başlangıcında Bolşevik kuvvetlerinin bir bölümü isyancıların demir çemberlerinden kurtulmuş ve peşlerinde binlerce sivil, binlerce araba olduğu halde düzensiz bir şekilde dağlarla deniz arasındaki dar yola düşmüşlerdi. Yakalanmayacak kadar hızlı yol alıyorlardı. İşte şimdi Kazak alayları bunları bekliyorlardı.

Kazaklar bu güruhun yağma ettikleri hazinelerle birlikte dağlardan indiklerini haber almışlardı. Bunların ayaklarının çıplak, elbiselerinin yırtık pırtık olmasına rağmen yanlarında altın, değerli taşlar, bol silah ve cephane olduğunu sanıyorlardı. Zaten bu pejmürde halleri de serseri ve düzensiz bir hayat sürdüklerinin başlıca deliliydi. Generallerin de, sıradan Kazak askerlerinin de ağızları sulanıyordu bu değerli hazineleri düşündükçe. Kendi ayağıyla gelip kucaklarına düşecekti bu yağma edilmiş servet.

General Denikin bu güruhun dağdan iner inmez kuşatılması işini General Pokrovsky'ye verdi. Tek bir kişi bile sağ bırakılmayacaktı.

Pokrovsky tam silahlı bir birliğini Belaya nehir kıyısına yerleştirerek yolu kapattı. Diğer bir birliğini de düşmanı karşılamaya çıkardı.

Kalpaklarını enselerine devirmiş, iyi besili atları üzerinde düşmana doğru yürüyüşe kalktılar. Çelikten kılıçları güneşte parıldıyor, Çerkez kaputlarının uzun etekleri edalı edalı sallanıyordu. Kalpaklarında beyaz kurdeleler dalgalanıyordu.

Köylerin içinden şarkılar söyleyerek geçiyorlar, Kazak kadınları, bu kendi erkeklerine yiyecek ikram ediyorlar, yaşlı adamlar şarap fıçıları açıyorlardı.

«Bir Bolşevik getirin de hiç olmazsa neye benzediğini görelim. Bakalım ne mene şeylermiş bu dağların ötesinden gelenler?»

«Getiririz, söz. Siz hele darağaçlarını hazırlayın da!»

Uzaklardan dev gibi toz bulutları seçiliyordu.

«İşte, işte. Geliyorlar!»

Evet geliyorlardı; üstbaş paramparça, pis, lime lime elbiseler, dallardan, otlardan şapkalarla geliyorlardı.

Kazaklar kalpaklarını düzelttiler, palalarını çektiler, eyerlerinin üzerine eğilerek dizginlerini boşalttılar. Kulaklarında rüzgarlar uğulduyordu.

«Kazak kılıcı ne demekmiş öğrenecekler şimdi!»

«Hurraaa!»

Fakat bir iki dakika içinde hiç beklenilmeyen, korkunç birşey oldu: Kazaklar saldırdılar, göğüs göğüse çarpışmaya başladılar ve bir an içinde süngülenmiş atlılar kafaları parçalanan hayvanlarından düştüler yere. Kazaklar yeniden çevirdiler atlarını düşmana doğ-

ru, görülmeyecek kadar yattılar eyerlerin üzerine, rüzgar daha bir kuvvetle uğuldadı kulaklarında ve yeniden saldırdılar. Fakat bu kez vızıldayan kurşunlarla düşmeye başladılar onar onar. Çıplak ayaklı güruh iki, üç, on kilometre kovaladı Kazakları hiç durmadan. Kazakların tek umutları düşman atlarının yorgun düşmesiydi ancak.

Kazaklar köyün çevresinden dolanıp kaçmaya devam ettiler. Fakat diğerleri dosdoğru köyün içine daldılar, yorgun atlarını dinç atlarla değiştirdiler, hayvanını vermek istemeyenleri kılıçtan geçirip tekrar düştüler Kazakların peşlerine. Stepte yeniden beyaz kurdeleli Kazak kalpakları yuvarlandı, belleri gümüş kakmalı hançerlerle tutturulmuş Çerkez kaputları otların, hendeklerin arasına yığıldı.

Kazak kuvvetinin arta kalanları, kendilerini güç attılar siperlerine.

Dağlardan inen baldırıçıplaklar Kazakların peşini hâlâ bırakmamışlardı. Toplar gürlemeye, silahlar konuşmaya başladı.

Kozhuk, ordusunu bir gündüz savaşına sürmeyi doğru bulmuyordu. Düşmanın sayıca üstünlüğünü biliyor, kendi kuvvetlerinin sayısını belli etmek istemiyordu.

Karanlık çökene kadar bekledi. Geceyarısı gündüz yapılan hareket tekrar edildi: Kazak siperlerine saldıranlar insan değil şeytandı sanki. Kazaklar süngüleri, kılıçlarıyla bu şeytanları ne kadar kesip biçerlerse biçsinler, makinelileriyle ne kadar tararlarsa tarasınlar hepsi boşunaydı. Kısa bir süre sonra Kazak safları erimeye, ağır topları gittikçe daha gürlemeye, makineliler daha uzun aralıklarla takırdamaya başladı. Bir süre sonra tüfekleri de sustu. Kazaklar bekliyorlardı.

Çok beklemediler: Az sonra kaçmaya başladılar. Fakat karanlık da kendilerini kurtaramadı. Artık teke tek bir savaş başlamıştı; herkes kendi canını kurtarmaya çalışıyordu. Toplarını, tüfeklerini, cephanelerini olduğu gibi bırakarak kendileriyle alay eden bu şeytanların önünden kaçtılar arkalarına bakmadan.

Güneş tepelerin ve uçsuz bucaksız stepin üzerinde yükseldiği zaman yerlerde binlerce Kazak askeri yatıyordu. Ne bir yaralı ne bir esir vardı aralarında, hepsi ölmüştü.

Gerilerde göçmenler ateşler yakmışlardı, kazanlarda aş pişiyordu. Atlar saman yığınlarına daldırmışlardı başlarını. Uzaklarda gürleyen bir topa kimsenin aldırdığı yoktu, alışmışlardı artık buna.

Top sesleri kesilince cephedekiler birer ikişer geriye dönmeye başladılar: Atlı bir haberci, ailesini ziyarete gelen bir asker, bir emireri. Dörtbir yandan kadınlar adama doğru koşuyorlar, hayvanın dizginlerine, üzengilerine sarılıyorlardı.

«Kocam nasıl?»

«Sağ mı?»

Dehşet ve umut doluydu gözleri.

Adam ise kamçısını sallayarak ağır ağır ilerliyor ve kadınların önüne geldikçe haberlerini dağıtıyordu sağa sola.

«Yaşıyor... yaşıyor... yaralı... yaralı... öldü, ölüsünü geri getiriyorlar.»

Adam geçip gidiyor, kadınlar ıstavroz işareti yapıyorlar, bir kısmı saçlarını yola yola ağlıyor, yerlere yuvarlanıyorlardı. Yanlarındakiler bunların yüzüne su atıyorlardı.

Yaralılar kampa dönünce anaları, kızkardeşleri, sevgilileri ve komşuları bunlara yardıma koştular. Ölüler getirildiği zaman ağlayarak, dövünerek üzerlerine kapanan kadınların çığlıkları ovada çınlıyordu.

Atlılar hemen bir papaz aramaya koyuldular.

«Istavrozsuz, günlüksüz hayvanlar gibi gömemeyiz bunları.»

Papaz başının ağrıdığını bahane ederek istediklerini yapamayacağını söyledi.

«Başın ağrıyor ha?! Gelmek istemiyorsun ha? Al kıçına şu ilacı bakalım!»

Kamçılarıyla iyice bir okşadılar papazı. Papaz can havliyle fırladı yerinden. Dini elbiselerini giydi, ıstavrozunu, günlüğünü aldı.

Bir de yardımcı buldular kendisine, iriyarı, sarhoş bir adam. O da tören için giyindi. Yüzü kıpkırmızıydı. Zangoç ise zayıf, kuru bir adamdı.

Hazır olunca yürümeye başladılar. Askerlerin atları hızlı gidiyor, papaz, yardımcısı ve zangoç koşmak zorunda kalıyorlardı. Kampın ardındaki mezarlıkta müthiş bir kalabalık toplanmıştı. Gelenleri görünce her kafadan bir ses çıkmaya başladı.

«Bakın, bakın! Papazı getiriyorlar.»

Kadınlar ıstavroz işareti yaptılar.

«Tanrıya şükürler olsun, törensiz gömülmeyecek ölülerimiz.»

«Bakın, papazın yardımcısıyla zangoç da var.»

Askerler, «Yardımcı esaslı adam,» diyorlardı. «Domuz gibi karnı var.»

Üçü de yüzlerinden terler akarak, soluya soluya geldiler mezarlığa. Zangoç, günlük kabının kömürünü

ateşledi. Ölüler elleri göğüslerine kavuşturulmuş yatıyorlardı sıra sıra.

«Tanrının kutsal adıyla...»

Papaz yardımcısı alçak, yorgun bir sesle duaya başladı. Zangoç ise onun söylediklerini hızlı hızlı, burundan gelen bir sesle tekrarlıyordu.

«Ulu tanrım, kutsal ve ölümsüz...»

İnce bir kurdele, mavimsi bir duman yükseliyordu yanan günlükten. Kadınlar kendilerini tutamayarak hıçkıra hıçkıra ağlıyorlardı. Askerlerin kara kuru yüzleri gerilmişti. Söylenen duaları işitmiyorlardı.

Papazı getiren Kuban atlısı iri hayvanın üstünde başı açık oturuyordu. Hayvana hafifçe dokundu, at bir iki adım ilerledi, adam papaza doğru eğilerek herkesin işitebileceği bir sesle, «Böyle aç domuz gibi okursan, diri diri derini yüzerim senin,» dedi.

Papaz da, yardımcısı da, zangoç da dehşetle baktılar atlıya.

Yardımcı birden sesini öyle bir yükseltti ki, mezarlığın dörtbir yanından kargalar uçtu havaya, papaz da sesini ona uydurdu, parmaklarının ucuna basan zangoç da gözlerini devire devire, falsolu sesiyle onlara katıldı.

«Azizler korusunlar onları...»

Kuban atlısı, gene heykel gibi hareketsiz atını geri çekerek, çatık kaşlarıyla bakıyordu onlara. Herkes ıstavroz işareti yapmaya başladı.

Mezarlar toprakla doldurulurken havaya üç el ateş edildi. Kadınlar burunlarını sümkürdüler, gözlerini sildiler ve, «Papaz güzel bir ayin yaptı, bütün yüreğiyle okudu,» dediler.

29

Gece, uçsuz bucaksız stepi, tepeleri, gündüzün ufukta masmavi görünen lanetli dağları ve düşman tarafındaki köyü sarmıştı. Ne bir ses, ne de bir ateş vardı: Köy yoktu karşılarında sanki. Gündüzün top seslerinden ürkmüş olan köpekler bile havlamıyorlardı artık. Yalnız nehir akıyordu gürleyerek.

Şimdi artık görünmeyen nehrin karşı kıyısından, Kazak siperlerinin gerisinden kulakları sağır eden bir topçu ateşi bütün gün sürmüştü. Hiç acımadan harcamışlardı cephanelerini. Bu ateşe cevap ise çok aralıklı olmuştu.

Kazak topçuları, «Oh, oh! Sonları geldi artık,» diye seviniyorlardı.

Toplarını yeniden doldurmuşlar, nişan almışlar, ateşe başlamışlardı. Kazaklara göre durum mükemmeldi: Karşı taraf yorgun ve zayıftı, artık ateşlerine karşılık veremiyordu. Baldırıçıplaklar alayı öğleden sonra nehrin ötesinden bir saldırıya kalkmışlar, fakat hemen ağızlarının payını almışlardı; safları darmadağın olmuş, saklanacak bir delik bile bulamamışlardı. Ne yazık ki gece hemen çöküvermişti, yoksa hepsini biçmek işten bile değildi. Neyse, bunun sabahı da vardı elbette.

Nehir gürleyerek akıyor, sesi geceyi dolduruyordu. Kozhuk memnundu. Ufacık gözlerinde sert, çeliksi bir parıltı vardı. Elindeki ordu emirlerine boyun eğen, uysal bir orduydu. Gün doğmadan ileri sürdüğü bir alaya önce zayıf bir saldırıya kalkmalarını sonra

da çekilip beklemelerini tembih etmişti. Gecenin kadife karanlığında ordusunu teftiş ederken herkesin yerli yerinde olduğunu gördü: Aşağılarda nehir çağlayarak akıyordu. Bu gürültü aklına o herşeyin başladığı, öteki nehrin gürültülü akışını getirmişti.

Askerler karanlıkta el yordamıyla kayıyorlardı aşağı, hepsi de gündüzden inceleyip öğrendikleri noktalardan iniyorlardı nehre, kumandanlarından koyunlar gibi emir almayı beklemiyorlardı. Dağlara yağmur yağıyor olmalıydı; gündüzün köpükler saça saça akan su şimdi gürlüyordu. Askerler suyun derinliğinin birbuçuk metre kadar olduğunu biliyorlardı, bunu çoktan ölçmüş ve her biri geçeceği yeri işaretlemişti. Bazı yerlerde yüzmeleri gerekecekti, fakat önemli değildi bu, geçebilirlerdi. Karanlık basmadan önce düşmandan yana kurşun yağmuru yağarken, onlar gizlendikleri yerlerden karşı tarafta nereye saldıracaklarını tesbit etmişlerdi.

Sola doğru iki köprü uzanıyordu, biri demiryolu köprüsü, diğeri de tahtadan bir köprü. İkisi de görünmüyordu karanlıkta. Kazaklar toplarıyla makinelilerini bu köprülere nişanlamışlardı - bunlar da görünmüyordu.

Akan suyun gürültüsüyle dolu bu gecenin derinliğinde askerler ve atlılar Kozhuk'un emirleriyle hareketsiz bekliyorlardı. Karanlığın yıldızsız ve gürültüsüz geniş boşluğunu ancak görünmeden akan suyun sesi dolduruyordu.

Siperlerinde bekleyen Kazaklar da suyun akışını dinliyorlardı. Gerçi silahları ellerindeydi, ama gündüzün yeteri kadar cezasını çekmiş olan bu baldırıçıplaklar alayının gece gece nehri geçmeye kalkışmayacaklarını biliyorlardı. Kazaklar bekliyorlardı. Gece ağır ağır gidiyordu.

Askerler nehrin dik kıyısında porsuklar gibi yatıyorlardı. Onlar da, Kazaklar gibi gürleyerek akan suyun sesini dinliyorlardı. Bekliyorlardı. Bekledikleri ve hiç gelmeyeceklerini sandıkları şey sonunda oldu; gün, ağır ağır, istemeye istemeye doğmaya başladı.

Hiçbir şey kestirilmiyordu şimdi - ne renkler ne de şekiller; fakat karanlık bir değişim içindeydi, yarı yarıya saydamlaşmıştı.

Sol kıyıda uçucu birşey oldu birden, elektrik akımı gibi yada sessiz uçan bir kırlangıç gibi.

Yirmi metrelik yükseklikten askerler sanki çuvaldan boşanır gibi, sürükledikleri taş, toprak, çakıl taneleriyle aşağı kaydılar. Nehir gürleyerek akıyordu.

Günün ilk kurşuni ışığında Kazakların şaşkın bakışları arasında önlerinde bir süngü ormanı belirdi birdenbire. Ortalık kükremeler, haykırışlar, iniltilerle doldu. Artık insanlar değil, kana susamış vahşiler vardı ortada. Kazaklar saldıranların yüzlercesini deviriyorlar, kendileri de yüzer yüzer devriliyorlardı. Nereden geldiği bilinmeyen bu şeytani kuvvet bir kez daha saldırdı üzerlerine. Bunlar Kuban'da kovaladıkları Bolşevikler miydi acaba? Hayır, hayır, olamazdı. Başkalarıydı bunlar. Kapkara, çırılçıplaktı bunlar.

Nehrin sağ yakasında korkunç bir gürültü koptu. Topçular ve makineli tüfekçiler kendi saflarının üzerinden kurşun yağdırmaya başladılar. Bir atlı alayı, peşlerinden soluk soluğa koşan yaya askerler olduğu halde köprülere saldırdı, Kazak top ve makinelileri teslim alındı, bölükler köye daldılar rüzgar gibi. Sabahın bulanıklığı içinde bir kulübeden beyaz bir hayalin fırlayıp, eyersiz bir ata atlayarak çılgın bir hızla gözden kaybolduğunu gördü askerler.

Evler, kavaklar, beyaz kilise gittikçe belirleniyordu artan aydınlıkta. Meyve bahçelerinin ötesinde gökyüzü pembeleşmişti.

Papazın evinden sapsarı yüzlü, omuzları altın apoletli bir takım insanlar çıkarılıyordu; Kazak kumandanlarının bir kısmını esir almışlardı. Papazın ahırının yakınlarında başları kesildi bunların, gübreler kana bulandı.

Ateş sesleri bağırıp çağırmalar, küfürler, iniltiler nehrin gürültüsünü bastırıyordu.

Köy ataman'ının evi baştan aşağı arandı, fakat kendisini bulamadılar - kaçmıştı. Bunun üstüne askerler bağırdılar, 'Ortaya çıkmazsan çocuklarını öldüreceğiz' diye.

Ataman gene yoktu görünürlerde.

Askerler çocukları doğramaya başladılar. Ataman'ın karısı saçı başı darmadağın sarıldı askerlerin dizlerine. Askerlerden biri yakman bir sesle, «Ne bağırıyorsun be?» dedi. «Benim de senin gibi üç yaşında bir kızım vardı. Dağlarda gömdük zavallıyı. Ağzımı açıp bir söz bile söylemedim.»

Küçük kıza bir kılıç darbesi salladı, sonra çılgın kahkahalar atan anasının kafasını ikinci bir darbeyle ikiye ayırdı.

Bir evin kırılmış camının yanında bir grup demiryolu işçisi duruyordu.

«General Pokrovsky burada uyuyordu. Kaçırdınız. Sizin geldiğinizi duyunca camı kırdı ve don paça eyeresiz bir ata atladığı gibi kaçıp gitti.»

Bir atlı, «Ayağında niçin pantolon yoktu?» diye sordu. «Yıkanıyor muydu yoksa?»

«Uyuyordu.»

«Nee? Pantolonsuz mu uyuyordu? Nasıl olur?»

«Beyler hep öyle yatarlar. Doktorlar öyle salık veriyorlarmış.»

«Hayvanlar! İnsan gibi yatmasını bile bilmiyorlar daha!» Atlı nefretle yere tükürerek uzaklaştı oradan.

Kazaklar kaçmışlardı. Fakat yediyüzü siperlerin içinde ve uzun bir çizgi halinde stepte yatıyordu. Kaçanlar bir yandan canlarını kurtarmaya bakıyorlar bir yandan da kendilerini darmadağın eden bu şeytani kuvvetin ne olduğunu düşünüyorlardı.

Daha iki gün önce bu Kazak köyü Bolşeviklerin elindeydi, Kazaklar onları buradan atmışlar, kovalamışlar, hâlâ da kovalıyorlardı. Peki ama, bunlar nereden çıkmışlardı? Şeytanla birlikte mi çalışıyordu bunlar?

Stepin öte ucundan yükselen güneş kovalananların gözlerini kamaştırıyordu.

Göçmenler gene yayılmışlardı stepe; gene ateşlerin üstünde mavi dumanlar yükseliyor, gene incecik boyunları üstünde kuru kemikli başlar taşıyan çocuklar görünüyordu her yanda. Gene yere serilmiş beyaz Gürcü çadırları üzerinde kolları kavuşturulmuş ölüler yatıyor, bunların önlerine çökmüş kadınlar -bu kez başka kadınlar- saçlarını yoluyorlar, hıçkıra hıçkıra toprağı dövüyorlardı.

Askerler atlıların çevresini sardılar.

«Nereye gidiyorsunuz?»

«Papaz bulmaya.»

«Kozhuk, Kazakların geride bıraktığı bandonun çalınmasını emretti.»

«Bando çalacak da ne olacak? Bir sürü teneke eninde sonunda. Papazın sesiyle bir tutulur mu hiç?»

«Papazın sesini duyacağız da ne olacak? İnsanın karnını ağrıtmaktan başka bir yararı var mı? Bando ise askeri bir birliktir.»

«Bando! Bando!»

«Papaz! Papaz!»

Küfürler savruluyordu papaz ve bando aleyhine. Kadınlar tartışmanın kokusunu alınca bağıra çağıra koştular o yana.

«Papaz! Papaz isteriz.»

Genç askerler de koştular bağırarak:

«Bando! Bando!»

Sonunda davayı bando kazandı.

Atlılar atlarından indiler.

Halk ve askerler hüzünlü göğe seslerini yükselten bandonun peşinden yürüdüler.

30

Kazaklar yenilmişlerdi. Fakat Kozhuk onları kovalama emrini vermiyordu. Gözcüleri ve yerli halk içindeki dostları Kazakların toparlanmakta olduklarını bildirmişlerdi: Ekaterinador'dan takviye alıyorlardı, subay taburları düzgün saflar halinde yaklaşıyordu. Yeni yeni Kazak birlikleri katılıyordu onlara. Kozhuk'un durumu gittikçe kötüleşmekteydi. Çevrelerindeki çember daralıyordu, kaçmak buradan kurtulmak gerekti. Ana kuvvetlerinden çok uzak olmadıkları için bir gedik açıp onlara kavuşabilirlerdi. Fakat Kozhuk kımıldamadı yerinden.

Kendi birliklerini geriden izleyenleri bırakmaya gönlü razı olmuyordu bir türlü. Onların çok zayıf olduklarını ve kendi başlarına kalırlarsa mahvolacaklarını biliyordu. Onların mahvolması ise, gelecekte kendisinin onbinlerce insanın kurtarıcısı olarak tanınmasını lekeleyecekti.

Kazakların ordularını toparlamalarını bekledi bunun için; demir bir kapana sıkıştırılıyorlardı; bunu onaylamak istermiş gibi düşman topları gümbürdemeye, yeri göğü sarsmaya başladı. Halkın üstüne şarapnel yağıyordu. Kozhuk ateşe cevap verilmesini emretti, fakat gene de ileri doğru harekete geçmedi. Gündüzün her iki tarafın siperleri üstünde aralıksız beyaz bulutlar patlıyor, geceleri karanlık sürekli olarak alevli bir boğaz gibi yarılıyor, insan suyun sesini işitemiyordu.

Bir gün ve bir gece geçti böylece. Toplar gürlü-

yor, namlular ateş kesilmişti, fakat geride kalan birliklerden henüz bir haber yoktu. İkinci, üçüncü gün de geçti, gene gelmediler. Mermiler azalmaya başlamıştı. Kozhuk idareli ateş edilmesini emretti. Ateşlerine çok seyrek cevap verildiğini ve düşmanın saldırmadığını gören Kazaklar yüreklendiler; Kozhuk'un ordusunun yorulmuş olduğunu düşünerek büyük çapta bir saldırı için hazırlandılar.

Kozhuk üç gecedir uyumuyordu. Yüzü meşin gibiydi, attığı her adımda sanki dizlerine kadar toprağa gömüldüğünü hissediyordu. Dördüncü gece de geldi bitip tükenmek bitmeyen ateşten ışığıyla.

Kozhuk, «Ben bir saat kadar yatacağım,» dedi. «Birşey olursa hemen uyandırırsınız.»

Gözünü daha yeni kapamıştı ki, koşa koşa yanına geldiler.

«Kozhuk yoldaş! Kozhuk yoldaş! Durum çok kötü...»

Kozhuk ne olduğunu, nerede olduğunu anlamadan fırladı yerinden. Elini yüzünde gezdirdi ve birden her yana çökmüş olan sessizlik karşısında dona kaldı. Günlerdir aralıksız gürleyen toplar susmuştu. Karanlıkta yalnız silahların birbirine çarptığı zaman çıkan sesler işitiliyordu. Durum gerçekten kötüydü. Göğüs göğüse çarpışmak demekti bu. Belki de cephe yarılmıştı. Nehrin uğultusu işitiliyordu.

Kozhuk koşa koşa karargaha gidince herkesin yüzünün sapsarı kesildiğini gördü. Telefonu kaldırdı. Bir Gürcü telefonunu ele geçirdikleri çok iyi olmuştu doğrusu.

«Benim... Kozhuk.»

«Kozhuk yoldaş, acele takviye gönderin. Daha

fazla dayanamıyacağım. Subay birlikleri saldırıyorlar üstümüze.»

Kozhuk taş gibi bir sesle cevap verdi.

«Takviye gönderemem; çünkü yok. Son askere kadar dayanacaksınız.»

«Dayanamam. Düşman üstümüze fena çullanıyor. Beni yalnız bırakmayın.»

«Ben ne diyorsam onu yapın. Elimizde yedek kuvvet yok. Ben birazdan oraya geleceğim...»

Kozhuk nehrin sesini işitmiyordu artık. Dört bir yanından silah sesleri geliyordu.

Bir emir vermeye başladı, ama sözünü bitiremedi.

«Hurraaaa!...»

Karanlığa rağmen belirli olan şeyler vardı. Kazaklar yarma hareketine kalkmışlar ve bir atlı birliği hatlarını geçmişti. Kozhuk ileri doğru atılırken biraz önce konuştuğu kumandanla çarpıştı.

«Kozhuk yoldaş!»

«Ne arıyorsun burada?»

«Dayanamadım... hatlarımız yarıldı...»

«Nasıl bıraktın birliğini?»

«Yardım istemeye geldim Kozhuk yoldaş.»

«Tutuklayın şu herifi!»

Mürekkep gibi koyu gecenin içinden insan sesleri, silah sesleri, kemik çatırtıları geliyordu. Arabaların, sandıkların, evlerin arkasından uzanan tabanca ve tüfek alevleri karanlığı hançer gibi yarıyorlardı.

Yanına gelen yaverini bile görmüyordu karanlıkta.

«Kozhuk yoldaş!»

Sesi heyecanlıydı, adamcağız yaşamak istiyordu.

«Sonumuz geldi değil mi?»

Kozhuk'un ağzından alışılmamış bir sesle çıkmıştı bu sözler. Yaveri, «Demek sen de bizler gibisin... demek sen de yaşamak istiyorsun...» diye düşündü.

Fakat bir anlıktı bu. Karanlıkta hiçbir şey görünmüyordu. Fakat kasılı çeneleri arasından çıkan paslı sesten Kozhuk'un yüzünün taş gibi olduğu anlaşılabilirdi.

«Karargahtan hatlarımızm yarıldığı noktaya hemen bir makineli gönderin. Eli silah tutan, tutmayan herkes toplansın, Kazakları arabalara kadar geri püskürtsünler. Bir takım da sol yandan hücuma kalksın.»

«Emredersin, Kozhuk yoldaş.»

Yaver karanlıkta kayboldu. İnsan sesleri, silah sesleri, inlemeler, ayak patırdıları devam etti. Kozhuk koşmaya başladı. Sağından solundan kurşunlar vızıldayarak geçiyordu. İnsan karanlıkta saldıranların gittikçe yaklaştıklarını farkediyordu. Kozhuk'un askerleri kaçmamışlar, bulabildikleri yerlere gizlenmişler, düşmanın ateşine karşılık veriyorlardı.

Karargahtan makineli getirildi. Kozhuk askerlerine ateşi kesmelerini ve ancak kendisi söyleyince başlamalarını söyledi. Makinelinin başına geçti. Yerini bulmuştu artık. Sağında solunda patlamalar, parlamalar, gürültüler vardı. Asker ateşi kesince düşman naralar atarak üzerlerine saldırdı. Yaklaştıkları zaman tek tek insanlar seçilebiliyordu. Silahlarını kavramışlar, eğilerek koşuyorlardı. Kozhuk emrini verdi.

«Ateş!»

Kendisi de makineli tüfeği ateşledi.

Rat-tat-tat...

Kara şekiller kuklalar gibi devrilmeye başladılar. Düşman safları dalgalandı, bozuldu ve erimeye başladı. Geriliediler. Karanlık çöktü gene. Silah sesleri azaldı, nehrin gürültüsü gittikçe artarak her yanı kapladı.

Gerilerde karanlığın derinliklerinde insan ve silah sesleri azaldı, destekleri olmayan Kazaklar atlarını bırakarak kaçıyorlar, evlere, arabaların altlarına saklanıyorlardı. Onunu diri diri yakaladılar ve votka kokan ağızlarını kılıçlarıyla parçaladılar.

Gün doğunca bir manga asker tutuklanan kumandanı mezarlığa götürdü. Kumandansız döndüler geriye.

Doğan güneş geri çekilen denizin artıkları gibi uzanan bir cesetler dizisi üzerinde parıldadı. Kozhuk'un gece otürduğu yerin çevresinde küme küme yığılmıştı ölüler. Kısa bir ateşkes uygulandı. Kozhuk, cesetlerin çürüyüp salgın hastalık yaymaması için kaldırılmalarına razı oldu.

Ölüler kaldırıldıktan hemen sonra gene silahlar konuşmaya başladı, insanlıkdışı bir uğultu stepi ve göğü sarstı, insanın beyni patlayacak gibi oluyordu. Masmavi gökten kurşun ve çelik parçaları yağıyor, insanlar kulaklarındaki basıncı hafifletmek için ağızları açık dolaşıyorlardı. Hareketsiz yatan ölüler geriye taşınmayı bekliyorlardı.

Fişeklikler, cephane sandıkları boşalmaya yüz tuttuğu halde Kozhuk yerinden kımıldamamıştı. Geride kalanlar hâlâ görünürlerde yoktu. Kozhuk sorumluluğunu, ne yapması gerektiğini düşündü, sonunda diğerlerini toplantıya çağırdı. Orada kalıp beklemek hepsinin ölümü demekti, düşmanı yarıp geçmekse arkadan gelenlerin ölümü.

31

Ta gerilerde, uçsuz bucaksız stepin bir yerinde arabalar, atlar, ihtiyarlar çocuklar, kadınlar ve yaralılar vardı. Akşamın alaca karanlığında bir uğultu yükseliyordu. Akşam maviydi, kamp ateşlerinin dumanı da öyle.

Savaş onbeş kilometre ötede olduğu halde ayaklarının altındaki toprak sarsılıyordu. Ama insanlar alışıktı buna, duymuyordu bile...

Akşam maviydi, duman maviydi, uzaklardaki orman maviydi. Ormanla arabalarm arasındaki terkedilmiş atlar da esrarlı bir maviliğe bürünmüşlerdi.

Konuşmalar, bağrışmalar, hayvan sesleri, kova şangırtıları, bebeklerin ağlamaları, kamp ateşlerinin kızıl parıltıları.

Bu sakin ve evcil dağınıklığa alışılmamış, uzak ve yabancı birşey geldi ormandan.

İlk başlarda zayıf ve upuzun bir a-a-a-aaaa sesiydi bu. Akşamın maviliğinden, ormanın bulanıklığından gelen bir a-a-aaa! Sonra bir kara leke koptu ormandan, sonra bir ikincisi, bir üçüncüşü. Kara gölgeler birbiri arkasından döküldüler stepe, kampa doğru uzanan bir saf halinde dizildiler; yaklaştıkça büyüyorlardı; beraberlerinde yuvarlanarak, büyüyerek, tehlikeyle şişerek o ses geliyordu - a-a-a-aa!

Hayvanların da, insanların da başları kampa doğru uzanırken havada şimşekler çaktıran bu şeyi görmek için ormana çevrildi.

Bütün başlar o yana çevrildi, kamp ateşleri kıpkızıldı. Herkes gürültüyü aynı anda işitti... uzakta gürleyen topların sesini bastıran nal sesleriyle doluyordu toprak.

Tekerleklerin, arabaların, ateşlerin arasında çığlıklar koptu birden bir önseziyle:

«Kazaklar... Kazaklar... Kazakla-a-ar!»

Atlar başlarını saman yığınlarından kaldırıp kulaklarını diktiler, nereden çıktıkları bilinmeyen köpekler arabaların altına saklandılar.

Kimse kaçmadı, kimse canını kurtarmaya çalışmadı. Hepsi kararan havada üzerlerine doğru gelen bu çığı seyrediyorlardı. Atların nal sesleriyle yankıyan büyük hareketsizlik bir ananın çığlığıyla parçalandı. Kadın kendisine kalan son şeyini, çocuğunu, kaptı, göğsüne bastırarak çığı karşılamaya koştu.

«Ölüm!... Ölüm!... Ölüm... geliyor...»

Binlerce insan benimsedi bu çağrıyı.

«Ölüm!... Ölüm!...»

Ellerine geçen herşeyi kaptılar, bir sopa, bir avuç saman, bir değnek, bir dal parçası; yaralılar koltuk değneklerini kaldırdılar. Hepsi de korkudan titreyerek havada sallıyorlardı bu yalancı silahlarını. Ölümü karşılamaya koştular çığlıklarla.

«Ölüm!... Ölüm!...»

Çocuklar koşuyor, analarının eteklerine sarılarak, «Ölüm... ölüm,» diye ağlıyorlardı.

Kararan akşamın içinden dörtnala çıkan Kazaklar karşılarında bir dalga gibi kabaran bu sayısız asker kütlesine, havaya kalkmış sayısız silahlara, dalgalanan kara bayraklara şaşkınlıkla bakarlarken vahşi bir ses duydular:

«Ölüm...»

Hiçbir emir beklemeden, adeta güdüsel olarak hepsi bir anda dizginlere sarıldılar, atlar durdu, başlarını salladılar, arka ayakları üstüne kalktılar. Kazaklar üzengileri üstünde doğrulara k üzerlerine doğru gelen bu kara yığına baktılar. Bu şeytanların huylarını öğrenmişlerdi artık; bir tek silah atmadan göğüs göğüse gelmek ve sonra birden süngü hücumuna kalkmak. Dağlardan indiklerinden bu yana hep böyle olmuştu bu. Nice Kazak eri böyle düşmüştü vatanının toprağında.

Arabaların, kamp ateşlerinin ardında silahsız, savunmasız insanlar, kadınlar ve çocuklar bulacaklarını umdukları halde, buralardan heran savaşa hazır kütlelerin çıkması ve bunların göğü dolduran o korkunç çağrısı Kazakları altüst etti. Bu akışın sonsuz olduğunu görür görmez atlarını tersyüz ettiler ve geldikleri gibi dörtnala ormanın içinde kayboldular.

Kadınların, çocukların, ihtiyarların ve yaralıların en ön safta koşanları durdular. Yüzlerinden buz gibi terler akıyordu hepsinin. Önlerinde sadece kara, sessiz ve bomboş bir orman vardı.

32

Gözcüler, düşmana Maikop'tan yeni bir generalle, atlı ve topçu birlikleri geldiğini bildirdikleri zaman dört gündür toplar henüz susmamışlardı. Kozhuk ve kumandanları toplantıda gece yarma harekatına girmeye ve geride kalanları beklemeden ilerlemeye karar verdiler.

Kozhuk'un emirleri şöyleydi: Düşmanın korkusunu gidermek için akşama doğru ateş yavaş yavaş azaltılacak; toplar düşman siperlerine nişanlanarak tesbit edilecek ve ateş kesilecek; gece karanlıktan faydalanarak birlikler daha yüksek bir yere çıkartılacak, düşman siperlerine yaklaşılacak ve ortada mevzi alınacak; birliklerin bütün bu hareketleri saat 1.30 da bitmiş olacak ve tesbit edilmiş toplarla on atış yapılacak; saat 2'de son atıştan sonra siperlere piyade hücumu başlayacak. Atlı birlikler askerleri desteklemek ve düşmanı kovalamak için geride kalacaklardı.

Stepin üstünde koca koca kara bulutlar belirdi. Her iki tarafın topları sustu, tüfek sesleri kesildi, nehrin uğultusu tekrar işitildi.

Kozhuk bu sesi dinliyordu - ciddi birşey olmuştu anlaşılan. Bundan önceki gün ve gecelerde silah sesleri ne demekti. Belki de düşman da onun yapmak istediğini yapmayı düşünüyordu. O halde iki saldırı karşılaşacak ve sürpriz imkanı kaybolacaktı.

«Kozhuk Yoldaş!»

Yaveri girdi içeri; arkasında iki silahlı er arasında silahsız, soluk yüzlü, ufak tefek bir asker vardı.

«Ne var?»

«Düşmandan... General Pokrovsky'dan bir mektup!»

Kozhuk kasılmış gözlerle ufak tefek askeri süzdü. Adam elini gömleğinin içine sokarak bir kağıt uzattı.

«Esir düşmüştüm,» dedi. «Gerilerden yedi kişi esir düştük. Ötekileri işkenceyle öldürdüler...» Sustu bir an. İnsan nehrin uğultusunu işitiyordu, pencerelerin dışında karanlık vardı.

«İşte mektup. General Pokrovsky bana küfretti, size de küfretti. 'Ul bunu o piçe ver' dedi.»

Kozhuk Generalin mektubunu aceleyle okumaya başladı.

'Sen... Bolşeviklerin, hırsızların ve baldırıçıplakların saflarına katılmakla Rus ordu ve donanmasının bütün subaylarına leke sürmüş olan haydut herif, şunu iyi bil ki, senin de, baldırıçıplaklarının da sonu geldi artık. Benim ve General Heimann'ın birlikleriyle çevrili olduğunuz için bir adım bile ilerleyemeceksiniz bundan böyle. Eğer merhamet dilenmeye kalkışırsan şunu aklından çıkarma ki, bu hareketin senin ceza bölüğüne gönderilmeni önleyemez. Bu emrimi hemen bugün yerine getirmeni istiyorum. Bütün silahlarınızı Belorechenskaya istasyonuna yığdır, baldırıçıplaklar alayını istasyonun beş kilometre berisine çek ve bu emirlerimi tamamladığım bana 4 numaralı istasyona bildir.'

Kozhuk önce saatına sonra pencerenin dışında bekleyen karanlığa baktı.

Saat biri on geçiyordu. 'Demek bunun için ateş kestiler Kazaklar. General cevap bekliyor anlaşılan.'

bu arada habercilerin biri giriyor, biri çıkıyordu durmadan - bütün birlikler düşmana yaklaşmış ve siperlere girmiş bekliyorlardı.

Kozhuk, 'İyi... çok iyi.' diye düşündü, sessizce girip çıkanları seyrederek.

Nehrin uğultusunu bastıran bir nal sesi duyuldu. Kozhuk'un yüreği hızla çarpmaya başladı.

«Onbeş dakika kaldı. Ne olabilir acaba?»

Birisi attan aşağı atladı.

Yüzünden akan terleri silerek bir Kuban atlısı daldı içeri soluk soluğa. «Kozhuk yoldaş, geridekiler yetiştiler bize.»

O anda herşeyi yepyeni bir ışık altında gördü Kozhuk: O gecenin olayları, düşmanın durumu, General Pokrosky'in mektubu, vatandaşlarını kurtarmak için bugünedek sağ çıktığı binbir savaş şerit gibi geçti gözünün önünden. İşte şimdi yalnız kendi birliğini değil, Kazakların elinde ölüme mahkum olan o binlerce zavallıyı da kurtaracaktı.

Karanlıkta kapkara görünen iki at üzerinde yıldırım gibi gidiyorlardı gecenin içinde. Garip bir ordunun kapkara safları köye girmeye başladılar.

Kozhuk atından inerek zengin bir Kazak'ın aydınlık evine girdi.

Dev vücutlu Smolokurov masa başında oturmuş çay içiyordu. Kara sakalı zarif denizci kıyafetine çok yakışıyordu. Kozhuk'a yüksekten bakarak kalın sesiyle, «Selam kardeş,» diye seslendi. «Gel bir çay iç.»

«Birliklerim on dakikaya kadar düşmana saldıracaklar. Siperlerin hemen önünde bekliyorlar bu anda. Topların hepsi nişanlanmış, tesbit edilmiş. İkinci birli-

ğine her iki yandan saldırmaları için emir verirsen, zafer bizim olur.»

«Bu emri veremem!»

«Niçin?»

Smolokurov, kahkahayla gülerek ufak tefek, pejmürde giyimli adama baktı. «Daha gelmediler de ondan!»

«İkinci birlik şimdi ben gelirken girdi köye. Gözümle gördüm.»

«Gene de vermeyeceğim bu emri.»

«Neden?»

«Neden, neden, neden! Başka bir sözettiğin yok senin. Adamlar yorgun, dinlenmeleri gerek. Dünkü çocuk değilsin, anlamalısın artık bunu.»

Kozhuk, «Onları yeneceksem eğer, yalnız yeneceğim,» diye düşündü.

«Peki,» dedi. «Şu halde onları yedek kuvvet olarak istasyona çek. Ben saldırıyı kendi yedeklerimle desteklerim.»

«Veremem bu emri. Benim sözüm sözdür, bilirsin.»

Denizci, odanın bir ucundan öteki ucuna gidiyordu konuşurken. Önceleri iyilikçi olan yüzünde bu kez bir katır inadı belirmişti.

Artık hiçbir şey ona doğruyu gösteremezdi. Kozhuk bunu bildiğinden yaverine, «Gidelim,» dedi.

«Bir dakika!» Kurmay başkanı yerinden kalkarak Smolokurov'un yanına gitti.

«Yeremi Alexeich, hiç olmazsa istasyona gönderbilirdin onları. Nasıl olsa yedekte kalacaklar orada,» dedi.

Gerçekte aklından geçen, Kozhuk yenildiği takdirde hepsinin kılıçtan geçirilecekleriydi.

«Ha? Peki ben de zaten - peki, buna diyeceğim yok. Gelmiş olan birlikleri alabilirsin, Kozhuk yoldaş.»

Birşeyi kafasına koydu mu artık hiçbir şey caydıramazdı Smolokurov'u. Fakat beklenmedik yerden gelen bu baskı karşısında hemen boyun eğmişti.

Kara sakallı yüzü gene rahatladı. Koca pençesini kısa boylu adamın omuzuna dayayarak «Eh, işler nasıl, kardeş?» diye sordu. «Anlarsın ya, bizler deniz kurtlarıyız, denizde her işi yapar, karşımıza şeytan çıksa onu bile altederiz, ama bir kere karaya çıkmaya görelim, alıklaşırız hepten.»

Kahkahalarla gülerken kara bıyıklarının altında beyaz dişleri parıldıyordu.

«Çay içer misin?»

Kurmay başkanı, dost bir sesle, «Kozhuk yoldaş, emri hemen şimdi yazacağım, birlik size yedek olmak üzere istasyona gidecek,» dedi.

Aklından, «Eh işte böyle, ne yaparsan yap, sonunda gene bize muhtaçsın, biz olmadan hiçbir şey yapamazsın,» diyordu.

Kozhuk dışarı çıkınca yaverine, alçak sesle, «Burada kal,» dedi. «Birlikle istasyona git ve oraya vardığını bana bildir. Bunların sözlerine güvenilmez.»

Askerler saf saf uzanmışlardı sert toprağın üstüne. Gecenin ağırlığı eziyordu hepsini. Vahşi hayvan gözleri kadar keskin gözler karanlığa dikilmişti. Fakat Kazak siperlerinden hiç ses gelmiyordu. Yalnız nehir akıyordu çağlayarak.

Askerlerin saatları yoktu, fakat hepsinin içinde bir bekleyiş yayı kuruluyordu durmadan. Gece ağır ve

sessizdi. Hepsi de o iki saatin yavaşlığını içlerinde duyuyorlardı. Zaman, suyun kesintisiz çağıltısı arasında akıyordu.

Hepsi de beklediği halde, gece birdenbire ve hiç beklenilmeyen bir şekilde kıpkızıl patlamalarla paramparça oldu. Otuz top birden, hiç duraklamadan ateş ediyordu. Geceleyin belirsiz olan Kazak siperleri şimdi insanın gözlerini körleştiren bir şarapnel gerdanlığıyla pırıl pırıldı, insanların saf saf öldükleri görülüyordu.

Siperlerinin kum duvarlarına yapışmış olan Kazak askerleri, «Yeter.. yeter artık!» diye düşünüyorlardı. Bu kırık gecenin bir an önce bu insanın sinirlerini lime lime eden gürültünün üzerine kapanmasını bekliyorlardı. Fakat kızıl alevler parlamaya devam ediyor, toprağı ve insanın göğsünü ve beynini sarsan gürültü, insanların orada burada inlemeleri, kıvranmaları devam ediyordu.

Sonra, karanlık tıpkı yırtıldığı an gibi birdenbire herşeyi örttü gene, kızıl alevler söndü, topların garip kükreyişleri sona erdi. Siperlerin üstünde kara kara şekiller belirdi; yeni bir kükreme, bu kez canlı, yaşayan bir kükreme duyuldu. Kazaklar siperlerinden çıkmaya çalıştılar, fakat geç kalmışlardı. Siperler cesetlerle dolup taşmaya başladı. Bunun üzerine Kazaklar düşmanlarının karşısına erkekçe çıkmayı seçerek, kılıç ve süngü savaşma giriştiler.

Fakat şeytani bir kuvvetti bu karşılarındaki, tam onbeş kilometre koşmuşlardı Kazakların peşlerinden ve birbuçuk saatte almışlardı bu onbeş kilometreyi.

General Pokrovsky Kazakların ve subay taburlarının artakalanını toparlayarak şaşkın ve bitkin Ekaterinodar'a çekildi.

Meydanı baldırıçıplaklara bırakmıştı.

33

Paçavralar içindeki saf saf insanlar, kaşları çatık, yüzleri gözleri toza bulanmış, bütün güçlerini toplamış, yorgun adımlarla yeri inleterek yürüyorlardı. Kaşlarının altında kasılmış gözleri stepin uzak ve titreyen sıcaklığına dikilmişti.

Hızlı hızlı çekilen toplar gümbür gümbür gidiyorlardı yolda. Atlar durmadan başlarını sallıyorlardı toz bulutları arasında. Topçular gözlerini uzaktaki mavi ufuk çizgisine dikmişlerdi.

Arkada ağırlık bölümünden sürekli bir uğultu yükseliyordu. Tek kalmış analar yabancı arabaların yanında yürüyorlar, çıplak ayaklarıyla arkalarında toz bulutları kaldırıyorlardı. Esmer, yanık yüzlerinde akıtılmamış gözyaşlarının kuru parıltıları vardı. Onlar da stepin uzak maviliğinden gözlerini ayırmıyorlardı.

Yaralılar da katılmışlardı bu süratli tempoya; birisi pis paçavralara sarılmış ayağı üstünde topallaya topallaya koşuyor, bir diğeri omuzlarını hızla hareket ettirerek koltuk değneklerini kocaman kocaman açıyordu, yorgunluktan bitmiş tükenmiş başka biri bir arabanın arkasına tutunmuş sürükleniyordu.

Hepsinin de gözleri uzaklardaki mavi ufuk çizgisindeydi.

Onbinlerce göz bakıyordu ileri: Orada mutluluk vardı, çektikleri azabın ve yorgunluğun sonu orada gelecekti.

Kuban güneşi yakıyordu dört bir yanı.

Ne bir şarkı, ne bir insan, ne de gramafon sesi

vardı şimdi. Döne döne havaya yükselen toz bulutları içindeki bitmez tükenmez gacırtılar, at nallarının çıkardığı gürültüler sinek sürüleri hepsi kilometrelerce yol alıyorlardı o mavi esrarlı uzaklığa, her an göreceklerini umdukları, görünce hep birden «bizimkiler» diye bağıracakları o uzak maviliğe.

Fakat ne kadar yol yürüseler, arkalarında ne kadar köy, çiftlik, kasaba bıraksalar boşunaydı; o uzak mavilik gittikçe uzaklaşıyor, hep eskisi gibi esrarlı ve erişilmez kalıyordu. Her geçtikleri yerde aynı sözleri işitiyorlardı:

«Evet, buradaydılar, ama gittiler şimdi. Önceki gün buradaydılar, ama birden toparlanıp gittiler.»

Evet, gerçekten de orada kalmış oldukları görünüyordu, her yerde at pisliği vardı, dört bir yana samanlar saçılmıştı. Fakat şimdi bir boşluk vardı yalnız.

İşte topçular şurada mola vermişlerdi, sönmüş bir ateşin kalıntıları ortadaydı, top arabalarının ağır tekerlekleri şuradan sapmıştı köyden ana yola.

Yol kenarındaki uzun kavakların gövdelerinde arabaların sürtünmesiyle kopan kabukların bembeyaz izleri vardı.

Herşey onların kısa bir süre orada olduklarını belli ediyordu. Onlara yetişmek için Alman savaş gemisinin şarapnel yağmurundan geçmişler, Gürcülerle savaşmışlar, Kazaklarla dövüşmüşler, dağlarda çocuklarını bırakmışlardı. Fakat işte anlaşılmaz bir şekilde o uzak mavilik hep uzaklaşıyordu kendilerinden. Gene eskisi gibi nal sesleri, yük arabalarının gacırtıları, sinek bulutları vardı. Sonsuz adımların boş ve bastırılamayan sesi, onbinlerce insanın yürürken kaldırdıkları toz bulutları, stepin sınırlarına dikilmiş onbinlerce umutlu göz.

Bir deri bir kemik kalmış olan Kozhuk, kasılı gözleri ufkun uzaklaşan çizgisine dikilmiş, arabası ile arkadan geliyordu. Onun için de esrarlı ve anlaşılmaz bir boşluktu bu. Çeneleri kasılmıştı gene.

Böylece çiftlikleri, köyleri peşlerinde bırakarak çok günler geçti.

Kendilerini karşılamaya çıkan Kazak kadınları önlerinde yerlere kadar eğiliyorlardı. Konuksever gözlerinde bir nefret parıltısı vardı. Durmadan geçip gittikleri zaman kadınlar şaşkın bakıyorlardı bu yaban görünüşlü, fakat ne çalan ne öldüren insanların arkasından.

Gece mola verdikleri zaman Kozhuk habercileri dinliyordu: Hep aynı haberlerdi gelen, öndeki Kazak birlikleri tek el silah bile atmadan onlara yol veriyorlar, sonra gene kapanarak arkalarına düşüyorlardı.

«İyi,» dedi Kozhuk. «Korktular bizden.»

Yeni emirler yayınladı peşpeşe:

«Ağırlık bölümüne ve bütün birliklere haber salın, hiç kimse yavaşlamasın, geri kalmasın. Bütün molalar yasaklanmıştır. Hiç durmadan ilerleyeceğiz. Geceleri ancak üç saat dinlenilecektir.»

Arabalar gacır gucur gene düştüler yola, yorgun atlar son bir gayretle gerildiler. Öğlen güneşinde, gecenin yıldızlarla bezenmiş karanlığında sonsuz uğultu sürdü gitti Kuban steplerinde.

«Atlar yorgunluktan oldukları yere yığılıyorlar, birliklerde geri kalanlar var,» dediler Kozhuk'a.

Kasılı dişleri arasından yeni emirler verdi:

«Arabaları terkedin, eşyaları diğer arabalara yükleyin. Geri kalanlara gözkulak olun. Daha hızlı yürüyün. İlerlemeliyiz, durmadan ilerlemeliyiz.»

Onbinlerce göz gene gece gündüz stepi çevreleyen o uzak çizgiye dikildi. Gene köylerde nefretlerini saklayan Kazak kadınları, «Gittiler, dün buradaydılar,» dediler.

İçleri sızlayarak bakıyorlardı çevrelerine; evet, hep aynı şey - ateş kalıntıları, samanlar ve hayvan pislikleri.

Birden ağırlık bölümünden çıkan bir söylenti bütün birliklere yayıldı.

Gözleri dehşetle büyümüş Gorpina Nine susuzluktan kupkuru kesilmiş dudakları arasından, «Köprüleri atıyorlarmış. Kendileri geçtikten sonra atıyorlarmış köprüleri,» diye mırıldanıyordu.

Askerler taş kesilmiş ellerinde tüfekleri, ürkek seslerle, «Köprüleri atmışlar,» Bizden kaçmışlar ve köprüleri atmışlar,» diye tekrarladılar.

Yürüyüş kolunun baş tarafı bir nehire gelince karşılarında kapkara bir diş gibi kendilerine bakan tahta parçaları ve yakılmış direkleri gördüler. Yol sona ermişti. Umutsuzluk çöktü hepsinin üzerine.

Kaşları çatılı Kozhuk yeni bir emir yayınladı:

«Köprüler tamir edilecek. Geçiş düzenlensin. Eli keser tutan herkes buraya gelsin. Civardaki halktan kalas, kereste bulun. Herkes köprü başına.»

Baltalar, keserler inmeye, güneş altında bembeyaz yongalar uçuşmaya başladı. Sallanan, çatırdıyan bir köprüden geçtiler. Gözler gene stepi gökyüzünden ayıran çizgiye çevrildi. Kozhuk kumandanları topladı.

«Yoldaşlar, bizimkiler son hızla kaçıyorlar bizden.»

«Evet,» dediler. «Anlıyoruz.»

«Hem kaçıyorlar, hem de arkalarından köprüleri atıyorlar. Bu şartlar altında yola devam edemeyiz. Atlar yorgunluktan oldukları yerde kalıyorlar. Halk safları terkedip yollarda kalıyor. Kazaklar bütün geri kalanları kılıçtan geçirecekler.

Bir süre içinde onlara iyi bir ders verdik. Şimdi bizden korktukları için önümüzden çekiliyorlar, generaller de öyle. Ama gene de demir bir çember içindeyiz. Bu iş böyle sürüp giderse sonumuz geldi demektir. Yeteri kadar ne mermi var elimizde, ne de kurşun. Bu durumdan kurtulmamız gerek.»

Keskin, kasılı gözleriyle teker teker baktı hepsine. Kimseden çıt çıkmadı.

Kozhuk yüksek sesle konuşmasına devam etti: «Bir yarma harekatına girişmeliyiz. Fakat öncü bir atlı birlik gönderecek olursak, atlarımız yorgun olduğu için, Kazaklar hepsini kılıçtan geçireceklerdir. Kazanacakları en küçük bir başarı bile dörtbir yandan Kazakların üstümüze saldırmalarını sağlayacaktır. Başka birşey yapmamız gerek. Birisi aralarından sıyrılıp gitmeli ve bizimkilere arkalarında bizlerin olduğunu haber vermeli.»

Ortaya söken sessizlikte Kozhuk sordu, «Bu işe gönüllü var mı aranızda?»

Genç bir adam ayağa kalktı.

«Selivanov yoldaş, yanına iki asker al ve otomobile bin. Onlara arkalarından gelenlerin bizler olduğunu söyle. Niçin kaçıyorlar bizden? Bizi mahvetmek mi istiyorlar?»

Bir saat sonra araba karargah olarak kullanılan kulübenin önüne gelmişti. İçinde biri önde biri arkada iki makinalı tüfek vardı. Yağlı bir tulum giymiş olan

sürücüsü, ağzında sigarası, motorun son bakımını yapıyordu. Otomobil pat pat diye bir-iki ses çıkardıktan sonra, arkasında bir toz bulutu bırakarak uzaklaştı, ufukta bir nokta oldu ve gözden kayboldu.

Ve otomobilden haberleri olmayan sonsuz insan kalabalığı, arabalar, atlar durmadan dinlenmeden, bazen umutla bazen umutsuzlukla, gözleri ufuk çizgisinde yollarına devam ettiler.

34

Rüzgar uğuldayarak geçiyordu yanlarından. Kulübeler kavaklar, çitler ve uzak kiliseler bir an için önlerinde beliriyor sonra hemen geride kalıyorlardı. Arkasında bir toz ve yaprak bulutu bırakarak son hızla otomobil geçip gittiği zaman yollardaki, stepteki insanlar, atlar, öküzler korkularını belirtecek fırsatı bile bulamıyorlardı.

Kazak kadınları başlarını sallayarak, «Çıldırmış bunlar,» diyorlardı. «Kimin arabası acaba?»

Kazak gözcüleri, devriyeleri, birlikleri havayı yırtarak geçen bu otomobili kendilerinin sanıyorlar, hemen yol veriyorlardı. Yoksa kim cesaret ederdi aralarına girmeye? Bazen akılları sonradan başlarına gelmiş gibi arkasından bir-iki el silah atıyorlardı, ama neye yarardı bu. Kurşun boşa gidiyor, hızı kesilince yere düşüyordu.

Böylece bir uğultu, bir gürültü arasında kilometrelerce yol aldılar. Eğer lastikleri patlamış yada başka bir bozukluk olmuş olsaydı sonları gelecekti hepsinin. İki makinalı tüfek öne yönelmiş, dört çift göz üzerlerine doğru hızla gelen yolu dikkatle gözlüyordu.

Öğleden sonra büyükçe bir köyün bembeyaz çan kulesi dikildi karşılarına. Kavaklar ve meyve bahçeleri ortaya çıktı, büyüdüler, beyaz kulübeler kendilerini karşılamaya koştu.

Ufak tefek asker birden bağırmaya başladı. Arkadaşına döndü. Yüzü değişmişti.

«Bizimkiler! Bizimkiler!»

«Hani? Nerede? Ne diyorsun?»

Otomobilin sesi bile bastıramıyordu şimdi askerin sesini.

Selivanov hiddetle doğruldu yerinde, bir yanılma karşısında hayal kırıklığına uğramak istemiyordu.

«Hurraaa!»

Bir devriye kolu geliyordu kendilerine doğru. Kalpaklarında alışageldikleri bir yınlama duydular. Yemyeşil bahçelerin, çitlerin, evlerin arkasından silah sesleri işitildi. Selivanov'un beyninde bir düşünce dolaştı: Kardeş kardeşe karşı. Şapkasını çıkardı, sallayıp bağırmaya başladı.

«Dostuz biz.. dost.. dost..»

Sanki otomobilin çıkardığı gürültüde birşey duyabilirmiş gibi. Birden bunu hatırlayınca sürücünün omuzunu kavradı, «Dur, dur! Fren yap!»

Askerler makinalıların ardında çömelmişlerdi. Otomobilin sürücüsü frene bastı, araba bir toz bulutu içinde durdu, içerdekiler öne doğru fırladılar, aynı anda iki kurşun gelip döşemeye çarptı.

Dördü birden olanca sesleriyle, «Dostuz... dost...» diye bağırdılar.

Askerler ateşe devam ettiler. Atlı devriyeler omuzlarından indirdikleri karabinalarla hem ateş ediyorlar, hem de ağaçlar arkasına saklanmış olan diğerlerinin önlerini kesmemek için yolu boş bırakmaya gayret ediyorlardı.

Sürücü, direksiyonu bırakıp kasılı dişleri arasından, «Öldürecekler bizi,» diye söylendi.

Devriyeler yanlarına geldiler, atlılardan birkaçı

yere atlayarak, «Eller yukarı, makinalıların yanından çekilin, dışarı çıkın,» diye bağırdılar.

Yüzleri sapsarı kesilmiş olan diğerleri de atlarından inmişler, «Kesin kafalarını, ne bekliyorsunuz? Subay bunlar, canları cehenneme,» diyorlardı.

Kınlarından çıkan kılıçlar parıldadı güneşin altında.

«Öldürecekler bizi!» Selivanov, iki asker ve sürücü indiler arabadan. Heyecanla atların, yalın kılıçların, üzerlerine çevrilmiş tüfeklerin arasına girdikleri zaman bir rahatlama oldu havada. Atlıları hiddetlendiren makinalıların yanından ayrılmışlardı çünkü.

Küfür sırası Selivanov'a gelmişti.

«Deli herifler! Biz de sizdeniz - gözünüz kıçınızda mı sizin? Az daha hepimizi birden öldürecektiniz. Canınız cehenneme topunuzun da!»

Atlılar sakinleştiler. «Ama siz kimsiniz?»

«Kim miyiz? Önce sor da, sonra ateş et. Karargaha götürün bizi.»

Hayvanlarına binen atlılar «Ama nasıl bilebilirdik,» dediler. «Daha geçen hafta yoldan geçen bir zırhlı araba ateş açtı üstümüze. Peki, haydi binin bakalım.»

Dördü de yeniden bindiler arabalarına, yanlarına iki de atlı bindi. Diğerleri ellerinde tüfekleri çevrelerini sardılar. «Çok hızlı gitmeyin yoldaşlar, size yetişemeyiz yoksa. Atlarımız yorgunluktan bitti tükendi çünkü.»

Meyve bahçelerinden geçip köy yoluna girdiler. Yolda askerler durup durup küfürü basıyorlardı arkalarından. «Öldürün namussuzları. Nereye götürüyorsunuz bunları?»

Ilık akşamın gölgeleri uzun ve yatıktı. Sarhoş şarkıları geliyordu insanın kulağına. Yolun iki yanında, ağaçların arasında yakılıp yıkılmış Kazak evlerinin çerçevesiz pencereleri sırıtıyordu. Bir at leşi koku saçıyordu yolun ortasında. Her yana saman serpilmişti kucak kucak. Çitlerin ardında çıplak, dalları kırık meyve ağaçları vardı. Ne bir tavuk, ne de bir domuz vardı yollarda, bahçelerde.

Karargahın önünde durdular. Kapının dibinde iki sarhoş uyukluyordu. Evin önündeki küçük alanda askerler topların yanında kağıt oynuyorlardı.

Başlarından geçen olaydan heyecan ve mutluluk duyan Selivanov, Gürcülerle, Kazaklarla yaptıkları savaşları anlatıyor, durmadan bir konudan diğerine atlıyordu.

«Analar.. çocuklar uçurumdan aşağı.. arabalar.. tek kurşun kalmamış.. göğüs göğüse savaş...»

Birden sustu; uzun bıyıklarını burmakta olan reis, düşman gözlerini bir an bile kendisinden ayırmadan, sözünü kesmeden dinliyordu onu.

Hepsi de genç olan kumandanlar, taş gibi yüzlerle kimi oturmuş kimi ayakta ses çıkarmadan dinliyorlardı anlattıklarını. Selivanov kanının başına çıktığını farketti, sustu ve sonra kısık bir sesle, «İşte kağıtlarımız,» dedi.

Reis kağıtları yardımcısına doğru itti. Yardımcısı önceden yargısını vermiş gibi şöylece bir baktı kağıtlara. Gözlerini Selivanov'dan ayırmayan reis, «Senin anlattıklarının aleyhine deliller var elimizde,» dedi.

Selivanov kıpkırmızı kesildi. «Afedersiniz, siz bizi..»

Diğeri sözünün kesilmesine aldırmadan, hâlâ sa-

kin ve gene eliyle bıyığını burarak, gözlerini karşısındakinden ayırmadan, «Kesin bilgi var bu konuda elimizde,» dedi. «Tamam yarımadasından yola çıkan ordunun Karadeniz kıyılarında son erine kadar öldürüldüğünü biliyoruz.»

Odaya bir sessizlik çöktü. Açık pencereden kaba küfürler ve sarhoş askerlerin bağırışları doldu.

Selivanov, «Moralleri bozulmuş» diye düşündü.

«Demek kağıtlarımızın sizce önemi yok, ha? Bize böyle mi davranacaktınız? İnanılmaz, akıldışı bir çabadan sonra kendi insanlarımızın arasına gelelim ve siz de..»

«Nikita.»

Reis elini çenesinden çekti. Ayağa kalktı.

«Efendim?»

«Emri getir.»

Yardımcısı çantasından çıkardığı bir kağıdı reise verdi. Reis kağıdı masaya yayarak okumaya başladı:

73 numaralı kumandanlık emri:

General Pokrovsky'nun General Denikin'e çektiği bir telgrafı ele geçirmiş bulunuyoruz. Tuapse'den ve deniz tarafından sayısız bir baldırıçıplak takımının geldiği bildirilmektedir. Bu vahşi sürünün içinde Almanya'dan dönen Rus esirleri ve denizciler de vardır. Silahlıdırlar, topları, yiyecekleri, yağma ettikleri değerli eşyaları vardır. Bu silahlı domuz sürüleri yollarına çıkan en iyi Kazak ve subay birliklerini, Kadetleri, Menşevikleri ve Bolşevikleri silip süpürmektedirler.

İriyarı adam kağıda elini bastırdı, gözlerini Selivanov'a dikerek yüksek sesle, «Ve Bolşevikleri,» diye tekrarladı.

Sonra elini kaldırarak okumaya devam etti:

«Bu bilgiyi gözönüne alarak hiç duraklamadan geri çekilmenizi emrediyorum. Geçtiğiniz bütün köprüleri atacak, bütün geçitleri kapatacaksınız. Sandallar karşı kıyıya alınacak ve son tahta parçasına kadar yakılacaktır. Çekilmenin düzeninden kumandanlar sorumludur.»

Selivanov'un tek söz söylemesine fırsat vermeden reis onun yüzüne bakarak devam etti:

«İşte duydun yoldaş. Senden şüphelenmiyorum ama durumumuzu görüyorsun. Seni ilk defa görüyorum, raporun da ne istediğini anlıyorsun. Hakkımız yok... halk bize emanet.. Biz suçlu oluruz eğer...»

Selivanov umutsuzlukla, «Fakat onlar bekliyorlar geride,» diye haykırdı.

«Anlıyorum, anlıyorum. Heyecanlanma, yoldaş. Hele birşeyler yiyelim önce. Sen de arkadaşların da acıkmışsınızdır herhalde.»

Selivanov, «Bizi ayrı ayrı sorguya çekmek istiyor,» diye düşündü; üstüne bir ağırlık çöktü birden.

Yemekte güzelce bir Kazak kadını önlerine dumanları tüten bir kase çorba koydu.

«Yeyin, evlatlarım.»

«Cadı karı, önce sen bir kaşık al bakalım.»

«Ne demek istiyorsun?»

«Haydi, haydi, uzatma, al kaşığı eline.»

Kadın istavroz işareti yaptı, bir kaşık aldı, çorbaya daldırıp üfleyerek içti.

«Daha iç, biraz daha iç. Biz sizin numaralarınızı iyi biliriz. Kaç kişi zehirlenip gitti bu yolda. Yabaniler! Şarap getirin bize.»

Yemekten sonra Selivanov'un sözlerinin doğruluğunu ispatlaması için bir manga askerle geriye dönmesi kararlaştırıldı.

Otomobil geldiğinden yavaş dönüyordu. Tanıdık çiftlik ve köyler bu kez ters yönden belirmeye başladı önlerinde. Selivanov iki askerin arasında oturuyordu. Askerlerin yüzleri gergindi, tabancaları ellerinde hazır bekliyorlardı. Dört bir yanlarından nallarından kıvılcımlar saça saça atlılar akıyordu.

Otomobil ağır ağır ilerliyordu ardında tembel bir toz bulutu bırakarak.

Askerlerin yüzlerindeki gerginlik yavaş yavaş silindi, motorun gürültüsüne uyarak Selivanov'a dertlerini dökmeye başladılar. Disiplin çok gevşekti, verilen emirler yerine getirilmiyordu, en ufak bir Kazak birliği önünden bile kaçıyorlardı, askerler canları çektiği zaman ordudan kaçıp gidiyorlardı.

Selivanov başını eğdi.

«Demek şimdi yolda Kazaklara rastlarsak herşeyin sonu geldi, ha?»

35

Tek bir yıldız bile yoktu gökte; bu yüzden de o yumuşak kadife herşeyi saklıyordu gözlerden - ne bir çit, ne yol, ne kavak ağacı, ev, bahçe görünüyordu. Şurada burada ufak ufak ateşler vardı ancak.

Kimse uyumuyordu; arada sırada birisinin çarptığı bir kova şangırdayarak düşüyor, atlar dalaşıyorlar, «çüş» sesleri duyuluyordu.

Uzaklardan bir silah sesi geliyordu bazen; fakat bunun da dost mu düşman mı olduğu bilinmiyordu. Gürültü ve sesler artıyordu, belki de dostça bir tartışma, yolda birbirine rastlayan birkaç dosttu bu; fakat bir süre sonra o da kesiliyordu. Yalnız karanlık vardı, herşeyi örten. Uykulu bir ses bir türkü mırıldanıyordu:

Yarın askere gideceğim...

Niçin kimse göz kırpamıyordu?

Uzaklarda - belki de pencerenin hemen dibinde - kumlar üstünde bir tekerlek sesi duyuldu.

«Nereye gidiyorsun? Bizimkiler karşıda, kamp yerinde.»

Fakat hiçbir şey görünmüyordu ki - herşey simsiyah bir kadifeye bürünmüştü.

Yorgun olmamaları gerçekten garipti. Endişeli gözler bütün gün uzak ufku gözlememişler miydi? Sanki bu Eylül gecesi, görünmeyen söğütler, tezek kokusu hiç kimsenin malı değildi, sanki bunlar hep alışılagelmiş, değerli, çoktandır özlenen şeylerdi.

Yarın köyün ötesinde ana kuvvetleriyle birleşeceklerdi. Kazak kulübesinde bir semaver kaynıyordu. Duvarlar parıl parıl, bembeyazdı. Sofra serilmişti. Beyaz ekmek. Temiz bir sofra bezi.

Masanın başında Kozhuk oturuyordu; kemerini çıkartmıştı, kıllı göğsü açıktı. Omuzları düşmüş, kolları gevşek gevşek yanına sarkmış, başı öne eğikti. Tarlasından dönmüş bir çiftçi olabilirdi, bütün gün çalışmaktan, toprağı bellemekten yorulmuş kolları ve bacakları uyuşuyordu. Karısı yemeğini hazırlıyordu. Masanın üstünde yiyecek vardı, duvara isli bir lamba asılmıştı. Bir çiftçi yorgunluğu, bir emekçi yorgunluğu geldi üzerine.

Kardeşi de yanındaydı. O da silahlarını çıkarmıştı. Umursamaz bir tavırla altı patlamış çizmesini gözden geçiriyordu. Kozhuk'un karısı semaverin kapağını kaldırdı. Bir buhar dumanı yükseldi tavana, kadın buharı tüten bir havlu çıkardı, içinden yumurtaları aldı, tabağı koydu. Köşede ikonlar vardı.

«Haydi, başlayın bakalım...»

Fakat üçü birden hançerlenmiş gibi döndüler arkalarına bir anda: Dışarı vuran ışığın altında kurdeleli şapkalar belirmişti.

Tüfek dipçiklerinin sesleri, küfürler duyuldu.

Alexei adamın üstünden atladı.

«Arkamdan gel!»

Aydınlıktan karanlığın içinde kaldı, ayçiçeklerini ezerek koşmaya başladı.

Peşinden seğirten Kozhuk da birkaç dipçik darbesi yedi, düştü. Denizciler heyecanla, «Tamam işte o! Vurun!» diye bağırdılar.

Geride, kulübeden bir «İmdat!» sesi geldi.

Kozhuk'un yediği darbelerle kuvveti on kat artmıştı sanki. Işık alanından fırladı, ayağa kalktı, kardeşinin peşinden koştu. Arkasından biri geliyordu soluk soluğa.

«Ateş etmeyin, ötekileri toplarsınız başımıza. Dipçikle bitirin işini. İşte, işte orada, Koşun!»

Karanlıktan daha karanlık bir çit çıktı karşılarına. Alexei atladı, Kozhuk da peşinden. Bir bağrışma, yumruk, küfür, dipçik ve süngü ormanına düşmüşlerdi - çitin öteki yanında bekliyorlardı onları.

«Subaylara ölüm! Süngüleyin hepsini!»

«Vurmayın, ateş etmeyin..»

«Yakaladım domuzu! Bitirin işini haydi!».

«Karagaha götürelim. Sorguya çekildikten sonra kızartırız onları.»

«Hayır, hayır. Şimdi öldürelim.»

«Karargaha! Karargaha!»

Kozhuk ile Alexei'in sesleri kaybolmuştu bu kara girdap içinde. Kendi seslerini kendileri duyamıyorlardı.

İtile kakıla götürülüyorlardı bağrışmalar, küfürler arasında. Gözleri şimdi karargah olarak kullanılan iki katlı okul binasından taşan ışıklarda, «Kurtuldum mu acaba?» diye düşünüyordu Kozhuk.

Işık alanına girince adamların hepsinin şaşkınlıktan ağızları açık kaldı.

«Aaa, Batko'ymuş bu!»

Kozhuk, «Ne oldu size böyle?» diye sordu sakin sakin.

«Ama nasıl olur bu? Hep denizcilerin kabahati. Bize gelip, iki subay bulduk, iki Kazak casusu, Kozhuk'u öldürmek istiyorlar, hemen işlerini bitirmek gerek. Biz onları kovalarız, siz de çitin ardında bekleyin, oraya gelince süngülersiniz. Boş yere diri yakalamaya uğraşmayın, karargahta onları serbest bıraktıracak hainler var. Siz hemen oracıkta bitirin işlerini, dediler. Biz de inandık onlara. Gece de karanlıktı.»

Kozhuk, «Şimdi de gidip dipçiklerinizi denizcilerin üstünde deneyin bakalım,» dedi.

Askerler dörtbir yana dağıldılar. Karanlığın içinden kızgın bir ses yükseldi, «Kaçıp gitmiş hepsi, öldürülmeyi bekleyecek kadar aptal değiller ya.»

Kozhuk, yüzünden akan kanları eliyle silerek kardeşine döndü, «Haydi gel çayımızı içelim,» dedi. «Nöbetçi dikilsin çevreye.»

36

Mevsim sonbahar olduğu halde Kafkas güneşi insanı yakıyordu. Fakat step maviydi. Azalan yapraklarıyla kavaklar düşünceliydiler. Meyve bahçeleri sararıp solmaya başlamıştı. Kilisenin kulesi bembeyaz, pırıl pırıldı.

Bahçelerin ötesinde step deniz gibi kaynıyordu insanla, harekatın başında olduğu gibi. Fakat şimdi yepyeni birşeyler vardı havada. Sayısız insanlar, sayısız arabalar hep eski insanlar, eski arabalardı ama şimdi yüzlerce parıldayan, bu sönmeyen güven ışığı neydi ki?

İşte aynı baldırıçıplak, paçavralar içinde, çıplak ayaklı askerler - fakat niçin gergin bir ip gibi sıraya dizilmişlerdi sessiz sessiz? Açlıktan çökmüş yüzleri niçin kara demirden dövülmüştü sanki? Niçin kara süngüler sallanıyordu müziğin ahengine uyarak? Bunların karşılarındaki iyi giyimli, ayakları kunduralı askerler niçin düzensiz saflar halindeydiler? Yüzlerindeki bu şaşkınlık ve bekleme neydi bunların?

Gene toz bulutları vardı uçsuz bucaksız stepte; fakat bir süre sonra sonbaharın ağırlığı altında tozlar yatıştı, step tertemiz ve pırıl pırıl oldu.

O ilk insan denizinin ortasında kara yeldeğirmenlerinin önünde yeşil bir tepe vardı; şimdi de bu insan denizinin ortasında kara bir arabanın durduğu bir boşluk vardı.

O zaman insan denizi engin stepte dalgalanıyordu, oysa şimdi sessiz ve durgundular. Bekliyorlardı.

Bir zafer ezgisi gibi sessiz ve sözsüz bir duygu masmavi stepte, o müthiş kalabalığın üstündeki altın sıcaklıkta titreşiyordu.

Bir grup insan belirdi aralarında. Düzgün saflar halinde duranlar, hepsi de kendileri gibi güneşten yanmış ve avurtları birbirine geçmiş kumandanlarını tanıdılar. Bunların karşısında düzensiz sıralar halinde duran diğerleri de, kendileri gibi iyi giyimli, sıhhatli olan kendi kumandanlarını ayırdedebildiler.

İlk grubun başında Kozhuk yürüyordu. Kemiklerine kadar güneşten yanmış, bir sokak çocuğu kadar pejmürde kılıklı, bir deri bir kemik kalmış, patlak çizmelerinden kara parmakları fırlamış olan Kozhuk. Başında bir zamanlar hasır bir şapka olan bir paçavra vardı.

Kumandanlar arabanm çevresine dizildiler. Kozhuk arabaya bindi. Başından pis paçavrayı çıkardı, gözlerini demir safların, stepin gerilerine uzanan sayısız arabaların, binecek hayvanı olmayan insanların üzerinden geçirdi, düzgün asker saflarına baktı.

Hepsinin gözü kendi üzerindeydi.

«Yoldaşlar...» diye başladı söze.

Hepsi de ne söyleyeceğini biliyorlardı, buna rağmen ani bir kıvılcım parladı içlerinde.

«Yoldaşlar; Aç, çıplak ve üşüyerek beşyüz kilometre yürüdük buraya kadar. Kazaklar çılgınlar gibi kovaladı bizi. Ne cephanemiz, ne yiyeceğimiz, ne de suyumuz vardı. İnsanlarımız yollarda öldü, uçurumlardan aşağı yuvarlandı, düşman kurşunlarıyla yollarda can verdiler. Kurşunumuz bitti, çıplak ellerimizle savaştık.»

Hepsi de bunu bildikleri, başlarından geçtiği yada anlatılan binbir hikayeden öğrendikleri halde Kozhuk'un sözleri yeni bir ışık gibi parıldadı.

«Çocuklarımız kaldı dere boylarında.»

Bütün başların, bu insan denizinin üzerinde bir iç çekmesi dalgalandı.

«Çocuklarımız.. yazıklar olsun bize!»

Bir baştan bir başa dalgalanan insan denizi.

«Çocuklarımız... çocuklarımız!»

Kozhuk taş kesilmiş gibi baktı onlara, sonra devam etti:

«Düşman kurşunlarının devirdiği nicelerimiz yatacak sonsuza dek stepte, dağlarda, ormanlarda.»

Herkes başındakini çıkardı, muazzam kalabalığın üzerine bir mezar sessizliği çöktü. Bu sessizlikte kadınların hıçkırıkları bir ilahi gibi, bir çelenk gibiydi.

Kozhuk bir süre başı eğik durdu, sonra gene konuşmaya devam etti:

«Bunca acıyı ne için çektik, kimin için çektik?»

Gene baktı yüzlerine, sonra beklenilmeyen bir sesle, «Tek birşey için,» dedi. «Sovyet iktidarı için. Bu iktidar köylüden ve işçiden yana olduğu için. Bundan başka hiçbir sebebi yok bunun.»

Sayısız göğüsten tek bir hıçkırık yükseldi. Dayanamayacaklardı artık. Demir yüzlerden damlalar dökülmeye başladı, genç kızların gözleri parıldadı sıcak yaşlarla.

«...İşçiler ve köylüler için.»

«İşte bunun için savaştık, düştük, öldük, çocuklarımızı verdik.»

Sanki bir sırrı ilk kez duyuyorlarmış gibi hepsinin gözleri faltaşı gibi açıldı.

Gorpina Nine eliyle burnunu silerek, önüne gele-

ni iteleyip dirsekleyerek arabaya yaklaşıyordu. «Ey, iyi yürekli insanlar, benim de bir çift sözüm var.»

«Dur hele Gorpina Nine, bırak batko sözünü bitirsin, sen sonra konuşursun.»

İhtiyar kadın kendini tutmaya çalışanları iterek inatla yoluna devam etti. «Çekin elinizi üstümden.»

Başörtüsü kaymış, beyaz saçları gözünü kapamıştı.

«Dinleyin beni, ey iyi yürekli insanlar, dinleyin beni. Evimizde bıraktık semaverimizi. Evleneceğimiz zaman anam vermişti onu bana. Gözünün bebeği gibi bak buna, demişti. Fakat kaybettik işte.. zarar yok. Yaşasın iktidarımız ve ülkemiz. Bütün ömrümüzce sırtımız eğik çalıştık hep, neşe nedir bilmedik. Ve oğullarım, oğullarım...»

Kadın hıçkırmaya başladı, gözlerinden uzun süredir bastırdığı yaşlar dökülüyordu, kimbilir belki unutamadığı acının, belki de henüz anlamadığı bir sevincin yaşları.

İnsan denizi yeniden iç geçirdi, stepin uçlarına kadar uzandı dalgası. Gorpina Nine'nin kocası da tırmandı arabaya. Adam kendini böyle yüksekte bulunca bir an şaşırdı, fakat hemen toparlandı, sesi yağlanmamış araba tekerleği gibi gacır gucurdu.

«Atımız yaşlıydı, ama iyi yük çekerdi,» diye söze başladı. «Çingeneler attan iyi anlar bilirsiniz, bizim atın ağzının içine, kuyruğunun altına bakmışlar, on yaşında olduğunu söylemişlerdi; oysa tamamı tamamına yirmiüç yaşındaydı. Öylesine sağlamdı dişleri.»

İhtiyar güldü, ilk kez güldü hayatında. Gorpina Nine şaşkınlıkla vurdu dizlerine.

«Aman, aman, şu hale bakın iyi yürekli insanlar,

şu hale bakın. Bütün hayatı boyunca hiç sesi çıkmadı bu adamın. Benimle sessiz evlendi, sessiz sevdi beni, sessiz dövdü. Şimdi de birdenbire konuşmaya başladı. Sonumuz ne olacak bizim? Çıldırdı mı acaba?»

Adam yüzündeki gülmeyi sildi, kaşlarını çattı, yağlanmamış tekerlek gacırtısı stepi doldurdu gene.

«At öldü. Arabamızdaki herşeyimizi bıraktık arkamızda. Yürüyerek devam ettik yola. Yanıma aldığım koşumları da attım bir süre sonra. Karımın semaveriyle ev eşyaları da gitti bu arada. Ama ben şimdi tanrı önünde yemin ederim ki hiç de pişmanlık duymuyorum. Zarar yok, gitsin hepsi. Şimdi iktidar bizim elimizde.» İhtiyar ağlamaya başladı.

Bir dalga yükseldi hepsini örterekten.

«Kendi iktidarımız. Yaşasın!»

«İşte mutluluk budur.» Bir duygu ateşi gibi sardı Kozhuk'un yüreğini.

«İşte mutluluk budur. Bunun için açlık çektik, soğukta donduk, yorulduk, öldük. Canımızı kurtarmak için değil.»

Bu bir deri bir kemik kalmış, yarı çıplak insanlar önünde iyi giyimli ve besili sıralanmış olan insanlar tadamadıkları bu zafer karşısında öksüzler gibi duruyorlardı. Onlar da hiçbir utanma duymadan saflarını bozdular ve bir çığ gibi Kozhuk'un arabasına koştular. Sesleri stepin en uzak köşelerine kadar yayılıyordu.

«Babamız... bizi de götür istediğin yere... canımızı veririz...»

Binlerce el uzandı Kozhuk'a. Aşağı indirdiler, omuzları üstüne kaldırdılar. Step sarsılıyordu sesleriyle.

«Hurraaaa! Hurraaaa! Yaşasın batko Kozhuk!»

Kozhuk'u düzenli safların ve topların arasına taşıdılar, eyerleri üzerinde dimdik oturan ve parıl parıl yüzleriyle durmadan bağıran atlıların önünde geçtiler.

Gene omuzlarında taşıyarak arabaların arasında dolaştılar, analar çocuklarını kucaklayıp Kozhuk'a uzattılar.

Sonra gene getirip arabanın üzerine bıraktılar. Kozhuk konuşmak için ağzını açınca, sanki ilk kez görüyorlarmış gibi bakıyorlardı yüzüne.

«Bakın, bakın gözleri mavi!»

«Yaşasın batko'muz. Yaşasın! Onu dünyanın sonuna kadar izleyeceğiz. Sovyet iktidarı için çarpışacağız. Toprak ağalarıyla, generallerle, subaylarla çarpışacağız..»

Kozhuk masmavi gözleriyle onlara bakarken, içinden yüreğini alev gibi yalayan düşünceler geçiyordu.

«Ne anam, ne babam, ne de karım var. Yalnız ölümden kurtardığım bu insanlar var benim için. Ben kurtardım onları, buraya ben getirdim. Milyonlarca insan var böyle, boyunlarında ilmek, bir kurtarıcı bekleyen. Onlar için çarpışacağım. Bunlar benim anam babam, evim, karım, çocuklarım hep. Ben bu binlerce onbinlerce insanı korkunç bir ölümden kurtardım.

Ağzı, «Yoldaşlar,» derken ateşten harflerle kazınıyordu bunlar yüreğine.

Fakat söyleyecek birşey bulamadı. Tam bu sırada askerleri sağa sola iterek denizciler fırladı ortaya. Her yanda onların yuvarlak bereleri ve dalgalanan kurdeleleri görülüyordu. Gittikçe yaklaşıyorlardı arabaya.

Kozhuk hiç ses çıkarmadan bakıyordu denizcile-

re, gözleri çelik rengini almıştı, yüzü demirdendi sanki, çeneleri kasılmıştı.

Aralarında ince bir asker dizisi kalana kadar yaklaştılar Kozhuk'un yanma. Araba bir anda bir kurdele denizi içinde kalmıştı.

İriyarı, geniş omuzlu, belinde fişekliği, iki tabancası, omuzunda elbombaları olan bir denizci arabanın kenarını kavrayarak içine atladı. Kozhuk'un yanında durdu, şapkasını çıkardı, ve tuzlu deniz kokan kısık sesiyle kükredi..

«Yoldaşlar, biz denizciler ihtilale, Kozhuk'a ve sizlere karşı işlediğimiz suçu itiraf etmek isteriz. O, insanları kurtarmaya çalışırken biz ona yardım etmedik. Onu çekiştirdik. Şimdiyse yanlış davrandığımızı görüyoruz. Burada toplanmış olan bütün denizciler, Kozhuk'un önünde eğiliyoruz ve kendisine bütün benliğimizle şöyle sesleniyoruz: Suçluyuz. Fakat kızma bize!»

Koro halinde yükseldi denizcilerin sesi:

«Suçluyuz biz Kozhuk yoldaş, fakat kızma bize.»

Kuvvetli eller, Kozhuk'u kaptıkları gibi havaya fırlattılar. Kozhuk havaya uçtu, sonra kollar arasında kayboldu, sonra tekrar uçtu havaya - step, gökyüzü, insanlar dönüyordu çevresinde.

«Canıma okuyacaklar orospu çocukları, içim dışıma çıktı.»

Baştanbaşa çınlıyordu step, «Yaşasın batko! Yaşasın batko!» diye.

Tekrar arabanın üzerine koydukları zaman Kozhuk'un başı dönüyordu. Mavi gözleri kasıldı, Ukraynalı gibi sırıttı.

«Pis köpekler, kurtardılar canlarını. Başka bir yerde karşılarına çıkmış olsaydım, diri diri yüzerlerdi derimi.»

Paslı sesiyle, «Geçmiş unutulsun,» diye bağırdı.

«Ya ya ya, şa şa şa, Batko Batko çok yaşa!»

Pekçok konuşmacı vardı sıra bekleyen. Hepsi de önemli ve değerli buldukları şeyleri söylemek istiyorlardı. Halk dinliyordu. Ancak arabanın yakınındakiler birşeyler duyuyorlar geridekilerse hiçbir şey anlayamıyorlardı. Fakat, buna rağmen hepsi de kulaklarını dikmişler, boyunlarını uzatmışlar, öndekiler gibi, hevesle dinliyorlardı. Kadınlar bomboş memelerini çocuklarının ağızlarına sokmuşlar, kucaklarında çocuklarını sallayarak, okşayarak, yüzlerini çevirip kulaklarını konuşmacıdan yana vererek dinliyorlardı.

Ve ne gariptir ki, hiçbir şey duymadıkları halde, arada sırada işittikleri bir-iki sözden bütün söylenenlerin önemini kavrıyorlardı.

«Toprak sahipleri ayaklanmışlar, geri istiyorlarmış topraklarını.»

«Kıçımı öpseler artık alamazlar elimden toprağı.»

«Panasyuk, duydun mu, Rusya'da bir kızılordu varmış?»

«Niçin kızıl diyorlar?»

«Pantolonları, gömlekleri, şapkaları hep kıpkırmızıymış.»

«Atma.»

«Vallahi doğru. Şimdi konuşan adam söyledi.»

«Benim anladığım kadarıyla artık asker diye birşey yokmuş, hepsine kızılordu üyesi deniyormuş.»

«Belki bize de kırmızı pantolon verirler.»

«Disiplin çok sıkıymış diyorlar.»

«Buradakinden daha sıkı olamaz ki. Baksana nasıl gerili ip gibi duruyor saflarımız. Köylerden geçerken bir kimseye zararımız dokundu mu? Birşey çalıp çarptık mı?»

Birbiri ardından akşam çökene kadar konuştu konuşmacılar. Anlattıkları açıklandıkça Sovyet Rusya denilen büyüklükle bilmedikleri, ama bağlandıkları anlatılmaz bir mutluluk duygusu büyüdü içlerinde.

Karanlıkta sayısız ateşler yanıyor, üstlerinde sayısız yıldızlar parıldıyordu.

Dumanlar yükseliyordu hafif hafif. Üstleri başları yırtık pırtık askerler, kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar yorgun argın çökmüşlerdi ateşlerin başına.

Dumanların yıldızlarla bezenmiş göğe yükselip kaybolmaları gibi onların sevinci de yorgunluğa dönüşerek ateşlerin yanında eridi, eridi ve büyük insan denizi ağır ağır uykuya daldı, dudaklarında gülümsemeyle.

Ateşler söndü. Her taraf sessiz, gece mesmaviydi.

Sovyetler Birliği'nde, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra patlak veren içsavaşta, Kafkasya'nın Kuban bölgesinde isyan eden kazaklar tarafından yerlerinden yurtlarından edilen onbinlerce insan göçetti. İsyancı kazaklar arkalarından kovalıyor, yolları üzerinde başka düşmanlar da bekliyordu: Almanlar, kadetler, menşevikler, karşı-devrimciler... Tek umutları, ufukta, görünmez uzaklıkta, mavi sisler içindeki Kızılordu'yla birleşmekti. Genç, ihtiyar, çocuk, kadın, asker, sivil bu insanlar, günlerce kızgın gökte asılı duran, gözleri körleştiren yakıcı güneş altında, aç-susuz, dipsiz kuyu gibi sessiz ve karanlık Kafkas gecelerinde de savaşmayı sürdürerek, olanca hızlarıyla ilerliyorlardı. Süngüleri demirden, iradeleri demirden, devrime ulaşma azimleri demirdendi. **Demir Tufanı** gibi, önlerine çıkan engelleri yıkıyor, demir seli gibi ileri, hep ileri akıyorlardı.

Aleksandr Serafimoviç'in bu olayı anlatan, sonradan tüm Devrim'in, tüm devrimci halkın simgesine dönüşüp destanlaşan eseri, Ekim Devrimi konusunda yazılan ilk romanlardan biridir. **Demir Tufanı** ile birlikte, yeni devrimci edebiyatın ilk anıtsal kahramanı, ilk halk önderi imajı da doğdu. Kitlelerce liderliğe seçilen, kitlelere kopmaz bağlarla bağlı, köy kökenli Komutan Kozhuk, sarsılmaz iradesi, yiğitliği, demokratik düşüncesiyle savaşan tüm halkların evrensel, örnek öncü tipidir.

1863'te, Don'da dünyaya gelen **A. Serafimoviç**'in gençliği, devrimci yeraltı mücadeleleriyle geçti. Ekim Devrimi'nden sonra, ömrünü sovyet edebiyatına adadı. En ünlü eseri **Demir Tufanı**'nı 1923'te tamamladı. 80'ini geçkin bir ihtiyar delikanlıyken, Büyük Anayurt Savaşı cephelerinde savaş muhabirliği yaptı. 1943'te Stalin Ödülü alan yazar, 1949'da, 86 yaşında, Moskova'da hayata veda etti.

ISBN 975-7530-28-X

